

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىن

ئېلېكترون يازغۇچى : <<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>>دىن ئۇيغۇر ئوغلى

ئېلېكترون تارقاقچى : ئۇيغۇر ئېلىكتاب تورى

www.uyebook.com ياكى www.uyebook.cn

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىن

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقاتى ساھەسىدىكى بۇسۇش خاراكتېرلىق ئىلمى مۇۋەپپەقىيەت ھەم بەدىئىي ئىجادىيەت ساھەسىدىكى چېقارلىق ئۇتۇقلىرى بىلەن شۆھرەت قازانغان مەشھۇر ئالىم ، تالانتلىق ئەدىب ، تۇھپىكار مائارىپچى ،

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىن 1933-يىلى 9-ئاينىڭ 28-كۈنى ئاتۇشنىڭ مەشھەدكە تۇتاش باغئېرىق كەنتىدىكى ئۇقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن ، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى مۇھەممەت تىمىن ، ئانىسىنىڭ ئىسمى ھەمراخانم ئىدى ، ئاتا-ئانىسىنىڭ يېگانە پەرزەنتى بۇلغان ئابدۇشۈكۈرگە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بۇيىچە (شۇكىرىللا) دەپ ئات قۇيۇلغان ،

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىننىڭ دادا تەرەپ بوۋىسى ئىبراھىم ھاجىم 1910-يىللىرى ئائىلىسى بىلەن قىرغىزىستاننىڭ ئىسسىق كۆل بۇيىدىكى قاراقول شەھىرىگە چىقىپ دادىسى مەمتىمىن ھاجىمدىن قالغان خۇرۇم كارخانىسىنى باشقۇرغان ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىننىڭ

دادىسى مۇھەممەتتىن (ئۆكتەبىر ئىنقىلابى) نىڭ ئالىدى-كەينىدە قاراقول ، تاشكەنتلەر دە ئوقۇغان ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىننىڭ ئانىسى ھەمراخانم ئاتۇش تۈركۈللۈك خۇجا قاسىم دېگەن باينىڭ يەتتىنچى پەرزەنتى ، شۇنداقلا بىردىن بىر قىزى ئىدى ، خۇجا قاسىمباي ئائىلىسى ئەينى يىللىرى ئەنجان شەھىرىدە ئولتۇراقلىشىپ سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان-1920 . يىللىرىنىڭ باشلىرىدىكى بىر ھېيت ھارپىسىدا خۇجا قاسىمباي ئايالى ۋە بالىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ قىزى ھەمراخانغا ناس خالىتىسىنى كۈتۈرۈپ يېقىن ئەتراپتىكى ناس ساتقۇچىنىڭ ئۆيىدىن ناس ئەكىلىشكە بۇيرۇغان ، شۇ ئارىدا ئەنجان- قوقان قىشلاقلىرىدا پائالىيەت قىلىدىغان تۈرەجان باسىمچىلىرى خۇجا قاسىمباينىڭ ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ خۇجا قاسىمباينى ئايالى ۋە ئالتە ئوغلى بىلەن قوشۇپ ئوققا تۇتۇپ چىقىپ كەتكەن ، بۇ قانلىق پاجىئەدە پەقەت ناس سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن ھەمراخانلا ئامان قالغان ،،،

قاراقولدا تۇرۇپ بۇ پاجىئەدىن خەۋەر تاپقان ئىبراھىم ھاجىم تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتى بۇلغاچقا قارا يىتىم بۇلۇپ قالغان بۇ يالغۇز قىزى ئەنجاندىن قاراقولدىكى ئائىلىسىگە ياندۇرۇپ كېلىپ تەربىيەلەپ ، ئوقۇتقان ، كېيىنچە ئوغلى مۇھەممەتتىن بىلەن بىرنەۋرە بۇلغان ھەمراخاننى بىر-بىرىگە چېتىپ قۇيغان ،

مۇھەممەتتىن بىلەن ھەمراخان-1920 يىللىرى قاراقول ، تاشكەنتلەردە تۇرغان ، مۇھەممەتتىن ئەپەندى بۇجەرياندا بولشېۋىكىزمنىڭ تەسىرىگە خېلى چۇڭقۇر ئۇچىرغان ، 1930-يىللىرىنىڭ بېشىدا ئىبراھىم ھاجىم ئائىلىسى ئانۇشقا قايتىپ كەلگەن ، مۇھەممەتتىن ئەپەندىم بىلەن ھەمراخانمۇ بىرگە قايتىپ كەلگەن ، 1933-يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىن تۇغۇلغان . 1933-يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1934-يىلىنىڭ باشلىرى قەشقەرنى مەركەز قىلغان ھالدا ئېلىپ بېرىلغان سىياسى ، ھەربى كۈچلەرنىڭ قانلىق كۈرەشلىرى خۇجىنىياز ھاجى بىلەن ستالىن ھۆكۈمىتىنى ۋاستە قىلىپ كېلىشىم تۈزۈشى نەتىجىسىدە ئاخىرلاشقان ، نەتىجىدە 1934-يىلى يازدىن باشلاپ مەھمۇت شىجاڭ جەنۇبى شىنجاڭ ھەربى گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى ، لىيۇبىن باش قوماندانى سالاھىتى بىلەن قەشقەرگە قاراشلىق شەھەر ، ناھىيەلەرنى باشقۇرۇشقا باشلىغان ، ئەنە شۇ چاغدا ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىننىڭ دادىسى مۇھەممەتتىن ئىبراھىم خۇنجىراپ ئېغىزىدا تاموژنا باشلىقى بۇلغان ، مەلۇم سەۋەب تۈپەيلىدىن 1835-يىلى مۇھەممەتتىن ئىبراھىم ئايالى ھەمراخانم ۋە ئىككى ياشلىق ئوغلى ئابدۇشۈكۈرنى ئېلىپ لىيۇبىننىڭ ياردىمىدە قارا ماشىنا بىلەن ئۈرۈمچى) . ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى (دا سانايى نەپىسە خىزمىتىگە پائال قاتنىشىپ ئىشلىگەن . ئۇزاق ئۆتمەي مۇھەممەتتىن ئىبراھىم ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىدە جۇبىڭ ، (ماۋزېمىن) نىڭ يېنىدا مۇپەتتىش بۇلۇپ ئىشلىگەن ، 1937-يىللىرى چۆچەك مالىيە ئىدارىسىگە باشلىق بۇلۇپ تەيىنلەنگەن ، بۇ چاغدا ئابدۇشۈكۈر

1946-يىلى (ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى) بىلەن گۇمىنداڭ ھۆكۈمىتى بىرلىكتە تۈزگەن (11 ماددىلىق بېتىم) نىڭ روھىغا ئاساسەن نۇرغۇن كىشىلەر قاتارىدا ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادىسىمۇ تۇرمىدىن قۇيۇۋېتىلگەن

، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن دىنىي تەربىيەنى قسقا مۇددەت ئالغاندىن كېيىن-1950 . يىلىغىچە نەزەر باغدكى قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئوتتۇرا سىنىپىدا 4 يىل ئوقۇغان ،

-1950 يىلى غەربىي شىمال ياشلار بىرلەشمىسى ئېھتىياجىغا ئاساسەن قۇرۇلتىيىغا ۋەكىل بۇلۇپ قاتناشقان ، يىغىندىن كېيىن شىئەن ، بېيجىڭ ، تىيەنجىن قاتارلىق شەھەرلەردە ئېكسكۇرسىيەدە بۇلغان ، 1950-يىلىنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىدىكى سابىق شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىنىڭ بىئو-خىمىيە فاكولتېتىغا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغان ، 1952-يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ، مەكتەپنىڭ ئۆزىگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىنغان ، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەزا بۇلغان ،

مەكتەپتە بىر تەرەپتىن ، ئۇسۇملۇكلەر فىزىئولوگىيىسى ، ئۇسۇملۇكلەر پاتالوگىيىسى ، ھاشارە تىببىياتى ، قاتارلىق دەرسلەرگە تەرجىمان ئوقۇتقۇچى بۇلغان ، يەنە بىر تەرەپتىن فىزىكا ، ماتېماتىكا ، بىئولوگىيە ، خىمىيە ۋە ئاگرانومىيە سىنىپلىرىغا ، ماركسىزىم ئاساسلىرى ، پەلسەپە ، دەرسلىرىنى ئۆتكەن . بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەندى ، ئۇ دەرس مىقدارى بەك كۆپ ۋە زىچ ئېغىر بۇلغاچقا چارچاپ ئاغرىپ قالغان ، شۇ سەۋەبتىن قەشقەرگە ئاتا-ئانىسىنىڭ قېشىغا داۋالانغىلى بېرىپ ئاتۇش بىلەن قېرىغىزىستان چېگىرىسىدىكى گۈزەل تۇيۇن بايلىقىدا ئۈچ ئاي ئارام ئالغان ، بۇ جەرياندا ئالتۇن ئىسىملىك شۇخ بىر قىرغىز قىزى ئۇنىڭدا ياخشى تەسىر قالدۇرغان ، مۇشۇ تەسىر ئاساسىدا كېيىن (ئالتۇنقىز) ناملىق ھېكايىسىنى يازغان ، ،

-1953 يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن شىئەندىكى غەربىي شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماركسىزىم ئاسپىرانتورىيىسىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىپ بىر يىل چامىدا بىلىم ئاشۇرغان ، ئاسپىرانتورىيىنى پۈتتۈرۈپ ئانا مەكتىپىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ماركسىزىم كادىراتىدا پەلسەپە ئوقۇتقۇچىسى بۇلۇپ بىر نەچچە خىل دەرس ئۆتكەن ۋە بۇ دەرسلەرنىڭ دەرسلىكىنى تۈزۈپ چىققان ، بۇ ئىقتىدارلىق ياش ئوقۇتقۇچى 1955-يىلىدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان (شىنجاڭ ئىنىستىتوتى ئىلمىي ژۇرنىلى) ئۇيغۇرچە نەشرى نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى قۇشۇمچە ئۈستىگە ئالغان ، ئۇنىڭ تەتقىقات ھاياتى ئەنە شۇ يىللاردا رەسمىي باشلانغان ، ئىككى تىلدا يازغان ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ XI ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى ناملىق ماقالىسى 1956-يىلى مەزكۇر ئىلمىي ژۇرنالنىڭ خەنزۇچە ھەم ئۇيغۇرچە سانىدا ئىلان قىلىنغان ،

بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا (قوتادغۇبىلىك) ۋە (تۈركىي تىللار دىۋانى) تەتقىقاتى ساھەسىدىكى تۇنجى ئىلمىي تەتقىقات ئىدى ، ئۇ مۇشۇ ماقالىسى سەۋەبىدىن 20-يىل ، ئوڭچى ، قاپلىقى كىيگەن ،-1975 . يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىغا ئائىت ، شىنجاڭدا

1944--1949-يىللاردىكى خەلىق ئىنقىلابى ، دېگەن كىتابىنى يېزىپ تاماملىغان ، مىجىت قاسىم ، مۇزاپپەر ئەزىزلەر بىلەن بىرلىشىپ يازغان ، ئەمما ، شۇ يىللىرى جۇڭگو مىقياسىدا ئېلىپ بىرىلغان ، ئىستىتىل تۈزۈش ھەرىكىتى ، نىڭ تەسىرى بىلەن بۇ ئەمگەك مېۋىلىرى نەشر قىلىنمىغان ، بۇ ھەرىكەت باشلىنىش بىلەن تەڭ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن . يېزا تۇرمۇشىنى كۆرمىگەن ياش ماركسىزىمچى ، دېگەن باھانە بىلەن باشلانغۇچ كوپىراتىپلارنى ئالى كوپىراتىپقا تەرەققى قىلدۇرۇشقا ساپەرۋەر قىلىنغان كادىرلار تۈركۈمىدە مارالبېشى ناھىيىسىنىڭ سېرىقئۆيى يېزىسىدىكى شاكالتاۋات كەنتىگە ئەۋەتىلىپ مەسئۇل كادىر بۇلۇپ ئىشلىگەن ، يېرىم يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىز ئۇرۇمچىگە چاقىرتىلغان ھەم ، ئۇڭغا مايىل ، دەپ قارىلىپ كۆرۈش قىلىنغان ، سول ، چىللىق كېسىلىگە ناھايىتى ئاسان گىرىپتار بۇلىدىغان بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن زۇيانكەشلىك قىلغان ، ھەتتا ئۇنىڭ پوتېرىنى مۇھەببەتلىشىۋاتقان قىزى ، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى سەنئەت پاكۇلتېتىنىڭ ئۇسۇل ئوقۇتقۇچىسى رەنا مەخسۇتنىڭ پۇرتېرى بىلەن قۇشۇپ ھەجۋى رەسىملىرىنى سىزىپ مەكتەپ تاملىرىغا چاپلاشقۇزغان ،

ھەقىقەتەنمۇ ئەينى يىللاردا كېڭەيتىۋېتىلگەن سىياسى ھەرىكەت غايەت ئېغىر ئىجتىمائى بۇھران پەيدا قىلغان ، دەسلەپتىكى سىياسى ئاكتىپلىك بارغانسېرى ئومۇمى جەمىيەت ئەسەبىيلىكىگە ئايلىنىپ كەتكەن ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن سابىق سەۋىيە ئىتتىپاقىغا 1950-يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرى كۈچۈپ كەتكەن ئاتا-ئانىسى بالىسىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ 1958-يىلى -ئۇنى ئېلىپ كەتكىلى ئۇرۇمچىگە كەلگەن ، لېكىن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن ، بۇ كۈنلەر تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ ، دەپ ئاتا-ئانىسىنىڭ تەلپىگە قوشۇلمىغان ، ئاتا-ئانىسى ئىلاجىسىز قايىتىپ كەلگەن ،

1959-يىلى ئۇنىڭغا ، ئوڭچى .. قالپىقى كەيگۈزۈلۈپ ، پارتىدىن ۋە خىزمەتتىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ ، ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىغا ئەۋەتىلگەن ، پۈتكۈل جۇڭگو جەمىيىتى ئاچارچىلىق قەھەتچىلىكى قىيامىتىدە قىيىنلاشقان ئاشۇ يىللاردا ئۇ ئىككى يېرىم يىلنى ئۇرۇمچىنىڭ دېھقانچىلىق ، مەيدانلىرىدا ، سانجىنىڭ يۇقىرىسىدىكى غەربى گۈبى چۆلىكىدە ۋە ئەمگەك ، جاپا-مۇشەققەت ، دەرت-ئەلەم ۋە ئاچ-زارلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ، شۇنداق مۇشەققەتلىك كۈنلەردىمۇ ئۇ روس تىلى ئۆگىنىشىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان ، بۇ ئېغىر كۈنلەردە ئۇنىڭغا ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدا تۇنۇشقان دۈستى ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم كۆپ يار-يۈلەك بۇلغان . ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم بىلەن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىننىڭ ئاتا-ئانىسى 1930-يىللاردا ئۇرۇمچىدىكى ، سانايى نەپىسە ، دە بىللە ئىشلىگەندى ، 1961-يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدىن قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن ، 1962-يىلى ئانىسى ھەمراخانم ئۇنى ئالغىلى بېشەك (ئەينى چاغدىكى فرونىزى دېپىلەتتى) تىن ئۇرۇمچىگە كەلگەن ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن شۇ چاغدىلا دادىسىنىڭ 1961-يىلى 11-ئايدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىدىن خەۋەر

تاپقان ،

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن تارىخ ھاسىراپ-ھۇمۇدەپ ئېغىر تىنۋاتقان ، ئىجتىمائىي ئەنسىزلىك. سىياسى سولچىلىق شەخسنىڭ قىممىتى ئەرزىمەس نەرسىگە ، كىشىلەر تەقدىرىنى ئۇيۇنچۇققا ئايلاندۇرۇپ قۇيۇۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئانىسىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ خاتىرجەم ھايات يولىنى تاللىماستىن ، ئۇزۇننىڭ ئىنسانىي تۇيغۇسىنى قەدىرلەشنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ ، كۈسەن قىزى ، رەنا مەخسۇت بىلەن تۇي قىلىش مەقسىتىدە ئۇرۇمچىدە قىلىشنى قارار قىلغان ، ئانىسى ئىلاجىسىز -1962 يىلى 4-ئايدا بۇ ، ئەنسىز يىللاردىكى ، ئاشق-مەشۇقلار ، نىڭ توپىنى قىلىپ قۇيۇپ ، دۇنيالىقتىكى يالغۇز ئوغلىنى تەقدىرگە تاپشۇرۇپ ، بىشكەككە قايتىپ كەنكەن ھەم ئىزچىل خەت ئالاقىسى قىلغان
مەنبە:koknur:

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن ئەسەرلىرىنىڭ كاتولوگى

0

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن ئەسەرلىرىنىڭ كاتولوگى

نەشر قىلىنغان كىتابلىرى :

- « 1. شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا-ئۇسۇل سەنئىتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1980- يىلى نەشر قىلغان .
- « 2. ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى " ئون ئىككى مۇقام " ھەققىدە» مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1980- يىلى نەشر قىلغان .
- « 3. رۇبائىيات» (1) ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982- يىلى نەشر قىلغان .
- « 4. ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخىغا ئائىت مەسىلىلەر» ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982- يىلى نەشر قىلىنغان (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن .)
- « 5. چوغلۇق»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986- يىلى نەشر قىلغان .
- « 6. ئومۇمىي ئىستېتىكا»، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى 1985- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 7. فارابى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986- يىلى نەشر قىلىنغان .

8. « قارلىق تاغ شەجەرىسى » شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلغان .
 9. « رۇبائىيات » (2)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1989- يىلى نەشر قىلغان .
 10. « قاتلاملىق ئېستېتىكا»، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1994- يىلى نەشر قىلغان .
 11. « ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى »، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلغان .
 12. « ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى - 1997 يىلى نەشر قىلغان .
 13. « غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى »، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىلى نەشر قىلغان .
 14. « قۇتادغۇبىلىك "خەزىنىسى" ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلغان .
 15. « سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى »، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000- يىلى نەشر قىلغان .
 16. « ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تىمىن ھېكمەتلىرى » (1) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000- يىلى نەشر قىلغان .
 17. « يىپەك يولىدىكى توققۇز ھىكمەت »، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001- يىلى نەشر قىلغان .
 18. « ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى » شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلغان .
 19. « قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا » ("تۇران تارىخى") ، شىنجاڭ نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلىنغان .
 20. « ئائىلە »، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلغان .
- ئالىمنىڭ ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن كىتابلار
1. « جاھاننامە » (2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "گۈللۈك دوپپا توغرىسىدا " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلىنغان .
 2. « مەھمۇد قەشقەرى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان .
 3. « غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر » « بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە غەزەل ، بىر پارچە مۇخەممەسى كىرگۈزۈلگەن (مىللەتلەر نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشر قىلىنغان .
 4. « ئۇيغۇر شېئىرىيىتى توغرىسىدا » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرى ھەيكىلى " ناملىق ئوبزورى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1989 - يىلى نەشر قىلىنغان .
 5. « يېڭى رۇبائىيلار » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئالتە پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) مىللەتلەر نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلغان .
 6. « قۇتادغۇبىلىك " ھەققىدە بايان » (1) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ « "قۇتادغۇبىلىك " ئىلمىي

قىممىتى توغرىسىدا « ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى - 1986 يىلى نەشر قىلىنغان .

« 7. قۇتادغۇ بىلىك " ھەققىدە بايان « (2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ « ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە > ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1986 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 8. ئاھ ، يۇلتۇزلار « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) ، مىللەتلەر نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 9. ياپراقتىكى نەقىشلەر « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ تۆت پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 10. توي چاچقۇسى « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ 17 پارچە رۇبائىي ۋە غەزىلى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 100. شېئىر « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئىككى پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 12. مۇھەببەت لىرىكىلىرى « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 13. قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 14. قۇمۇل مۇقاملىرى ھەققىدە « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى - قۇمۇل مۇقاملىرى ھەققىدە" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 15. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ھەققىدە « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە - ئېقىملىرى توغرىسىدا" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 16. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى « (2) (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسىم 2 - پاراگراف ۋە 2 ، - 4 ، - 5 ، - 10 بابلىرىنى يازغان) ، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1993 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 17. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تەتقىقاتى « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە - ئېقىملىرى توغرىسىدا" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، مىللەتلەر نەشرىياتى 1995 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 18. ئىبىن سىنا ۋە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى « (ئالىم بۇ كىتابنىڭ كىرىش سۆزىنى يېزىپ بەرگەن)

- ،
- شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 19. سېلىشتۇرما ئەدەبىيات ئاساسلىرى » (ئالىم بۇ كىتابقا بېغىشلىما ماقالىسى يېزىپ بەرگەن) ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 20. ئاھ ، نۇرلۇق ئابدۇلەر » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 21. ئابدۇكېرىم خوجا ئىجادىيىتى توغرىسىدا » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى ۋە " ئۇ شېئىرلىرى بىلەن خەلق قەلبىدە ياشايدۇ " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 22. ئەدەبىيات » (بۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2- يىللىقنىڭ دەرسلىك كىتابى بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئالىمنىڭ " كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 23. جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسەپە تارىخى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇرلارنىڭ پەلسەپە ئىدىيىسى " ناملىق ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن) ، ئەنخۇي خەلق نەشرىياتى 1992- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 24. شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخى » (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇر ، ئۆزبېك ، قىرغىز مىللەتلىرىنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخىغا ئائىت قىسمىنى يازغان .)
- « 25. يىپەك يولى مۇزىكا سەنئىتى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980- يىلى نەشر قىلىنغان . (خەنزۇچە .)
- « 26. شاھنامە » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مىسلىسىز ئەزىمەت ، ئەبۇلقاسىم فىردەۋىسى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 27. كۇڭزى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 2540 يىللىقى خاتىرىلەش مۇھاكىمە ماقالىلار توپلىمى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " كۇڭفۇزى ۋە قوچۇ مەدەنىيىتى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شاڭخەي سەنلەن كىتاب نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان .
- « 28. بۈيۈك شائىر ئەلىشىر ناۋائىي » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئەلىشىر ناۋائىينىڭ پەلسەپە قاراشلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش " ۋە " ئەلىشىر ناۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىمىزدا تۇتقان ئورنى "

قاتارلىق ئىككى پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلىنغان .

"« 29. تارىم " ۋە مەن « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "تەبرىك ۋە ئۈمىد" ناملىق بىر پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 - يىلى نەشر قىلىنغان .

"« 30. تاللانغان رۇبائىيلار) « بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ 10 پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى - 1999 يىلى نەشر قىلىنغان .

"« 31. بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى « (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " شېئىرىيەت ئېستېتىكىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001 - يىلى نەشر قىلىنغان .

ئالىمنىڭ ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى

ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ تا ھازىرغىچە ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى 200 پارچىگە يېقىن بولۇپ ، بۇ ماقالىلاردىن "غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى" دە 168 پارچە ، "شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" دا 181 پارچە ، "كىتاپ مۇنبىرى" ژۇرنىلىدا 170 پارچىنىڭ كاتولوگى ئېلان قىلىنغان ئىدى . مەن توپلىغان ماتېرىياللىرىم ئاساسىدا مۇكەممەل دەپ قارالغان ماقالىلار كاتولوگىنى تۈزۈپ چىقتىم .

"« 1. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى « ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1956 - يىلى ئۇيغۇرچە 3 - سان ، خەنزۇچە 4 - سان .)

"« 2. ئەدەبىيات - سەنئەتتە تىپ مەسىلىسى توغرىسىدىكى دەسلەپكى چۈشەنچىلىرىم « ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1956 - يىلى ئۇيغۇرچە 4 - سان .)

"« 3. ئۇيغۇر پەلسەپە - ئىدىيە تارىخىغا دائىر تەتقىقات تېزىسلىرى " <1> « شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1980 - يىللىق ئۇيغۇرچە 2 - سان ؛ " <2> پەلسەپە تەتقىقاتى " ژۇرنىلى 1980 - يىللىق خەنزۇچە 4 - سان .)

"« 4. فارابىنىڭ مۇزىكا ئېستېتىكىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە « ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى- 1980 يىللىق

ئۇيغۇرچە 4 - سان .)

"« 5. نان ۋە تونۇر " «مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى " 1980 - يىلى 3 - سان ، خەنزۇچە نۇسخىسى .)

"« 6. ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن " <1> « شىنجاڭ گېزىتى " 1980 - يىلى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىكى سانى ؛

"« <2> شىنجاڭ سەنئىتى - 1980 يىللىق ئۇيغۇرچە 1 - سان ؛ " <3> يىپەك يولى مۇزىكا

سەنئىتى " 1980- يىل شىنجاڭ

خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان خەنزۇچە ماقالىلار توپلىمى ، بۇ توپلامغا ئالىمنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن ؛

" <4> شىنجاڭ سەنئىتى " ژۇرنىلى 1980- يىللىق خەنزۇچە 4- سان .)

« 7. ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى - ئىبىن سىنا » (ئىبىن سىنا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن) ،

" شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " ئۇيغۇرچە 1980- يىللىق 3- سان .

« 8. ئەرەب مەدەنىيىتى ۋە ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا ئويغىنىشى <1> » "كىتابلارغا باھا " ژۇرنىلى

-1980 يىللىق 4- سان ؛ " <2> شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1982- يىللىق 2- سان .)

« 9. يۈسۈپ خاس ھاجىپ - فارابى ئىلغار ئىجتىمائىي ئىدىيىلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋارىسى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1982- يىللىق 2- سان .)

« 10. مۇھەممەد سىدىق زەلىلى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت يولى » ("تارىم" ژۇرنىلى 1981- يىللىق 4- سان .)

" « 11. ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى " نىڭ تەتقىقات تېزىسلىرى » ("بۇلاق" مەجمۇئەسىنىڭ 1981- يىللىق 1- سانى .)

« 12. فارابى پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ تارىخى قىممىتى » ("پەلسەپە تەتقىقاتى" ژۇرنىلى 1981 يىللىق 1- سانى .)

« 13. قەدىمى كۈسەننىڭ ئاتاقلىق بۇددا مۇتەپەككۈرى كۇمراجىۋا » ("پەلسەپە تەتقىقاتى" ژۇرنىلى 1981 يىللىق 11- سان .)

" « 14. ئىل قانۇن فىت تىپ " ۋە ئۇنىڭدىكى تەبىئەت پەلسەپىسى مەسىلىلىرى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1982- يىللىق 2- سان .)

« 15. شىنجاڭنىڭ تەبىئىي مۇھىتىدا بوستانلىق بىلەن چۆللۈكنىڭ دىئالېكتىك مۇناسىۋىتى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1982- يىللىق 1- سان .)

« 16. ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تۆت زات توغرىسىدا » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1982- يىللىق

- 3-سان .)
- « 17. گۈزەللىك تەربىيىسى ۋە ئۇنىڭ رولى » ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1982- يىللىق 10- ، 11- ، 12- سانلىرى .)
- « 18. ئاماننىساخان ۋە ئون ئىككى مۇقام » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1982- يىللىق 2- سان .)
- « 19. ئەبۇ ناسىر فارابىنىڭ لوگىكىلىق تەلىماتلىرى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" خەنزۇچە 4- 1982- سان .)
- « 20. رۇخسارى مۇقامى ۋە ئۇنىڭ ئىجادچىسى زىكرى ئەلپەتتا » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1982- يىلى 11- ئاينىڭ 17- كۈنىدىكى سانى .)
- « 21. ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1984- يىللىق 1- سان .)
- « 22. ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىنىڭ يېڭى زېمىنىنى ئاچايلى » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلىنىڭ 1984- يىللىق خەنزۇچە 3- سان .)
- « 23. ئون ئىككى مۇقام ھەققىدە » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1984- يىللىق خەنزۇچە 2- سان .)
- « 24. قۇتادغۇبىلىك" ۋە مائارىپشۇناسلىق » ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1984- يىللىق 9- ، 10- سانلىرى .)
- « 25. ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىنىڭ تارىخى تەسۋىرى » ("قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1984- يىللىق 3-سان .)
- « 26. قەدىمكى كۈسەن كلاسسىك ئۇسۇلى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1984- يىلى 5- ئايدىكى سانى .)
- « 27. ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى" ئون ئىككى مۇقام" ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مەسىلىلىرى » ("قۇمۇل ئەدەبىياتى" 1984- يىللىق 3- سان .)
- « 28. پەرھاد - شىرىن "تراگېدىيىسى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى رىۋايەت شەكلى" ("ئاقسۇ ئەدەبىياتى" 1984- يىللىق 3- سان .)
- « 29. قەدىمكى كلاسسىك ئۇسۇلنىڭ يېڭى ھاياتقا ئېرىشىشى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1984- يىللىق 25- ئۆكتەبىردىكى سانى .)

30. « فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە » ("تارىم" ژۇرنىلى 1984- يىللىق 5- سان).
31. « ئۈرۈمچىنىڭ ھەرخىل يەر ناملىرى » ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1984- يىلى 23- مارتتىكى سانى).
32. « ئەڭ قەدىمكى ئۈرۈمچى ۋە ئۆرە قاغىقىلار » ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1984- يىلى 16- ئىيۇندىكى سانى).
33. « ئېستېتىكا قانداق پەن؟ » «ئىشچىلار ۋاقت گېزىتى» 1984- يىلى ئومۇمىي 8- سان .
34. « يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرىي ھەيكىلى » ("كىتابلارغا باھا" - "شىنجاڭ كۈتۈپخانىچىلىقى" ژۇرنىلى 1984- يىلى 3- سان).
35. « تۇرپان ئۈزۈمى ۋە تۇرپان شارابى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1985- يىلى 20- ئىيۇندىكى سانى).
36. « ئەلشىر ناۋائىي ۋە " سەددى ئىسكەندەر" <1> » "شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1985- يىللىق 4- سان
- " <2> ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1985- يىلى 2- نويابىردىكى سانى .
37. « پۈتمەس- تۈگمەس بايلىق ۋە ئەبەدىي يادىكارلىق » «تۈركى تىللار دىۋانى" نىڭ تولۇق نەشرى مۇناسىۋىتى بىلەن) تارىم ژۇرنىلى 1985- يىللىق 12- سان .
38. « كۈسەن مەدەنىيىتى ۋە ئۇسۇل سەنئىتى » (1) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 4- سان .
39. « ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ ئىپتىخارى » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1985- يىللىق 1- سان .
40. « ۋىنتسىيلىك ماركوپولو ۋە شەرق مەدەنىيىتى » ("تىيانشان ئېكرانى" ژۇرنىلى 1985- يىللىق 6- سان .
41. « پاكىستان رەڭلىك ھېكايە فىلىمى - "پاڭلىق" » ("شىنجاڭ گېزىتى 1985- يىلى 23- ئاۋغۇستتىكى سانى).
42. « قوغۇن ۋە ئۇنىڭ ماكانى » ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1985- يىلى 12- مايدىكى سانى).
43. « ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قامۇسى - "قۇتادغۇبىلىك" » (1) "قۇمۇل ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1986- يىللىق 4- سان؛ (2) «جەنۇبىي ئوكيان ئىلمىي ژۇرنىلى» ياپونچە 11- سان .
44. « پەلسەپىنى ئىسلاھ قىلىش تەسەۋۋۇر تېزىسلىرى » (1) "شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 3- سان؛ (2) "شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" خەنزۇچە

- 1987- يىللىق 4- سان .
- « 45. قۇتادغۇبىلىك " ۋە ئۇنىڭ ئاپتۇرى » (1) « يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى » خەنزۇچە 1986- يىللىق 2- سان؛ (2) يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى " ئىنگىلىزچە 1986- يىللىق 4- سان .
- « 46. مىللىي مەدەنىيەتنىڭ راۋاجلىنىشىدىكى بىر مۇھىم قانۇنىيەت » (1) " شىنجاڭ گېزىتى " 1986- يىلى 11- ماي خەنزۇچە سانى: (2) " شىنجاڭ گېزىتى " 1986- يىلى 17- ماي ئۇيغۇرچە سانى .
- « 47. قۇتادغۇبىلىك " نىڭ ئىلمىي قىممىتى » (" قەشقەر گېزىتى " 1986- يىلى 28- ئۆكتەبىردىكى سانى .
- « 48. ئېمپىرىيەدۆلەت بىلەن يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تۆت تادۇ قارىشىدىكى ئومۇملۇق ۋە ئالاھىدىلىك توغرىسىدا » (" قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1986- يىللىق 1- سان .
- « 49. خاراكىتېر ۋە خاراكىتېر گۈزەللىكى » (" ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى " 1986- يىلى 9- ، 10- ، 11- فېۋرالدىكى سانلىرى .
- « 50. بىر شېئىر توغرىسىدا پاراڭ » (" شىنجاڭ گېزىتى " 1986- يىلى 14- ئىيۇندىكى سانى .
- « 51. ئالۋاستى ۋە ئۇنىڭ يىڭى قىياپىتى » (" ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى " 1986- يىلى 7- ئىيۇندىكى سانى .
- « 52. رۇبائىي ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى ، شەكلى ھەققىدە » (" قەشقەر ئەدەبىياتى " 1986- يىللىق 4- سان .
- « 53. يۇقىرى ماھارەت ۋە ئېسىل سەنئەت - " مۇقام " ماي بويىچە رەسمى ھەققىدە » (" ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى " 1986- يىللىق 12- ماي سانى .
- « 54. گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇكنىڭ كومپىدىيىك سېلىشتۇرمىسى » (تىيانشان ئېكرانى 1986- يىلى 6- سان .
- « 55. مىرزا ھەيدەر ۋە " تارىخىي رەشىدى " » (" شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى " 1986- يىللىق 3- سان .
- « 56. ھەشەمەتخورلۇقنىڭ ئون چوڭ كاساپىتى » (" ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى " 1986- يىلى 10- ئىيۇندىكى سانى .
- « 57. جاباغان ئېلىگە ساياھەت » (" ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى " 1986- يىلى 11- ، 12- ئايلاردىكى سانى .
- « 58. گۈللۈك دوپپا » (تارىم ۋە نەزىم) " شىنجاڭ سەنئىتى گېزىتى " 1986- يىلى .
- « 59. ئون ئىككى مۇقام " نىڭ تارىخىي قاتلىمى ۋە ئىستىتىك ئالاھىدىلىكى » (1) " شىنجاڭ

- ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» 1987- يىللىق 4- سان ؛ (2) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1987- يىلى خەنزۇچە 1- سان .
60. « يىپەك يولىدىكى بىباھا گۆھەر-ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى - 1987" يىللىق 1- سان).
61. « ئىجتىمائىي تەپەككۈر شەكلىگە ئائىت بىر قانچە مەسىلە» ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى - 1987 يىللىق 2- ، 3- سانلار).
62. « ئەلشىر ناۋائىنىڭ پەلسەپە قاراشلىرى ئۈستىدىكى ئىزدىنىش» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 2- سان).
63. « ئۇيغۇر رەسساملىق سەنئىتى تارىخىدىكى يىڭى نامايەندە» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1987- يىللىق 6- سان).
64. « مۇھەممەد خارازمى ۋە "مۇھەببەتنامە"» (1) "بۇلاق" مەجمۇئەسى 1987- يىلى ئومۇمىي 18- سان ؛ (2) «مىللى يازغۇچىلار» ژۇرنىلى خەنزۇچە - 1990 يىلى 2- سان .
65. « ھاپىز شىرازى - شەرق شېئىرىيىتىدىكى ئىسىيانكار ئۇستاز» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى ئومۇمىي 20- سان).
66. « مەشرەپ - ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر شائىر» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى ئومۇمىي 19- سان).
67. « ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئوقۇلغان شىكايەتنامە» («كوللىيات مەسنەۋى خاراۋاتى" توغرىسىدا»): "بۇلاق" مەجمۇئەسى ئومۇمىي 18- سان .
68. « بىر شېئىر ھەققىدە سۆز» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1987- يىلى 24- يانۋاردىكى سانى).
69. « ئىككى شېئىر ھەققىدە پاراڭ» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1987- يىلى 19- سېنتەبىردىكى سانى).
70. « ئاقسۇ ئەدەبىياتى" دىكى شېئىرىيەت ئۈنچىلىرىگە نەزەر» ("ئاقسۇ ئەدەبىياتى" 1987- يىللىق 3- سان).
71. « يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تەبىئەت قاراشلىرى ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 10- ، 11- سانلىرى).
72. « يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى" دېگەن كىتابقا باھا» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1988- يىللىق 5- سان).
73. « ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلىنىملىق مەدەنىيەت» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 5- سان).
74. « فارابى پەلسەپە ئىدىيىسى تەتقىقاتىدىكى مەنتىقىيلىق زىددىيەت» ("شىنجاڭ

- ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1988- يىللىق 2- سان).
75. « خوجا باھاۋىدىن نەقىشەندى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 3- سان).
76. « ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەھمەد يەسسەۋى ۋە يەسسەۋىچىلىك » ("ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر" 1988 - يىللىق 1- سان).
77. « ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى پروگراممىسى » (تۆت توملۇق "ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى" ناملىق كىتاپ ئۈچۈن تەييارلانغان)؛ (1) "قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 3- ، 4- سان) (2) "قەشقەر پىداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 4- ، 6- سانلار .
78. « ئەمىر خىسراۋ دېھلەۋى » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 1- سان).
79. « ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر نىزامى گەنجىۋى » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 2- سان).
80. « ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ناسىر خىسراۋ » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 3- سان).
81. « شائىر خوجا جاھان ئەرشى ۋە ئۇنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى ھەققىدە » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 4- سان).
82. « سەئىد شىرازى » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 4- سان).
83. « زەلىلى شېئىرىيەتنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا » ("شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 1- سان).
84. « كلاسسىك مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 3- دېكابىردىكى سانى).
85. « ما زۇچاڭ ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 16- ئىيۇندىكى سانى).
86. « ھەمراۋى غەزەللىرىنىڭ ھەقىقى مۇئەللىپى توغرىسىدا » ("تارىم" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 5- سان).
87. « ياش تامچىسىدىن ئۇرغۇغان شېئىرلار » ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 3- سان).
88. « ئەنئەنىۋى ئاڭ ۋە زامانىۋى ئاڭ » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 12- ئىيۇندىكى سانى).
89. « تارىخ ھەققىدە قايتا ئويلىنىش - مىللەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى » ("شىنجاڭ گېزىتى"

- 1988- يىلى 2 - ئۆكتەبىردىكى سانى .)
90. « ياشلار ۋە ئىقتىدار قىممىتى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 28- ئىيۇلدىكى سانى .)
91. « ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مىللىي ئويغىنىش » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 13 - نوپۇس بىردىكى سانى .)
92. « ئۇ شېئىرلىرى بىلەن بىللە خەلق قەلبىدە » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 12- مارتتىكى سانى .)
93. « ئەسسالام قەشقەر ، سالام ئانا دىيار » ("قەشقەر گېزىتى" 1988- يىلى 9- سېنتەبىردىكى سانى .)
94. « "قۇتادغۇبىلىك" نىڭ تەبىئەت پەلسەپىسى قاراشلىرى ھەققىدە » (1) "قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 1- سان
- " (2) شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990 - يىللىق خەنزۇچە 4- سان .
95. « يىپەك يولىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەنگۈشتىرنى قايتا تېپىۋېلىش » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 4- سان .)
96. « مەدەنىيەت سىنكرېتېك قاتلام نەزىرىيىسى ھەققىدە بايان » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 4- سان .)
97. « شېئىرىيەتتىمىزگە ئائىت بىر قانچە ئېستېتىكىلىق مەسىلە » ("تارىم" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 1- سان .)
98. « شەرقى تەڭرىتاغ ئېتىكىدە قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 4- سان .)
99. « مەدەنىيەت تەرەققىياتى توغرىسىدىكى ئىلمىي قاراش - سىنكرېتېك قاتلام قارىشى توغرىسىدا » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 1- سان .)
100. « مىللەتلەر تەرەققىيات تارىخى ئويلىنىشقا مۇھتاج » ("يېڭى كۆزەتكۈچى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 7- سان .)
101. « ئېچىۋېتىلگەن ئاڭ ۋە شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئەدەبىياتى » ("جۇڭگو غەربىي قىسىم ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1989- يىللىق 1- سان .)
102. « مۇھىم بىر تارىخى تەجرىبە » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 8 - نوپۇس بىردىكى سانى .)
103. « ئاياللىق قەلبىنىڭ مېلودىيىسى » ("تارىم" ژۇرنىلى .)
104. « ھەشەمەتخورلۇق ۋە قۇرۇق شۆھرەت » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 25-

- يانۋاردىكى سانى .)
- « 105. ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ يىپەك يولىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى » ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 27- ئاپرېلدىكى سانى .)
- « 106. يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئالىملىرى ۋە شائىرلىرىدىن نەمۇنە » ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1989- يىلى 1- ئايدىكى سانى .)
- « 107. ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 6- سان .)
- « 108. مىللەتنىڭ بىرلىك - ھەمدەملىكى ۋە ئۇنىڭ يۇرتتۇزلىققا يەملىكى » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 5- سان .)
- « 109. روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى » (1) «شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 4- سان) ؛
- " (2) مىللىي يازغۇچىلار "ژۇرنىلى 1990- يىللىق 4- سان .)
- 4- « 110. ماي ھەرىكىتى ۋە لۇشۈن روھى » ("تارىم" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 10- سان .)
- « 111. نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخى قاتلىمى » (1) ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 1- سان) ؛
- « 112. ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تەبىئەت - ئىلاھىيەت قاراشلىرى ھەققىدە » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 1- سان .)
- « 113. ئاسنا مەلىكە - غەربىي يۇرت سەنئىتى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 4- سان .)
- « 114. يېتىلگەن سەنئەت ، سېپىرلىك ھېكمەت ۋە يالقۇنلۇق مۇھەببەت » ("غازى ئەمەت ماي بويىق رەسىملىرى" توپلىمىغا باھا) : "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 5- < 4- سانلىرى .
- « 115. ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى » ("قەشقەر ئەدەبىياتى" 1990- يىللىق 1- سان .)
- « 116. ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 3- سان .)
- « 117. مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى بىلىشى ۋە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۈچ بۇرجىكى » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 5- سان .)
- « 118. خەلقنى ئوبرازلىق تەپەككۈر قىلىش - ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاچقۇچى » ("تارىم" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 8- سان .)

119. « كۇخغۇزى ۋە قۇجۇ مەدەنىيىتى » ("ۋېنخۇيباۋ" خەنزۇچە 1990- يىلى 27- فېۋرالدىكى سانى).
120. « ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيىتى ھەققىدە قىسقىچە بايان » ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى " 1990- يىللىق 27- فېۋرالدىكى سانى).
121. « ئۈزۈم سەيلىسى ھارپىسىدا » (1) "شىنجاڭ گېزىتى" ئۇيغۇرچە 1990- يىلى 18- ئاۋغۇست ؛ (2) خەنزۇچە 2- سېنتەبىردىكى سانى).
122. « مىللىي ئۇسۇلنىڭ سىرى ۋە سېھرىي كۈچى » ("شىنجاڭ سەنئىتى " ژۇرنىلى 1990- يىللىق 5- سان).
123. « ناخشا - ئۇسۇل ماكانىنىڭ يېڭى جىلۋىسى » ("شىنجاڭ سەنئىتى " ژۇرنىلى 1990- يىللىق 4- سان).
124. « شەرق سەنئىتىدىكى بىباھا گۆھەر - "ئون ئىككى مۇقام" نىڭ تولۇق رەتلەش مۇناسىۋىتى بىلەن » ("شىنجاڭ گېزىتى " 1990- يىللىق 15- سېنتەبىردىكى سانى).
125. « ئىلھامبەخش ئىلھام قەترىلەر » ("تۇرپان" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 3- سان).
126. « تەبرىك ۋە ئۈمىد » ("تارىم" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 10- سان).
127. « ئەلشىر نەۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا تۇتقان ئورنى » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى " ژۇرنىلى 1991- يىللىق 4- سان).
128. « كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى " ژۇرنىلى 1991- يىللىق 4- سان).
129. « مەدەنىيەت ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1991- يىللىق 3- سان).
130. « ئەزىز دىيار ، شانلىق ئىپتىخار » ("قەشقەر ئەدەبىياتى " ژۇرنىلى 1991- يىللىق 3- سان).
131. « قۇمۇل ئەدەبىياتى " ژۇرنىلىنىڭ 100 سانى » ("قۇمۇل ئەدەبىياتى " ژۇرنىلى 1991- يىللىق 3- سان).
132. « ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تۆت چوڭ ئالاھىدىلىكى » ("قەشقەر گېزىتى " 1992- يىللىق 14- ئاۋغۇستتىكى سانى).
133. « سىكتاي - ساك - ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىدىكى ئەنئەنىۋى ئىزچىللىق » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1992- يىللىق 2- سان).
134. « ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىش ھەقىقىي تەتقىقاتچىنىڭ بۇرچى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1992- يىللىق 4- سان).

135. « كۈسەن رەسساملارنىڭ ئېستېتىك ئېڭى » (1) "شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 3- سان ؛ (2) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 5- سان .
136. « ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخىي ئۇچۇرى » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 4- سان .)
137. « ئون ئىككى مۇقام ۋە نەۋائىخانلىق » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 5- سان .)
138. « كلاسسىك ئەدەبىياتتا خوتەن تەشۋىرى » ("بۇلاق" مەجمۇئەسى -1992 يىللىق 4- سان .)
139. « قارا جاڭگال " نى ئوقۇغاندىن كىيىنكى تەسرات » ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 4- سان .)
140. « كلاسسىك ئەدەبىياتقا مانى تەشۋىرى ۋە شىنجاڭدىن مانى دىنى رەسساملارنىڭ بايقىلىشى » ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" 1992- يىللىق 4- سان .)
141. « ناۋائى مىسرالىرىنىڭ مەنئى مەدەنىيەت قىممىتى » (1) "شىنجاڭ گېزىتى" 1991- يىللىق 5- ئۆكتەبىردىكى سانى ؛ (2) "قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1992- يىللىق 4- سان .
142. « تىل قۇدرىتى - تىل پەزىلىتى بىلەن » ("تىل ۋە تەرجىمە" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 4- سان .)
143. « شەرق ئەدەبىياتىدىكى غايەت زور بايلىق "شاھنامە" » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 3- سان .)
144. « ئون ئىككى مۇقامدىكى 24 مەسلە » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 1- سان .)
145. « يىپەك يولىنىڭ ئىقتىسادى قىممىتى » ("شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى" 1993- يىللىق 27- مارتتىكى سانى .)
146. « يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 1- سان .)
147. « ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە ۋە ئېقىملىرى » : (بۇ ماقالە "ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى" دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993- يىلى نەشرى .
148. « يىپەك يولىدىكى يېڭى سەھىپە ۋە تۆگە قۇشى روھى » ("مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 1- سان .)
149. « يىپەك يولىدىكى بىر چوڭ ئىللەت » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 2-

- سان .)
- « 150. مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 16- فېۋرالدىكى سانى .)
- « 151. كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 19- يانۋاردىكى سانى .)
- « 152. لىرىك شېئىرىيەت ، مەپتۇنكار لەززەت » ("تەڭرىتاغ ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 3- سان .)
- « 153. تۇپراقنىڭ مونولوگى » ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1993 يىللىق 5- سان .)
- « 154. كۈسەن مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي قىممىتى » ("ئىشچىلار ۋاقت گېزىتى" 1993- يىللىق 23- ئۆكتەبىردىكى سانى .)
- « 155. تەپەككۈر دەرىخىدىن مېۋىلەر » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 5- ، 6- سانلىرى .)
- « 156. زەينۇلئابدىن مەۋلىۋى داموللا ھاجى تەئرىپىدە » ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 2- سان .)
- « 157. تارىخ تەتقىقاتىدىكى تېخى مېتود - ئۇچۇرلۇق تارىخ تەتقىقاتى ئۇسۇلى » (1) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە - 1993 يىللىق 2- سان ؛
- " (2) شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1996- يىللىق 2- سان .
- « 158. ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخى ئۇچۇرى » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1994- يىللىق 2- سان .)
- « 159. ئۇيغۇر ئەجدادلىرىدا مەي مەدەنىيىتى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1994- يىللىق 1- سان .)
- « 160. ئوتتۇرا ئاسىيا ئىنسانىيەت مەدەنىيەت شۇناسلىقىدىكى بىر قانچە مەسىلە » ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1994- يىللىق 6- سان (خەنزۇچە .)
- « 161. ئوقۇتقۇچى توغرىسىدا » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1992- يىللىق 17- نويابىردىكى سانى .)
- « 162. غەربىي يۇرت مائارىپ تارىخىدىن بىر ئۇچۇر » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق ئاۋغۇستتىكى سانى .)
- « 163. مىللى مائارىپ ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۈر » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 29- ئىيۇلدىكى سانى .)
- « 164. ئوقۇغۇچى توغرىسىدا » ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىلى 3- ئاينىڭ 6-

- كۈندىكى سانى.)
- « 165. يۈسۈپ خاس ھاجىنىڭ غايىۋى جەمئىيەت مودېلى » ("شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1994- يىللىق 2- سان .)
- « 166. ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى مەشھۇر ئالىم - ئۇلۇغبېك » ("ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى" 1994- يىللىق 27- دېكابىردىكى سانى .)
- « 167. مەنسۇر ھەللاجىنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەكسى ساداسى » ("تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 3- سان .)
- « 168. يىپەك يولى تەتقىقاتىدىكى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت شۇناسلىقى مەسىلىلىرى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 2- سان .)
- « 169. سوغدىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىنىڭ ۋارىسلىرى توغرىسىدا » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 3- سان .)
- « 170. غەربىي دىيار تىياتىر سەنئىتىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىم » ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 2- سان .)
- « 171. ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتى » (بېيجىڭ : جۇڭگو سەنئەت تەتقىقات ئاكادېمىيىسى "ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق خەنزۇچە 5- سان .)
- « 172. ئەھمەد ئىبىن مۇھەممەد ئەل - فەرغانە » ("شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 3- سان .)
- « 173. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي دىن » ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 3- سان .)
- « 174. يىپەك يولى ۋە سېلىشتۇرما ئەدەبىيات » ("تارىم" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 6- سان .)
- « 175. بالاساغۇننىڭ ئورنى مەسىلىسى ھەققىدە » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 4- سان .)
- « 176. يىپەك يولىدا قايتا ئويلىنىش » ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 5- ، 6- قوشما سان .)
- « 177. ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى » ("شىنجاڭ تەزكىرىسى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 3- سان .)
- « 178. ئۇيغۇر مۇقاملارنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى » ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 4- سان .)
- « 179. مائارىپشۇناس ، مۇتەپەككۈر - شائىر خوجا نەزەر ھۈۋەيدە » ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1997- يىللىق 2- سان .)

- « 180. چىن ۋە "ماچىن" ئىبارىسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئۇقۇم دائىرىسى » «شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1996- يىلى 3- ئاينىڭ 5- كۈنىدىكى سانى .
- « 181. ۋاقىت ھەققىدە يېزىلغان ياخشى شېئىر » («شىنجاڭ گېزىتى» 1990- يىللىق 5- مايدىكى سانى .)
- « 182. ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل - پاراسەت » («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995- يىللىق 5- سېنتەبىردىكى سانى .)
- « 183. سۈكۈنات » («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995- يىللىق 29- ئاۋغۇستتىكى سانى .)
- « 184. تەبەسسۇم » («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1995- يىللىق 1- ئاۋغۇستتىكى سانى .)
- « 185. سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى » («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى - 1986 يىللىق تۇنجى سان ؛ 1987- يىللىق 1- ، 2- سانلىرى .)
- « 186. تەپەككۈر ئىقتىدارى ۋە تەپەككۈر قىممىتى » («شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى» 1996- يىللىق 12- نويابىردىكى سانى .)
- « 187. ئەنقا يۇرتىدىكى ئەنقا - پېشۋا » («شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى» 1996- يىللىق 1- سان .)
- « 188. كۇمىراجىۋا » («كىنو سىنارىيىسى) («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1995- يىللىق 1- سان .)
- « 189. تەپەككۈر دەرىخىدىن مېۋىلەر » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1996- يىللىق 4- سان .)
- « 190. روھىيەت ۋە مەدەنىيەت » («تەڭرىتاغ» ژۇرنىلى 1996- يىللىق 6- سان .)
- « 191. ئۆمۈر تەلەقلىرى » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1997- يىللىق 1- سان .)
- « 192. دولان - قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ يىلتىزداشلىقى ھەققىدە ئىزدىنىش » («شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى» 1998- يىللىق 1- سان .)
- « 193. بەدىئىي ئىجادىيەتتە ئاياللار تەسۋىرىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1999- يىللىق 1- سان .)
- « 194. ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمدىكى ئۇيغۇ ۋە زامانىۋى ئاڭ سەھەردىكى ئۇيغۇنىش » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000- يىلى 1- سان .)
- « 195. ئارىفنامە » («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000- يىلى 4- ، 5- قوشما سان .)
- « 196. ئۇيغۇر مۇقام مەدەنىيىتىنىڭ گېنېئالوگىيىلىك سىرى » («شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 2001- يىلى 3- سان .)

ئالىمنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرى

1. « چوغلۇق قىز » شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1981- يىلى نەشر قىلغان .
2. « توققۇز نەزم » مىللەتلەر نەشرىياتى 1987- يىلى نەشرى .
3. « ئېستېتىكىدىن لېكسىيەلەر » 1987- يىلى شىنجاڭ رادىئو-تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى باسمىسى .
4. « شېكسپېر سونتلىرىدىن تاللانما .»
5. « فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە » "تارىم" 1984- يىلى 5 - سان .
6. « شاھنامە » (باشقىلار بىلەن) : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشرى .
نەشر قىلىنمىغان كىتابلىرى
1. « ھەمراھى غەزەللەر »
2. « ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قىسقىچە تارىخى » (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
3. « ئانالىتىك پوئېتىكا » (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان ، تاماملانمىغان).
4. « يىپەك يولىدىكى سەنئەت جەۋھەرلىرى » (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
5. « غەزەللىيات » (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
6. « باھارىيات » (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
7. « شېرىن ۋە سېرىن » (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
8. « ئاق توز » (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
9. « شەبنەم ۋە ئۇچقۇن » (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
10. « ئەزگۈلۈك مەلىكىسى » (ئايالى رەنا مەخسۇتقا بېغىشلاپ يازغان ئۈچ قىسىملىق ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان).
11. « مەن ۋە مېنىڭ خەلقىم » (ئۆزى ھەققىدىكى ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان)
ئېلان قىلىنمىغان باشقا ئەسەرلىرى
1. « ھاياتىم ھەققىدە قايتا ئويلىنىش » (مقالە).
2. « سكتايلىرنىڭ مېتال تاۋلاش ھۈنەر سەنئىتى » (مقالە).
3. « ئوتتۇرا ئاسىيا ئەنئەنىۋى ھايات قاراشلىرىغا باھا » (مقالە).
4. « تۈرك مەدەنىيىتى ھىندىستاندا » (مقالە).
5. « كۈسەن مەلىكىسى » (كىنو سىنارىيىسى).
6. « مۇھەببەت يىغلايدۇ » (پوۋېست ، تاماملانمىغان).
7. « فارابى » (رومان ، تاماملانمىغان).

- ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىنىڭ «مەدەنىيەت دالاسىغا سەپەر» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى .
- شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003- يىلى 4- ئاي 1- نەشرى .

ئاپتورى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

- مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئۇيالدۇردى .
- مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى روھلاندۇردى .
- مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئورنۇمدىن دەس تۇرغۇزدى .
- مەن ئۇنۇڭدىن غۇرۇر ۋە شەرەپ ئېلىپبەسنى ئاچتىم .

باراۋەرلىك ئىنسانىيەتنىڭ تۇغما ئىقتىدارى ،
باراۋەرلىك ئىنسانىيەت ئىززىتى ۋە ئىپتىخارنىڭ جەۋھىرى .
باراۋەرلىك تۇيغۇسى ئادالەت ۋە يۈكسىلىشنىڭ مەشئېلى .
ئىنسانىيەتنىڭ ھاياتىدىكى خۇنۇكلەر باراۋەرسىزلىكتە ، مۇتلەق باراۋەرلىك ھەققىدىكى
تەرسالقىڭدىن ئاجايىپ چۈچۈيمەن . ئاسمان بىلەن زىمىن مۇتلەق باراۋەر بولغىنىدا قىيامەت قايىم
بولمامدۇ !!!؟؟؟ ئوكيانلار بىلەن تاغ ئېدىرلار مۇتلەق باراۋەر بولغۇنىدا جاھاننى توپان بالاسى
باسمامدۇ !؟

ھايات بىلەن مامات مۇتلەق باراۋەر بولغىنىدا مەن نىمىنى تەپەككۈر قىلىمەن ؟!.....!
ئالەمنىڭ گۈزەللىكى باراۋەرسىزلىكتە ئوخشىمامدۇ ؟! باراۋەرلىك ھەققىدە مېنى ئەپسانە مەستانىسى
قىلمىغىن.....!!!

مەن ئۆز - ئۆزۈمنى تاماشا قىلىۋاتىمەن .

مەن مۇھتاجلىقتا ، مۇھتاجلار ئارىسىدا ، مەن قىستا - قىستا چىلىقتا ، توپا - چاڭدا ، مەن ھېچكىمنىڭ يادىدا ئەمەس . ھەممە مېنىڭ نەزىرىمدە ، ئالەم مارجانلىرى بىر - بىرى بىلەن سۈركىلىپ ، ئۇششاقلىنىپ كىتىۋاتقان قۇلۇلە قېپىغا ئوخشاش كۈرۈندى .

مەن تەمتىرەپ قالدىم . بېلىق كۆزلەر مېنى تۇنۇمايدۇ ، گوھەر كۆزلەرنى مەن تاپالمايمەن . تىترەپ تەمتىرىمەن ، ئېچىنىپ مولدۇردەك ياش توكىمەن . توۋا ئالەم ئەمدى مېنى تاماشا قىلىۋاتىدۇ.....

ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمىدىكى ئۇيغۇ ۋە زامانىۋى ئاڭ سەھىرىدىكى ئويغىنىش

يازغۇچىسى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن (1933.09.28 - 1995.02.27)

كەچقۇرۇن پېتىۋاتقان قۇياش بىلەن سۈبھى سەھەر كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياش بىر قاراشتا ئوخشاش شەپەق چېچىپ ، ئوخشىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىز خىرامانلىق ئىلكىدىن قۇتۇلۇپ ، شەرق بىلەن غەربنى ، كېلىۋاتقان يېڭىلىق بىلەن كېتىۋاتقان كۈنلىقنى پەرق قىلالساقلا ، بۇنداق << ئوخشىشىپ >> كەتكەن ھادىسىدىكى تۈپلۈك پەرقنى بايقىۋالالايمىز .

ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز تارىخىدىكى سەكرەتمىلىكلەر تۈپەيلى ، بەزىدە بەزى مىللەت ياكى خەلقلەر ئىجتىمائىي ۋە ئىدېئولوگىيەلىك فورماتسىيىنىڭ بەزى خىللىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەيلا ئۇلارنى << ئاتلاپ ئۆتۈپ >> ئىلگىرىلىشى مۇمكىن . ئەمما تاۋار ئىگىلىكى بىلەن ھازىرقى زامان قىممەت قارىشىنى مەركەز قىلغان زامانىۋى ئاڭنى << ئاتلاپ >> ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس . بۇ ، ئوتتۇرا ئەسىر ھالىتىدىكى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىنى كەلگۈسى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىگە ئېلىپ بېرىشتىكى ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى تەرەپ .

ئۇزۇن مۇددەت يېرىم مۇستەملىكە ، يېرىم فېئوداللىق ئاسارىتىدە تۇرغان ، كېيىنچە << تۆت كىشىلىك گۇرۇھ >> نىڭ سولچىل دىكتاتورىسى ۋە مىللىي ئىنكارچىلىق ئاستىدا يەنىچىلگەن خەلقىمىزنىڭ 1980 - يىللارنىڭ بېشىدا قايتا ئويغانغان مىللىي ئىپتىخارى ۋە كۆمۈلگەن ،

ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە بولغان ئوتلۇق تەلپۈنۈشلىرىنى تارىخىي ماتېرىيالزىمچىلار تولۇق چۈشىنىدۇ . بۇنداق ھالەت مۇشۇ يىللاردا پۈتكۈل ئېلىمىزدا يۈز بېرىپلا قالماستىن ، تارىختىكى ھەر قانداق جاھالەتتىن كېيىنكى << قايتا ئويغىنىش >> ، << قايتا گۈللىنىش >> دەۋرلىرىدىمۇ يۈز بەرگەن قانۇنىيەتكە ، جۈملىدىن ئەقىلگە مۇۋاپىق ھادىسە ئىدى .

2000 يىللىق مەدەنىيەت تارىخى ئۇتۇقلىرىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر قاتلىم تەكشۈرۈش مۇشۇ ئەسىر (20 - ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۈز بەرگە ، يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەممە مەملىكەت ۋە مىللەت خەلقىنى ئالدىرىتىپ قويدى ! مىللىي ئىپتىخارنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى ئاڭ شەكلى يېقىندىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشتەك بىزنى سۆيۈندۈرگەندى ، مانا ئەمدى ئۇ ئۆز ئورنىنى ئېلىمىزدا ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىدا قايتا شەكىللەنگەن ، بىر قىسىم مۇتەپەككۈرلەر پەرەزلىرىدىن ئومۇم جاھان ھادىسىسىگە ئايلانغان زامانىۋى ئاڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە توغرا كېلىپ قالدى . بۇ خۇددى ئاتا - ئانا ھۇزۇرىدىن يېڭى ئۇستاز ئالدىغا كەلگەندەك بىر قاراشتا << ياتسراغۇ >> كۆرۈنىمۇ ، ئۇنىڭ زۆرۈرلىكى ، يەنىلا ئۇنىڭ مىللىتىمىزنىڭ يېڭى مىللىي ئىپتىخارى بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق .

كارل ماركس << : تارىخ ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت >> دېگەندى . ماركسنىڭ بۇ سۆزى تولمۇ كەڭ ، تولمۇ چوڭقۇر ۋە زىندان سۆز ئىدى . ئىنسانىيەت ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ كەلدى . بۇددىستلار ۋە سويىزمچىلار ئىنساننى تەڭرى سۈپەتلىرىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن << رېئاللىقتىن ۋاز كېچىش >> ۋە << نىرۋانا >> ياكى ۋەسلى ئىلاھىيە >> ئارقىلىق تەڭرى بىلەن قوشۇۋېتىشكە ، تەڭرى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشكە ئۈمىد قىلىشتى . ئەلىشىر نەۋائىي : سەن مېنى قانداق تاپۇرسەن ، مەن ئۆزۈمنى تاپمىسام ، دېگەندى . فارابى ۋە ئوتوپىك سوتسىيالىستلار غايىۋى جەمئىيەت تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى . بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابلىرىنىڭ << ئەركىنلىك ، باراۋەرلىك ، مېھرىبانلىق >> غايىلىرى ئىنقىلاب خىتابنامىسىدا يېزىلدى . ئوت يالقۇنلىرى ۋە ئىلىم ئىختىراچىلىرى بىلەن تولغان مۇشۇ ئەسىرىمىز ئۆزىنىڭ زىددىيەتلىك ھادىسىلىرى ئارقىلىق ئومۇمەن 2000 يىل ياراتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىن ئاللىقاچان ئېشىپ چۈشۈپ ، ئۇچۇر ، ئىرسىيەت قۇرۇلمىسى ۋە ئارىلاشما (سېنكىرىتىك) مەدەنىيەت بوسۇغۇسىغا دەسسەپ قالدى . مۇشۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ تارىخىي ماھىيىتى سۈپىتىدە << ئىنسان زادى نېمە ؟ >> ، << ئىنسان قانداق بولۇشى لازىم ئىدى ۋە قانداق قىسمەتتە تۇرماقتا ؟ >> ، << سانائەت ئۇتۇقلىرى ، پاراۋانلىقنىڭ ئويىپىكت ۋاستىلىرى بىلەن ئىنساننىڭ ئىجتىمائىي بەخت - سائادىتىدىن ئىبارەت سۈبىيىكت مەقسەتدارلىقنىڭ گارمونىك مۇناسىۋىتىنى قانداق قايتا تۈزۈش لازىم ؟ >> دېگەن غايەت زور مەسىلە پۈتكۈل تەپەككۈر بوشلۇقىغا كىرىپ كەلدى . بۇ ، ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ تارىختىكى سوپىستىك ،

ئوتوپىستىك ، گۇمانىزىملىق شېرىن چۈشلىرىدىن پەرقلىق ھالدا ئۆز ئويىڭىنى تاپقان رېئال مۇمكىنلىك ئالدىدىكى ھەقىقىي ئويغىنىشى بولدى . بۇنداق زامانىۋى ئاڭ كىشىلەرنى لەرزىگە سالدى ، ئەسەبىيلىك چۈشەنچە شىلىرىدىكى داھىيلارنى ، سەركەردىلەرنى ، ھەتتا كۆپلىگەن ئىلىم - پەن ئەربابلىرىنى ، سەنئەت مۆتىۋەرلىرىنى ، كەڭ خەلقنى قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى . كۆپ كىشىلەر 21 - ئەسىر ئۇنداق ياكى مۇنداق ئەسىر بولغان كۆرە << ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى تاپقان ئەسىرى >> بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلىدى . بۇ ، ئىنساننىڭ ئىنسان تۇرۇپ ئىنسانغا ئوخشىماي قالغان ھالەتتىن قۇتۇلۇش يولىدىكى ئىنقىلابىي يېڭى تەپەككۈر ئېراسىنىڭ كۆز ئالدىمىزغا يېقىنلاپ كېلىپ قالغانلىقىنى ، پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى مۇشۇ ئۇلۇغۋار ئاڭنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى . ئەھۋالنىڭ دەل مۇشۇنداقلىقىدىن كۆزنى يۇمۇۋېلىپمۇ ، ئۇنى ئەيىبلەپ قول سىلكىپمۇ قۇتۇلغىلى بولماي قالدى . بۇ يۇقىرى قاتلاملىق ئاڭ ئۆزىنىڭ تارىخىي يىلتىزى ، رېئال ئىمكانىيىتى ۋە ئاجايىب سېھرىي گۈزەللىكى بىلەن ئۆزىدىكى مۇتلەق ئۇستۇنلۇككە ئىشەنگەن ھالدا ئېڭىمىزدا ، مىللىتىمىز ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ چىقىشقا باشلىدى . ھازىرقى ئەھۋال خۇددى مۇشۇنداق بولماقتا :

<< ئۇنداقتا مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ۋە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز يوقىلىپ كېتەمدۇ ؟ >>

<< بۇ ، مىللىي ئىپتىخارنىڭ يوقالغانلىقى ئەمەسمۇ ؟ >>

ياق ، ئۇنداق ئەمەس ! تامامەن ئەكسىچە !

مەلۇمكى ، مىللىي ئەنئەنە شۇ مىللەتنىڭ كۆپ قاتلاملىق تارىخىي تەرەققىياتىدىكى ھەر بىر قاتلامدا قىسمەن ساقلىنىپ ، قىسمەن يېڭىلىنىپ تۇرغان مىللىي پىسخىك ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئالامىتى بولۇپ ، ئۇ ئەللىمىساقىتىكى << پۈتۈلمەش >> ئەمەس . ھازىرقى مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئۆزگەرتىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئاساسىدا شەكىللىنىپ كەلگەن . بولمىسا بىز ئىپتىدائىي توتېم ياكى كۆپ خۇدالىق ئەنئەنىلىرىمىزنى ساقلىغان بولۇپ قالماستىدۇق ؟ مىللىي ئەنئەنە ئۆزگىرىش ئىچىدە راۋاجلىنىدۇ ، راۋاجلىنىش ئىچىدە يۇقىرى قاتلاملىق تۈسكە داۋاملىشىدۇ . مىللىي ئىپتىخار دېگەنلىكىمۇ شۇ مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ۋەتەن ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشۇشتىكى غۇرۇر - ئىززىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تەرەققىياتقا كۆز يۇمۇپ مىللىي ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە مىللىي ئىپتىخار ھەققىدە سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ . روشەنكى ، ھاياتنىڭ داۋاملىشىشى بىر شەخس ئۈچۈنمۇ ، بىر مىللەت ئۈچۈنمۇ بۈگۈنكى ۋە ئەتىكى زامان مۇھىتى ۋە زامان تەلپىگە قانداق ئۇيغۇنلىشىش بىلەن ھەل بولىدۇ . چۈنكى ئۆتمۈش خۇددى تۆكۈلگەن يوپۇرماق ياكى ئۆتكەن جەسەتتەك جانلىق ھاياتتىن مەھرۇم بولغان زاماننىڭ نامىدىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئەللىشىر نەۋائىي : ھەر دەۋرنىڭ سازەندىسى ئۆز بەزمىسىگە يارىشا ناۋا قىلىشى كېرەك ،

دېگەندى .

زامانىۋى ئاڭ - ھازىرقى زامان ئادىمىنىڭ ، مىللىتىنىڭ ، دۆلىتىنىڭ ئىنسانىيەت قاتارىدا داۋاملىق روناق تېپىشىنىڭ ئىدىيىۋى شەرتى . مۇنداق ئاڭنىڭ تىكلنىش - تىكلەنمەسلىكى تارىخىي تەقدىرنىڭ قانداق بولۇشىغا بىۋاسىتە ئۆتكۈر تەسىر كۆرسىتىدۇ .

زامانىۋى ئاڭ سەھىرى يېتىپ كەلدى . زامانىۋى ئاڭ سەھىرى ئويغىنىشى تەقەززا قىلدۇ . ئۇ ، بۈگۈنكى ئىنسانىي قەدىر - قىممەت ، ئىنسانىي ئەرك ، باراۋەرلىك ۋە ئورتاق گۈللىنىشنىڭ ئەڭگۈشتىرى . ئۇ بىر قاتار كونكرېت مەزمۇنلاردىن تەشكىل تاپقان پائالىيەتچان ئاڭ . ئۇ : زامانىۋى بىلىش ۋە كەلگۈسىچىلىك ئىدىيىلىرىنى ، ئىنساننىڭ ئومۇمىي قىممىتى ۋە ئىقتىدار قىممىتى ئېغىنى ، ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ئارىلاشما تەتقىقات ساھەلىرىنى ئېچىشنى ، ۋاقىت كۆز قارىشىنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇشنى ، ھازىرقى زامان ئېغى نۇقتىسىدا تارىخنى قايتا كۆزىتىش ۋە قايتا ئىپادىلەشنى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا بىر قاتار ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . بۇ مەسىلىلەر ئۆز نۆۋىتىدە مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مۇھىم تېماتىك نۇقتىلار .

ئەنئەنىۋى ئاڭ گۈگۈمىدا ئۇخلىماي ، زامانىۋى ئاڭ سەھىرىدە ئويغىنايلى ، بۇ ، ئىنسانلىق قەلبىمىزنىڭ ھەقىقىي خىتابى بولسۇن !

< > شىنجاڭ مەدەنىيىتى > ژۇرنىلى 2000 - يىللىق 1 - ساندىن ئېلىندى)

گۆھەرگە دەسسەپ تۇرغان كورگاداي

مۇئەللىپى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئىنسان يىغلاپ تۇغۇلۇپ ، جاپا بىلەن ياشاپ ، ھەسرەت بىلەن ئۆلۈپ كىتىدۇ! ئىنساننىڭ سىرلىرى ئۇنىڭ مۇناجات ئىلاھىيە قۇببىسىدا ئەمەس ، بەلكى بەشەرىيەت ئوقىسىدا! ۋەھدەتتىن تاشقىرى ھېچ نەرسە يوق. بىر بولمىغاندا ، تۈمەن بولمىغان بۇلاتتى . بارلىق بولمىغان

بولسا يوقلۇق ھەققىدە ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ .دېمەك ،يوقلۇق —بارلىقنىڭ كۆز ئالدىدا يوقلۇقى ،ھىجران —ۋىسالنىڭ شۇ دەققىدە يوقلىقى ،ئاچلىق —توقلۇقنىڭ شۇ چاغدا يوقلۇقى ،خەستەلىك —سالامەتلىكنىڭ تەندە يوقلىقىدۇر.

ئىنسان گۆھەرسىزلىكتىن گاداي ئەمەس! چارسىزلىكتىن بىچارە ئەمەس! ئۇ قۇل ،ئەمما بۇنىڭ ۋەجى ئەركىننىڭ مەۋجۇت بولمىغانلىقىدىن ئەمەسقۇ ،ئاخىر!
ئىنسان ھاۋا گۈلدۈرلىگەندە ئولشپ —توۋلىشىپ مۇناجات ئۇقۇشتى .ئۇ ئەمدى كۆكتە پەرۋاز قىلىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى بىلدى .

ئىنسان يۇقىما كېسەللىككە زار يىغلاپ قۇربانلىق قىلىشتى .ئۇ ئەمدى ئۆزىنى داۋالاشنىڭ ئىمكانىيەتلىرىنى كۆردى .ئالاھىزەل مۇمكىنلىكنىڭ مۇقەررەلىك بىلەن بولغان ئالاقىلىرى ئۇنىڭغا پىچىرلىماقتا .

بۇ ئۇلۇغ ئۆزلۈكنىڭ پىشايۋاندا سادىر بولۇۋاتقان ھادىسى تېخى ئىنساننى ئۆزلىك سارىيىغا ئېلىپ كىرگىنى يوق .

چۈشەن ،ھەممە تەقەززالىرىڭ تەقەززا قىلغۇچى خاسىيەتلىرى بىلەن تەقەززا بولغۇچىنىڭ يېنىدا .
تىلەكلىرىڭنىڭ نىجادىيىتى سەن روڭۇ قىلغان مېھرابتا ئەمەس ،سەجدە قىلىۋاتقان چەۋەنداز ئىلىكىدە!

تىلەكلىرىڭنىڭ سەۋەبكارى ئاجىزلىقىدۇر .ئاجىزلىقنىڭ دېڭىز سۈيىنى ئارقىغا ياندۇرالايدىغان ئۇلۇغ كۈچ —قۇدىرىتىڭنىڭ تاغ ھالىتىدىن قۇم ھالىتىگە پارچىلانغانلىقىدىندۇر .ئۇنى پارچىلىغان سەن ئۆزۈڭ! سېنىڭ نەپسىڭ ،تەمەخورلىقىڭ ،ئۆزگىنى ئانىي تېپىش نىيىتىڭ ،ئاچكۆز ھەسەتلىك ،نادان ۋە تەرسالىقنىڭ ئۆزۈڭ ياساپ ،ئۆزۈڭ ئىقتىدا قىلغان لاتا —پۇرۇچ قونچاقلىرىڭغا بولغان خۇپىيانە قۇللىقنىڭ!

پارچىلاندىڭ ،پارچە —پارچە < ئات > نەپسىڭنى ئەلا بىلىپ ،بىر پۈتۈن قەلبى كامىل < ئات مىنگۈچى > ماھىيەتلىرىڭنى تىلىم —تىلىم قىلىۋەتتىڭ! ئۆزلۈك ئەينىكىڭنى سۇندۇرۇپ ،ئىنسانىي بىردەكلىككە كىرىپدەك نەشتەر سانچىپ ، < سەن ئۇل ،مەن تىرىلەي > يولغا چۈشتۈڭ .ئۆلىمالىرىڭ ئۇزۇن بويۇق قاتىل ئىبلىس تەلەتدە تەرىلىمىكتە .ئۈمۈت ئارزۇلىرىڭ تالقان بۇلۇپ ،قۇمدەك دەرغەزەپ غىچىرلىشىپ ،جەڭ —جېدەل جەڭگاھىغا ئۇچۇشتى . نەيزە —ئاپتۇماتلىرىڭ—ئۇنىڭ تەرسا چۇقانلىرى! قارا ،ئى ئالەمنىڭ نۇرانە گۈلتاجى — ئىنسان ،ئىش ئەمەلىگە قارا :يىرتقۇچلۇقتا گۆشخور ياۋايى ھايۋانمۇ سەندىن ئۆزىنى تۇتقان .ئۇ ،توقلۇقتا مۇلاپىم ،سەن ئەسەبىيەن .ئاخىرى ھەسرەت داشقازىنىڭ ئاستىغا تاشلانغان ئاستىغا تاشلانغان خەشەكتىنمۇ قەدىرسىز كۆيۈۋاتقانلىقىڭنى كۆرۈپ نالە قىلىسەن .سەن ئىنسانلىقىڭنىڭ ئاسىيىسى ،كامالىتىڭنىڭ قاتىلى ،تۇرمۇشۇڭنىڭ بولغانغان بىنەزەر ئەخلىتى! بۇ قۇدىرىتىڭنى ئۆزۈڭ تۈزدۈڭ

،قاتەشتىن ،ئەمما نەپسانىي ئىستەك بىلەن ،تەنتەكلىكلىرىڭىدە ئاللىقاندا چىقىرىپ تۇزدۇڭ!
تەقدىرىڭىدىن زارلانما! تەقدىرىڭ ئەزەللىك لەھەسىدە ،يۇلتۇزلار سەيلىسىدە ،پىشانەڭ سەھىپىسىدە
ۋە ياكى تەڭرىنىڭ رەھىمى - شەپقىتى ،قەھىر - غەزىپى ئۇچقۇنلىرىدا ئەمەس ، ئۇ ،مۇھەببەت -
نەپەتەتكە تولغان بۇ ئالەمدە !بىلكى ، ئۇ سەن يۇقاتقان ،سەن ئىزدەپ يۈرگەن ،سەن كۈتۈرۈپ
يۈرگەن نەرسىدە — ئىنسانىي قىممىتىڭنىڭ قىسمى نەرسىدە ،قەلىپ دەرىخىنىڭ مېۋىلىرىدە .

جاھان سېنى ئەقىل - ئىدىراك گۈلى قىلىپ ئېچىلدۇرغۇچە قانچە - قانچە يۇلتۇز ئۆمرى كەتتى .سەن
جاھاننىڭ ئۆزىنى تېپىش يولىدىكى بىر پارچە ھېكمەت ئەينىكى بولىشىڭ جاىز ئىدى .سەن
بارلىقنىڭ گۈلشىنى ،سىرلارنىڭ ئاچقۇچى نەسىبىسىدە ئالەمگە كەلدىڭ .ھەممە ئىقتىدارىڭنى پۈتۈن
ۋۇجۇدۇڭغا ئۇرۇنلاشتۇرۇپ ،ئۆز تىزگىنىڭنى ئۆز ئەركىڭگە بەرگەن .

ئەقىل - ئىزدە! ئۆزلۈك كامالىغا باشلا ! ئەقىل - كىتاپ سەھىپىللىرىدە تاۋلانغان ئۆلمەس روھلار
قاتارىدا ،تەجىربە جەريانلىرىدا پىچىرىلغان دۇنيا ئۇچۇرلىرىدا ،تۇرمۇش تەكرارلىقىدا نىگارنى
كۆرسەتكەن ھېكمەت جۇلالىرىدا ،تەپەككۈر بىلەن تەسەۋۋۇر قانالىرىدا .بىلگىنىكى ، ئۇ ،يېنىڭدا
،نادانلىقىڭنىڭ لاجىن كۆز قاپچۇقلىرىغا ،غەزەپلىرىڭنىڭ يىلان نەشتە تىلى ئاستىغا ،تەرسالىقىڭنىڭ
ئات تۇۋاقلىرى تېگىگە كۆمۈلگەن!

ھەممە نەرسىنى كۆمگەن ۋە ئۇنىڭ مۇھتاجلىقى سەھراسىدا ئېچىرقاپ - چاڭقاپ يۈرگەن ئىنساندا نە
باياشاتلىق - ئاۋاتلىق ،نە گۈزەللىك - بەخت ،نە سېۋىلىزاتسىيە - كامالەت بولسۇن ! ئۇ ،تار نەزەر
ئۇپۇقىدا ، پۇچۇق يارماق تۆشۈكىدە چاشقان كۈتۈپ ياتقان مۇشۇك ،مۇبالغە قىلغاندىمۇ مولۇن
،خالاس!

ئەي گۆھەرگە دەسسەپ تۇرغان ۋە گۆھەرنى پەرق قىلالمىغان ئەمما بىچارە تىلەمچى .سېنى گۆھەر
زېمىنىگە ،گۆھەر سېزەر ئىقتىدارغا قىلغان دۇنيا ،سېنى ئىنسان ،گۆھەرنى تاش ،دەپ ئاتىمىغاندى ؟
ئەمدى مۇھىتىڭغا قارا :ۋەھىمە بىلەن بىخۇتلۇق ،تەمەخورلۇق بىلەن بېسىمخورلۇق ،قۇللۇق سۈكۈتى
بىلەن قۇلدارلىق كىبىرى ھاۋا سى ،ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىسراپخورلۇق ... قىسقىسى ،كامالەت
مىزانىدىن چەتتىگەن غەلىتە روھىيەت ،مانا سېنىڭ ئۆمۈر مۇھىتىڭ !بۇ مۇھىتتىكى سەن قاتىل بىلەن
ئۆلگۈچى ،ئوغرى بىلەن بۇلاڭچى ،يالغانچى بىلەن زوراۋان ،جىنايەتكار بىلەن راھىپ ! سېنى
ئۆلگەن ياكى كىشىلىك دۇنياسىغا تېخى تۆرەلمىگەن دەۋالاي دېسەم ،سېنىڭ تاشلىغان زەھەرلىك
قالدۇقلىرىڭ ھايات چىمەنزارلىقنى بۇلغىۋەتتى !غەلىتلىكى شۇكى ،بۇ تاشلاندىۇقلار ئاداشتۇرغۇچى
ساختا كىرىستالدىك ،قەلبى ئاجىز كۆزلەرگە جىلۋە قىلىپ ،ئۇنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدۇ!

كۆزۈڭنى ئاچ ! ئۆز مۇھىتىڭنى ۋە ئۆز قۇدرىتىڭنى بايقا!

سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى

نەقىل :

بۇ تارىخنىڭ سەۋدالىق يىللىرى يېزىلغان تەئەججۇپنامە . بۇنداق يىللارنى ئاپەت دەپ ئاتىساڭ ئاپەتلىرى تولىمۇ پاجىئەلىك . بۇنداق يىللارنى ئامەتلىك دەپ ئاتىساڭ ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ تەجرىبىلەرنى توپلاپ ، زۇلمەتنى يېڭىپ ئالغا ئىلگىرلىشىگە قوشقان تۆھپىسى ھېكمەتكە باي قىممەتلىك ئامەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ . بۇ ھەقىقەتەن سەۋدالىق يىللىرى ئىدى.....

"سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى" كاككۇكىنامىدىن باشلىنىپ ، مارجاننامە ، سۇمۇرغىنامە ، جاھاننامە ئارقىلىق داۋاملىشىپ ، نىجاتنامىدە ئاخىرلىشىدۇ . مەن بۇ بەش نامىنى نەشر قىلىش ئويىدا يازمىغاندىم ، كىشىلەرگە كۆرسىتىشكىمۇ ئەندىشە قىلاتتىم . يەنە نېمىشقىدۇر ئەينى يىللارنىڭ تەپەككۈر ھودۇقۇشلىرىنى جامائەتچىلىككە تاپشۇرغۇم كەلدى . بۇنىڭدىن مەخسۇس ، زامانداشلىرىمىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشىش ۋە گۆدەك پەرزەنتلەرگە ھەقىقىي يورۇقلۇق ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىقنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھېس قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت .

-

ئاپتوردىن

كاككۇكىنامە

مەن كىچىك قۇشمەن ، جەڭ دۇمبىغىدەك نەرە ياغرىتالمايمەن .
مەن كىچىك گىياھ ، ئالەمنى مەھلىيا قىلىدىغان خۇش پۇراقنى تارقىتالمايمەن .
مەندە رەشك ۋە ھەسەت ماجىراسىنىڭ ھەشەمەتلىك بۇرغۇنلىرى يوق .

يوقلۇقنىڭ ئۈمىدى موللۇقنىڭ ۋە ھېمىسىدىن ئۈستۈن .

ھەسەل - چېچەك شىرنىلىكىنىڭ جەۋھىرى ؛
شېئىر - گۈزەللىك تۇيغۇسىنىڭ كىرىستالى .

قاش يالىرىڭ بىلەن كىرىپك ئوقلىرىڭ ماڭا يۈرۈش باشلىغاندا غالىبىسەن .
قەلبىم قۇدرەتلىك قوشۇنىڭغا تۇتقۇن بولغىنىدا مەغلۇپسەن !

ساداقەت - مۇھەببەت دېڭىزىدىكى گۆھەر خەزىنىنىڭ ئومۇمىي ۋەجى .
گۈزەللىك - ساداقەت بېغىدا گۈزەلنىڭ سۇمۇرغىدەك قايتا تۇغۇلغان يېڭى قىياپىتى .
يۈكسەكلىك - ساداقەت بىلەن گۈزەللىكنىڭ مېنى مەھلىيا قىلىدىغان كارامىتى .

گۈلگە مەپتۇن بولساڭ ، ئۇنى ئۆز پايىسىدىن جۇدا قىلما .
گۈزەللىككە مەپتۇن بولساڭ ، ئۇنىڭ ئىختىراجلىرىنى ئاسرا .

تىكەنسز سېرىق چېچەكنىڭ مەپتۇن قىلارلىق خۇش پۇرىقى يوق .

قاينغۇ - خۇشاللىق كۈلكىلىرى قاچىلانغان قاپ .

روھنى ساغلاملاشتۇرۇش - مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ھەسەتخورلۇق - مىللەتنى خارابلاشتۇرىدىغان خەتەرلىك ئىللەت

نادانلىقتىن ئۈچ بىخ ئۇسۇپ چىققان ، ئۇلار: قارا نىيەت ، ساختا شۆھرەت ۋە ھاكاۋۇرلۇق .

—شۇپىنخائۇئېپر

نادانلىقنىڭ مەرىپەتكە زىتلىقى ھەممىگە ئايان . نادانلىقنىڭ ئىككى خىل تارىخىي شەكلى مەۋجۇت : بۇنىڭ بىرى، مەرىپەت (سۆزلىناتسىيە) تىن ئىلگىرىكى نادانلىق (ۋارۋارلىق) ، ئىپتىدائىي ئىنسان گۇرۇھىدىكى نادانلىق ۋە قىپپالغاچ نادانلىق . بۇنىڭ ئىككىنچىسى ، بېكىنمە ھالەتتىكى جەمئىيەت چەمبىرىكىدىكى نادانلىق ، ساختا شۆھرەت بىلەن كىيىندۈرۈلگەن نادانلىق ، ھەسەتخورلۇق ۋە سۆھبەتسى بىلەن تولغان نادانلىق .

ئەقلىنى رەت قىلىش (ئېراتسىئوناللىق) بۇ ئىككى خىل نادانلىقنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى . ۋەھالەنكى ، ئەقىل ، پەقەتلا ئەقىل ئىنساننىڭ غەيرى ھايۋانىي ئەۋزەللىكى ۋە ئىنسانىي تاكامۇللىشىش مۇمكىنلىكىنى تەشكىل قىلغان . ئەقلىنى رەت قىلغان ، نادانلىققا چۆكۈپ كېتىۋەتكەن مىللەتنىڭ ئارقىدا قېلىش ، پارچىلىنىش ، تۈزۈپ كېتىشتىن ئىبارەت << ھالاكەت تىرلوگىيىسى >> نىڭ ھەر بىر باسقۇچىغا ھەسەتخورلۇقتىن ئىبارەت روھىي كېسەللىك سىڭگەن .

ھەسەتخورلۇقنىڭ بىز تۇنۇپ يەتكەن << كۆرۈنۈش >> لىرى مۇنداق :

بىرىنچى ، قارانبىيەتلىك ۋە قۇلى يەتمەسلىك — ھەسەتخورلۇقنىڭ باشلىنىشىدىن ئىبارەت . ئومۇمەن ، بىلىمنى پەزىلەت كۇرسى ۋە كامالەت كۇرسىغا يەتكۈزمىگەن ئاتالمىش << ئۆلىما - زىيالى >> لار ئۆز مىللىتىدىن ھەقىقىي تەپەككۈر ۋە بىلىم ئىگىلىرىنىڭ چىقىشىنى كۆرەلمەيدۇ . ئابدۇقادىر بېدىل ھەسەتخورلۇقنىڭ قارانبىيەتلىك بولىدىغانلىقىنى مۇنداق سۆككەن :

دىلى ھەسەتكە تولغان ئىچى قارا ،

دائىم پاك ئادەمگە چاپلايدۇ يالا .

تۇرۇسقا ئېسىپ كۆر ئاپئاق پاختىنى ،

جىمى ئىس چاپلىشار شۇ ئاق پاختىغا

سەئىدى شىرازى ھەسەتخورلۇقتىكى قارانىيەتنىڭ قولى قىسقا ، تىرىشماس ، قابىلىيەتسىز ، نامەرت ئادەملەر قەلبىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى مۇناق پاش قىلغان:

قولى قىسقا ھەسەتخور قىلار غەيۋەت ، يوق ئامال ،
ئەگەر ئۇدۇل يۇلۇقساڭ بولۇر تىلى كالۋا - لال .

ھەم قۇلى قىسقا - ناقابىل ، ھەم قارانىيەت - غەيۋەتخور بۇلۇش بىر خىل زىددىيەتچان روھىي كېسەللىك بولۇپ ، ئىبلىس تەسۋىرىگە ئوخشايدۇ . ناقابىل بولغان ئىكەن قابىل بۇلۇشقا تىرىشىشى ، قابىل بۇلالىسا ، قابىللارنى قوللىشى لازىم بولغان نۇرمال روھىي ھالەتنىڭ زىددىيەتچان روھىي كېسەللىكىگە ئايلانغانلىقىنى ھەسەتخور قەلبىنىڭ ئىبلىسلىقى ئەمەسمۇ ؟

ئىككىنچى ، ئۆزىگىنى كەسلەپ ، ئۆز شېخىنى كۆتۈرۈش ھەسەتخورلۇقنىڭ مۇھىم ئالامىتىدىن ئىبارەت . مىللەتنىڭ نادان ھەسەتخورلىرى دۇنيادا قانداق يېڭىلىقلارنىڭ بولغانلىقى ، قانداق كىتاپلارنىڭ يېزىلغانلىقى ، قانداق كەشپىياتلارنىڭ مەيدانغا چىققانلىقى بىلەن كارى بولماي ، ئۆز مىللىتىدە بىر يېڭىلىق باش كۆتۈرسىلا << يۈرىكى يارا ، يۈزى قارا >> بۇلۇپ كېتىشىدۇ . ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ << باردۇر >> ناملىق غەزىلىدە مىللىتىمىزدىكى بۇ ئىللەتنى مۇنداق سۆككەن:

تەئاۋۇنۇ - تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت ،
يېڭى باشنى كۈتەرگەننى ئۇرۇپ يېقىتقانمىز باردۇر

قىزىل كۆزلۈك ، كۆرەلمەسلىك ۋە يا ئۆزى قىلالماسلىق ،
قىلاي دەپ باغلىسا بەلنى تۈمەن بوھتانمىز باردۇر .

ھەسەتخورلۇقنىڭ شۇنداق بىر تىپى باركى ، ئۇلار ئۆزلىرى ئۇچىرىغان بەختسىزلىكنى << ئەڭ ياخشى ئالى مەكتەپ >> (بىلىنسكىي) دەپ بىلىپ ، ئۇنىڭدىن ئەقلىي ۋە ۋىجدانىي خۇلاسى چىقارماستىن ، << سۇنغان ئاقسۆڭەكلەر >> چە ئەسەبىي قىساسكارلىق پىسخىك كېسەللىكى بىلەن ئالدىن كەتكەنلەرنىڭ غەيۋەتنى قىلىپ ، ئورۇسنى كولاپ ، شېخىنى كېسىپ ، ئاسان يول بىلەن << قەھرىمان >> لىق مۇنبىرىگە چىقىشىنى قەستلەيدۇ . بۇنداق كىشىلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقى ۋاستە

تاللاپ ئولتۇرمايدىغان تەرسالىق بىلەن تەنھا ياكى تۈركۈم بۇيىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنى << قىساسكارلارچە ھەسەتخورلۇق >> دىگەن نام ئاستىدا ئەيىبلەش لازىم. كامالىدىن بىنايى:

ھەسەت ھەممە ئىللەت ، نوقساندىن يامان ،

ئەسەت ئەھلى بارچە ياماندىن يامان

دېسە ، ناسىر خۇسراۋ مۇنداق يىزغانىدى :

بېرىلمىگە يىسەن ھەسەتكە زىنھار ،

ھەسەتنىڭ چېكى يوق ، تۈگەنچى مىقدار.

ئۈچىنچى ، پىتنە تۇغدۇرۇپ ، تۆھمەت قىلىش ھەسەتخورلۇقنىڭ ئاسان چېلىقىدىغان شەكلىدىن ئىبارەت . ھەسەتخورلۇقنىڭ قورالى پىتنە بىلەن تۆھمەت ئىكەنلىكى شۇبھىسىز ، بۇنى ئۇلار جىنايى بىلەن << سېستىش >> دەپ ئاتىشىدۇ . تۇرمۇشنى ئالدىغىلى ، خەلقنى پۈتۈن بىر تارىخى جەريانىدا قايىمۇقتۇرغىلى بولمايدۇ . قەيسەر ئىرادىلىك كىشىلەر ئۆز ئەجرى بىلەن ھەمىشە ياشناپ تۇرۇۋېرىدۇ << سېستىمۇچىلارنىڭ سېسىپ كېتىشى >> مانا بۇ پاك ۋە ناپاڭلىق كۈرىشىدىكى بىر ھەقىقەت . مانا بۇ تارىخنىڭ نۇرغۇن يۆنىلىشى . ئەگەر مۇنداق بولمىغاندا تەڭرىمۇ بولمىغان ، ھەقىقەتمۇ بولمىغان ، تارىخمۇ بولمىغان ، ئىستىقبالمۇ بولمىغان ، ئىشەنچ ۋە ئالىي ھىممەتمۇ بولمىغان بولاتتى!

بىزنىڭ ھەسەتخور پىتنە - تۆھمەتچىلىرىمىز << ئاقنى قارا قىلىش >> ، << ئۆزى گۇناھ قىلىپ ، باشقىنى گۇناھكار كۆرسىتىش >> ، << ئوغرى ئوغرىنى تۇت دەپ ۋاقىراش >> ، << باشقىلار نامىدا قارا خەت يېزىش >> ، << بىر ئادەمگە ئىككى خىل تون كەيگۈزۈش >> ، << كېچىسى ئادەم ئۆلتۈرۈپ ، كۈندۈزى ھازىدار بولۇش >> قاتارلىقلار بىلەن شۇغۇللىنىۋېرىدۇ . باشقىلار نامىدا خەت يازغانلار ئىچىدە ئايال كىشى سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ خەت يېزىش ، تۆۋەننى قۇتۇتۇپ قويۇپ ئۆزى قازى بولۇۋېلىش ، ئولتۇرۇش - سورۇنلاردا ئاشكارە پىتنە - ئېغۇ تارقىتىش ، پىتنە - ئېغۇنى چەت ئەلگە كېڭەيتىش قاتارلىق ھادىسىلەرنى كۆرۈپ مىللىتىمىز ئىچىدە بۇ جەھەتتىكى << ماھارەت >> نىڭ دۇنياۋى سەۋىيە ياراتقانلىقىدىن ئەپسۇسلانماي تۇرالمىدىم .

تۆتىنچى ، گۇرۇھۋازلىق قىلىپ ، باشقىلارنى چەتكە قېقىش ھەسەتخورلۇقنىڭ تۈركۈملەشكەن شەكلىدىن ئىبارەت . ھەسەتخورلۇق ئەسلىدە زەھەرلىك چاياندەك نەرسە بولسىمۇ ، ئۆزىنىمۇ

كۆيدۈرىدىغان ، باشقىلارنىمۇ كۆيدۈرىدىغان خۇسۇمەتلىك ئوت بولسىمۇ ، ھەسەتخورلار تۈركۈملىشىپ ، چاياندىن پىل پەيدا قىلىشقا ماقۇل بولۇشىدۇ . ئۇلار مەلۇم ھۇقۇق ياكى تەسىر كۈچى بولمىسا ، بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكتىن تۈركۈملىشىدىغان بولىدۇ . ئەمما بۇ تۈركۈمنىڭ ھەر بىر ھەسەتخور ئەزاسى ھەمىشە ئۆز تۈركۈمىدىن يۈز ئۆرۈشكە تەييار ، بىۋاپا كىشىلەردىن ئىبارەت . ھەسەتخورلۇق گۇرۇھلىرى ئىككى شەرت ئاستىدا ، يەنى قۇدرەتلىك مۇخالىپلىرىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ، قۇللارچە دەرىجىلىك بويسۇنۇش مۇناسىۋەت تەرتىپى بويىچىلا ساقلىنىپ تۇرۇشى مۇمكىن . ھاپىز شىرازى مۇنداق دېگەندى :

كەت يامانلار سۆھبىتىدىن ، ئەزىسەڭ گەر ياخشى نام ،

بەدنىيەتلىك ئول ئەقىلسىزلىققا ئىسپاتتۇر تامام .

بەشىنچى ، خەلقنى پارچىلاش ، مىللەتنى خانىۋەيران قىلىش - ھەسەتخورلۇقنىڭ ھەرىكەت نىشانىسى ۋە تارىخى جىنايىتىدىن ئىبارەت . ھەسەتخورلۇق شۇنداق كىسەلگى ، بىرىنجىدىن ، ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ ؛ ئىككىنجىدىن يۇقىتۇرۇۋالغان كىشىلەرنى ھالاك قىلىدۇ ؛ ئۈچىنجىدىن ، مىللەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى تارقاقلاشتۇرۇپ ، روھىي ئۇيۇشتۇرغۇچى ئاقىل كىشىلەرنىڭ ئابروي - نۇپۇزىنى داۋاملىق قىرغىپ ، مىللەتنى ھالاك قىلىشنىڭ جەريانىنى تېزلىتىدۇ . ھەسەتخورنىڭ تەپەككۈرى ، ھېسسىياتى ، تىلى ، قەلىمى خۇنۇكلۇك بىلەن تولغاچقا ، تىنىقى ۋە يۈرەك سوقۇشى ھەمىشە ھەسەت زەھىرى ، بوھتان ئوتى ۋە قورقۇش تەشۋىشىدە تۇرىدۇ ، ئۇنىڭ پىسخىك كېسىلى جىسمانىي ئاجىزلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ . ھەسەتخورلۇقنى يۇقىتۇرغان كىشى ئۆزىگە يارىشا << جەڭگاھ >> ئېچىۋالغان يەنە بىر ھەسەتخوردۇر . ھەسەتخورلۇق تەرىپىدىن چىرىمىۋېلىنغان مىللەت گەرچە تىل بىرلىكى بىلەن بىرلىشىپ تۇرسىمۇ ، قەلبى پارچىلانغان مىللەتتىن ئىبارەت . قەلبى پارچىلانغان مىللەتنىڭ تىلى بۇ قەلبى پارچىلانغان خىزمەت قىلىشتىن باشلاپ ، بۇ مىللەتنى ھالاك قىلىش بىلەن ئۆزىنىمۇ ھالاك قىلىدىغان تىل بولماي نىمە؟ روشەنكى ، تىلنى تاشقى پوست ، قەلبىنى ئىچكى ئۆزەك قىلغان مىللى ئۇيۇشمىنىڭ ھەسەتخورلۇق ئىچىدە تەمتىرىشى ھالاكەت ھالقىسىنىڭ ئالامىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ ، خالاس . گۈللەنگەن مىللەتنىڭ ھايات يولى ئىسپاتلىدىكى ، مىللەتكە يېمەك - ئىچمەك ، ئۆي - ماكاندىن باشقا مۇھىمى مىللى روھىيەت لازىم . بۇ مىللەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچى مەنبەسى بولغان ئېتىقاد ، مىللى ئەنئەنە ، يېڭىلىققا ئىنتىلىش ، مەنىۋى يېتەكچىلىك نۇپۇزىناتارلىقلاردىن ئىبارەت . مۇنداق بىناكارلىقنى بۇزۇشتىن ھالاكەت ، تۈزەشتىن گۈللىنىش كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئاددى ، ئەمما بىزدە ئەستىن چىقىرىلغان ھەقىقەت . مەنىۋى قەھرىمانلىق ۋە غايىۋى يولباشچىلىق لېگىندىلىرىنى ياراتقان خەلقنىڭ بىردىنلا ھەسەتخورلۇق ئۇچقۇنلىرى بىلەن بەنىت بولۇشنىڭ تەكتىدە تارىخ نېمىنى پىچىرلۇتقانلىقىنى ئاڭقىرىش مۇشكۈل ئەمەسمۇ! گېرتسنى << : ھەقىقەتكە ھۆرمەت قىلىش زېرەكلىكنىڭ ۋە دانىشمەنلىكنىڭ باشلىنىشىدۇر >> دېگەندى . ھەقىقەتنى

سۆيىدىغان قەلب نۇرانە قەلب ، خەلقىمىزنىڭ تارىخىي ئىستىقبالىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان قەلب ، مۇنداق قەلب ھەقىقەتنى ھۆرمەت قىلدۇ ، ئۇنىڭغا جان پېدا قىلدۇ .
ھەسەتخورلۇقنىڭ قاتتىق زەربىسىگە ئۇچرىغانلارغا كەلگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى ، بۇ ئۇلار ئۈچۈن تېخىمۇ قەيسەر خاراكتىر يىتىشتۈرىدىغان شۇرغىدىن سىنقى ! ھىراكىت توغرا ئېيتىدۇ <> :
ساڭا شۇنىڭ ئۈچۈن رەشك قىلىشىدۇكى ، سېنىڭ زوقلانغۇچىلىرىڭ ھەقىقەتەن تولىمۇ نۇرغۇن >!

1989-يىلى 22-فېۋرال

16-يازما ، يېزىلغان ۋاقتى : 2005-1-11 21:06

[كۆچۈرۈلمە] يىپەك يۇلىدىكى توققۇز ھىكمەت (پارچە)

??????

يىپەك يۇلىدىكى توققۇز ھىكمەت

1

سۇمۇرۇغ مېنى جاۋاھىرلار غارىغا ئېلىپ كىردى . قولۇمغا "جاھاننامە" ئەينىكىنى ئالدىم . كۆزۈمگە قىزىل يۇلغۇنلۇق يولدا مەرۋايىتتەك تىزىلىپ كېتىۋاتقان تۆگە كارۋىنى كۆرۈلدى ...
"جاھاننامە" دىن

- 1980 يىللارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر كېچىسى سەمەرقەندتىكى "ئۇلۇغبەك رەسەتخانىسى" تەسۋىرلەنگەن ئالبۇمنى قولۇمدا تۇتۇپ ، چوڭقۇر خىيالغا چۆكتۈم . تەسەۋۋۇرۇم بوشلۇقىدا ئالتۇن قاناتلىرىنى دالا گۈلخانلىرىنىڭ يالقۇنلۇق ئۆركەشلىرىگە ئۇرۇپ قايتا تۇغۇلغان سۇمۇرۇغنىڭ جەسۇر ئوبرازى چاقناپ ، ئۇنىڭ خۇش بىشارەتلىك كۈلكە ئاۋازى ياغرىغاندەك بولدى . بەئەينى جالالىدىن رۇمى ئېيتقاندەك: ئەقىل مەنتىقە بىلەن يەكۈنلىيەلمەيدىغان بىر ھەقىقەتنى قەلبىم مۇھەببەت بىلەن ئالدىن ھەس قىلغۇدەك ، بىر ئۈمىدۋار ، ئىللىق روھىيەت ۋۇجۇدۇمنى شېرىن لەرزىگە سالدى . كۆز ئالدىمدا بىرەر يېڭى بايقالغان يۇلتۇز ئەمەس ، بەلكى يېڭى ئىقبال - ئانا يۇرتۇمنىڭ ئىزگۈ گەۋدىسى ئۈستىگە چۈشكەن ئەنقا قۇشنىڭ شولىسى جىلۋىلەندى ، بىردىنلا ئەقىلمگە كەلدىم:
"كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ!"

مەن شۇ ماۋزۇدىكى ماقالەمنى يېزىپ ئىككى يىل ئۆتكەندە "شىنجاڭ مەدەنىيىتى" جۇرنىلىنىڭ 1992 - يىلى 2 - ساندا ئېلان قىلىشقا مۇيەسسەر بولالدىم . ئۇنىڭدىن ئىلگىرى "كاساندىرانىڭ جۆيلىشى (كاساندىرا - رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئالدىن بىلگۈچى)" ھېسابلانغان بۇ ھۆكۈم ، مانا

1992 - يىلى سېنتەبىردە ئۈرۈمچىدە ئېچىلغان خەلقئارا يەرمەنكە يىغىنى ئارقىلىق رېئال تارىخنىڭ تۇنجى سەھىپىسى بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى.

ھەئە، شۇنداق! بىر نەچچە ئەسىر "ئەشابلۇكەھق" دەك ئۇخلىغان "يىپەك يولى" روھى ئويغاندى. مىلادىدىن ئىلگىرى ياۋروپا - ئاسىيا بوشلۇقىدا جەۋلان قىلغان "يىپەك يولى" سۇمۇرۇغى قايتا قانات قاتتى. تارىخ ئۆزىنىڭ ئۈچىنچى ئىراسىغا قەدەم قويدى.

جۇڭگونىڭ ئىشىكىنى سىرتقا چوڭ ئېچىۋېتىش، غەربتە ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن بولغان ئالاقىنى تەخىرسىز يولغا قويۇش سىياسىتىگە ئۇل سالغان ھازىرقى زامان ئېغى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى شەرق - غەرب ئالاقىلىرىنىڭ يىپەك يولى ئوتتۇرا ئۆتكىلىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇزىقاتلىمىنى ئېرىتىۋەتتى. زامانىۋى تاشيول، ياۋروپا - ئاسىيا ئىككىنچى تۆمۈرىيولىنىڭ پائالىيەتكە كىرىشى، ھاۋا قاتنىشى كېلىشىملىرى بىلەن تېلېگراف - تېلىكس ئالاقىلىرىنىڭ قايتا جانلىنىشى قۇم بارخانلىرى ئىچىگە غەرق بولغان قەدىمكى يىپەك يولى خارابىلىرى ئۈستىدە يېڭى يىپەك يولىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى نامايان قىلدى! ئالەم زۇرۇرىيەتلىرى شۇنى تەقەززا قىلدىكى، بۇ ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس تارىخىي يۈزلىنىشى توختىتىش مۇمكىن ئەمەس!

قەدىمكى رىم ئالىمى لۈكرەئوس ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىدائىي تۇرمۇشىنى تۇنجى قېتىم "كونا تاشقورال دەۋرى" دەپ ئاتىدى. بۇ قاراش 19 - ئەسىردە قوبۇل قىلىندى. 1865 - يىلى جون. لوبىك "كونا تاشقورال (پالەئولەتك) دەۋرى"، "يېڭى تاشقورال (نەئولەتك) دەۋرى" ۋە مىس (برۇنزا)، تومۇر قوراللىرى دەۋرى قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1877 - يىلى ئامېرىكىلىق قەدىمكى دەۋر تارىخىي تەتقىقاتچىسى مورگان "قەدىمكى جەمىيەت" ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە ئىنسانىيەت تارىخىنى "ياۋايىلىق دەۋرى"، "ۋارۋار (نادان) لىق دەۋرى"، "سۋىلىزاتسىيە (مەدەنىيەت) دەۋرى" دەپ ئۈچكە بۆلگەن، ئالدىنقى ئىككى دەۋرنى جون. لوبىكنىڭ "كونا تاشقورال دەۋرى" بىلەن "يېڭى تاشقورال دەۋرى" گە تەققاس قىلغان، تومۇر ۋە دۆلەت پەيدا بولغاندىن كېيىنكى دەۋرنى "سۋىلىزاتسىيە دەۋرى" دەپ ئاتىغانىدى.

مەن يېڭى يىپەك يولىنىڭ ئېچىلىشىنى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت ئالاقىلىرى تارىخىنىڭ ئۈچىنچى ئىراسىنىڭ مۇقەددىمىسى دەپ قارايمەن. بۇ ئاساسسىز ئېيتىلغان ئەمەس، ئەلۋەتتە!

مېنىڭچە، ياۋروپا - ئاسىيا - ئافرىقىدىن ئىبارەت "كونا قۇرۇقلۇق" تا مىلادىدىن بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرى باشلانغان ۋە يېقىنقى زامان تەسۋىرىي ئىبارىسى بويىچە "ئۇلۇغ يىپەك يولى" دەپ ئاتالغان قەدىمكى كارۋان ئالاقىلىرىدىن بۇرۇن ئىنسانىيەت ئۆزىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شەرق - غەرب يۈرۈشىنى باشلىغان. ھازىرغىچە، قىسمەن ئەپسانە ئەدەبىياتىغا ئايلىنىپ كەتكەن، قىسمەن ئاسىيا، ياۋروپا، ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكا قىيا - غار سىزمىلىرى، ئىندىئان ئىمپېرىيىلىرىدىن قالغان پىرامىدا ۋە قەسىر خارابىلىرى شەكىلدە ئىزاھسىز تىلىسىم بولۇپ تۇرۇۋاتقان "غەيرىي رەسمىي

تارىخ" ئەنە شۇ ئەڭ قەدىمكى شەرق - غەرب مەدەنىيەت قانىلىنىڭ تارىخىي شەھىرى ھېسابلىنىشى لازىم.

قەدىمكى سىبىرىيە كىشىلەر نەزىرىدە ئاللىقانداق تۇ "بوش ماكان"، "ئورمان پادىشاھلىقى" بولۇپ تۇرماقتا. بىز ئەگەر بۇ ماكاننىڭ 10 مىڭ يىل، ھەتتا تېخىمۇ يىراق زامانلاردىكى "غەربىي رەسمىي تارىخ" ئىغا نەزەر سالىساق، ئۇنىڭدا ھەرىكەتچان ئىپتىدائىي ئىنساننىڭ ئاللىقاچان شەرق - غەرب سەپىرىنى باشلىۋەتكەنلىكىنى كۆرىمىز. ھازىرقى ئورال - ئالتاي تىللىرى تۈركۈمىدىكى خەلقلەرگە تونۇش ئادىتى، فولكلور - ئەپسانىلىرى، سەنئەت رېتىملىرى ئوخشاپ كېتىدىغان قەدىمكى سىبىرىيەلىكلەرنىڭ بىر قىسمى تەخمىنەن 20 مىڭ يىللار ئىلگىرى ئاسىيا بىلەن ئامېرىكا قىتەسىنىڭ ئەڭ يېقىن ئىككى تۇمشۇقى - "ئۈزۈلۈش" ۋە "ئۈزۈلدى" ئارىلىدىكى تۇتاش مۇزلۇق ئارقىلىق ئالياسكا ۋە شىمالىي ئامېرىكا، كېيىنچە جەنۇبىي ئامېرىكىغا ئۆتكەن. ئۇلار مایمۇنسىمان ئىنسان ئىزى تېپىلمىغان بۇ زېمىندا ئۇزاققا سوزۇلغان ئىپتىدائىي تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈپ، ھىندىستانغا بارمىدى دەپ "ئوتلۇق يەر" بوغۇزىدا تۇتقۇن بولغان كولۇمبو تەرىپىدىن ناتوغرا ھالدا "ئىندىئان" لار دەپ ئاتالغان. ئۇلار غەربىي ياۋروپالىقلارنىڭ قىرغۇچى ۋە قۇلاشتۇرغۇچى ھەربىي يۈرۈشلىرىدە خانىۋەيران بولۇشتىن ئىلگىرى "ئولىمك مەدەنىيىتى"، "ئىئوتۋاكان مەدەنىيىتى" قاتارلىق ئاجايىپ مەدەنىيەت تىپلىرىنى ياراتقان. مىسىر پىرامىدىلىرى سىياقى ئۇلۇغۋار ھەم سىرلىق "تەڭرى ماكان - ئىئوتۋاكان" پىرامىدىسى بىلەن فرانسىيىدىكى مەشھۇر ئالتامرا غار سىزمىلىرى، ئىسپانىيىدىكى راسكو غار سىزمىلىرى، يېقىندىلا فرانسىيىنىڭ مارسىل شەھىرى يەنىدىكى كىچىك دېڭىز قولۇقىدىن تېپىلغان سۇ ئاستىدىكى غارغا سىزىلغان رەسىملەر ئەنە شۇ ئەڭ قەدىمكى، ئەمما تېخى سىرى يېشىلمىگەن شەرق - غەرب مەدەنىيەت ئالاقىلىرىدىن دەرەك بېرىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ قەدىمكى پائالىيەتچان مەدەنىيىتى، مېنىڭچە، مۇشۇ قانال ساھىلىغا كۆمۈلگەن. ئۇ مۆجىزە شەكلىدە ئېچىلغۇسى ۋە بىزنىڭ قاتمال تارىخىي قاراشلىرىمىزغا يېڭى مەنزىرە، يېڭى ئۇزۇق بېغىشلىغۇسى.

بۇ بىرىنچى مەدەنىيەت ئىراسىنىڭ كېيىنكى سەھسى سومەر - ئاندرونوم - ئارى تۈركۈمىنىڭ سىكتاي - ساك قەبىلىلىرىنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3000 - يىللىرىدىن تاكى 1000 - يىللىرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە - شەرقتە كۇڭفۇزى، غەربتە سوقرات ئالەمگە كەلگىچە بولغان دەۋرلەرگىچە داۋاملاشقان. ۋەھالەنكى، چىن - ھەن ئىمپېرىيىلىرى، گرېتسىيە، ئاخمانىيلار ئىمپېراتورلىرى غەرب ۋە شەرقتە يۈرۈش قىلىپ، "ئۇلۇغ يىپەك يولى" بەرپا بولغىچە ئۆتكەن بۇ بەھەيۋەت مەدەنىيەت باسقۇچىمۇ تېخى يورۇتۇلغىنى يوق!

رەسمىي ئېتىراپ قىلىنغان، تەخمىنەن مىلادىدىن 5 - 6 ئەسىر ئىلگىرى تەدرىجىي شەكىللىنىپ، 15 -، 16 - ئەسىرگىچە ئىككى مىڭ يىلدەك داۋام قىلغان يىپەك يولى ئالاقىلىرىنى مەن شەرق - غەرب مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنىڭ ئىككىنچى تارىخىي ئىراسى دەپ قارايمەن.

ئاتتى "جاھانكەزدى" ۋاستە قىلغان، ئەڭ قەدىمكى "ئاتلىقلار مەدەنىيىتى" نى ياراتقان خەلق ئەڭ دەسلەپكى شەرق - غەرب ئالاقىلار لىنىيىسىنى ئاچقاندىن كېيىن، تۆڭگىنى "جاھانكەزدى" ۋاستە قىلغان، قەدىمكى "يىپەك يولى مەدەنىيىتى" نى شەكىللەندۈرگەن يىپەك شەرق - غەرب ئالاقىلىرى باشلاندى. ئىككى مىڭ يىلغا يېقىن داۋام قىلغان بۇ قايناق ئالاقە يولى ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى، دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، يىپەك قۇرۇقلۇقلارنىڭ بايقىلىشى ۋە سانائەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن چۆلدە رەپ قالدۇ. نەتىجىدە، شەرقتىكى قەدىمكى مەدەنىيەت ئوچاقلىرى تەدرىجىي سوۋۇپ، ئۇنىڭ موجىزىدار مادىكارلىقلىرى خارابىغا ئايلاندى. ئەينى يىللاردىكى قايناق مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنىڭ مەركىزىدە پائالىيەت قىلىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىمۇ بارا - بارا تەبىئىي يوسۇندا يىپەك يولىنىڭ سىمۋولى بولغان چۆل كېزەر توغرىسىدا خاراكتېرىگە ئەمەس، دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، بەشىنى قۇمغا تىقىۋېلىشنى ئامان - ئېسەنلىك دەپ بىلىدىغان تۆڭگۈشنىڭ خاراكتېرىگە ئوخشاپ قالدۇ.

مانا ئەمدى "قانائىت تۆگە" ئوبرازىنى سىمۋول قىلغان شەرق - غەرب ئالاقىلىرىنىڭ ئۈچىنچى تارىخىي ئىراسى باشلاندى، ھەربىر ئالاقىدار ئىراسىنىڭ ئۆز ئەپسانىلىرى، رىۋايەت - لەگىندىلىرى، ھېكايە - داستانلىرى، ئەقەدە ھېكمەتلىرى بولغىنىدەك، ئۈچىنچى ئىراسىمۇ ئۆز سەھىپىلىرىنى ئۆز زامانىغا مۇناسىپ لەگىندا ۋە ھېكمەتلەر بىلەن بېزەندۈرگۈسى. "يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت" ئىككىنچى ئىرانىڭ - يىپەك يولى ئالاقىلىرىنىڭ مەركىزىي ئاسىيادا بىنا قىلغان موجىزىدار خەزىنىسىدىكى خۇددى ئەنقا تۇخۇمنىڭ توققۇز گۆھىرىدىن ئىبارەت. مىللىي مائارىپ ۋە نەزەرىيە تەپەككۈر

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

<شىنجاڭ سەنئىتى > ژورنىلىنىڭ بۇ يىلقى خەنزۇچە 1 - ساندا بېسىلغان، خەن زىيۇڭ، لې لىن ئىسىملىك ئىككى ئاپتۇر يازغان <تەبىئەت، مەدەنىيەت، ئىنسان > ناملىق ماقالىنى ئوقۇپ، غەربى دىياردا ياشاپ كەلگەن يەرلىك مىللەتلەرنىڭ روھىيىتىدىكى ئاجىزلىقلار ۋە مىللىي مائارىپىمىز توغرىسىدا ئويلىنىپ قالدۇم.

ماقالىدە غەربى دىيارنىڭ <تەبىئەت ئانىسى > مۇھىتىدا كۈچلۈك، مىللىي ئۇيۇشۇشچانلىق ئاجىز، سودا ۋە تەپەككۈر ئىقتىدارى كۈچلۈك، سىياسىي ئىقتىدارى ئاجىز، ھېسسىياتچان ئىقتىدارى كۈچلۈك، ئەقلى بىلىش ئىقتىدارى ئاجىز، يېڭىلىققا قېزىقىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، ئۆزىنى بىلىش ئەنئەنىسىنى

قەدىرلەش ئىقتىدارى ئاجىز ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنغان بۇلۇپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ئائىلىسىنىڭ روھى مەدەنىيەت تۈزۈلمىسى بىلەن سېلىشتۇرۇلغان. ماقالە ئاپتۇرلىرى غەربىي دىيارلىقلارنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنىڭ بىر-بىرىنىڭ چەتكە قېقىش كۈچىدىن كۆپ ئاجىزلىقىنى، تارىخقا، ئاتا-ئانىغا، پېشقەدەم نامايەندىلەرگە، ئەنئەنىگە بولغان ھۆرمەت، ۋارىسلىق ۋە قەدىرلەش ئېغىنىنىڭ ئۇنتۇلۇش، قەدىرلىمەسلىك، بېپەرۋالىقتىن كۆپ ئاجىزلىقىنى تىلغا ئېلىش بىلەن بۇ مىللەتلەرنىڭ يادرو ھاسىل قىلالماسلىقى، تۆت ئەتراپىدىكى ئۇيۇشۇش، يادرو ھاسىل قىلغان سىياسى ھاكىمىيەت كونتروللۇقىنى تەقدىر قىلغانلىقى، سەرگەردان مىللەتتىكى ، مەدەنىيەت نامايەندىلىرىنىڭ باشقا خەلىقلەر تەزكىرىلىرىگە نامى چۈشۈپ قالغانلىرىدىن باشقىلىرى ئۆز تۆھپىلىرى بىلەن بىللە چەكسىز قۇم دېڭىزىغا بۇلىدىغانلىقىنى ئوچۇق-يورۇق بايان قىلغان.

ماقالىنى ئوقۇپ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بىر قاتار تارىخى ئەنئەنىۋى ئاجىزلىقلىرىنىڭ نوقۇل <تەبىئەت ئانىسى > قېلىپىدا شۇنداق ئەزەللىككە ئىگە بۇلۇپ يارانغان دېگىلى بولمىسىمۇ، ھازىرقى ئۇيغۇر ئىجتىمائىي ۋە روھى مۇھىتىدا ئېغىر دەرىجىدە ساقلانغان ئۈچ مۇھىم ئىللەت ۋە ئاجىزلىقنى قايتا ھېس قىلدىم. بۇنوقتىن يۇقىرى ئىككى ئاپتۇرنىڭ ئوچۇق-يورۇق ئىلمىي پوزىتسىيىسىگە تەسەننا ئوقۇش كېرەك.

مەن ئىلگىرى يېزىپ ئىلان قىلغان < روھنى ساغلاملاشتۇرۇش-مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى >، < ھەسەتخورلىق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار >، < مىللەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى بىلىشى ۋە مۇتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۈچ بۇرچى >، < يىپەك يۇلىدىكى بىر چوڭ مىللەت > ناملىق ماقالىلىرىمدا خەلقىمىزنىڭ روھىيەت تۈزۈلمىسى، مەدەنىيەت پىسخىكى، تۇمۇش شەكلى جەھەتلەردىكى بىر قاتار ئىللەتلەرنى يۈز خاتىرە قىلماي كۆرسىتىپ ئۆتكەن ئىدىم. ئىچكى ئىتتىپاقسىزلىقنىڭ (يۇرتتۇراللىق، كەسپىي ھەسەتخورلۇق، پىتتە-ئىغۋاغا ھىرىسمەنلىك، ئۆزىدىن چىققان ياراملىق كىشىلەرنى چۆكۈرۈش، بىر-بىرىگە ئورا كولاش، قەست قىلىش) بىزدىكى ئاساسىي ئىللەت ئىكەنلىكىنىمۇ كۆپ قېتىم تىلغا ئالغانىدىم.

ھېسپاتقا بېرىش، گامى قەھرىمان، گامى غەربان، گامى خوشخوي، گامى چۈشكۈن روھىيەتكە ئەسىر بۇلۇش، ئوقتەك قىزىپ نىكاھلىنىپ، تېزىدىن سوۋۇپ ئائىلىنى ۋەيران قىلىش، غەزەپكە پايلىماي پاجىئە ھاسىل قىلىش، بىكار تەلەپ، سۆلەتتۇراللىق قاتارلىقلارنى دائىم يۇلتۇقتۇرۇپ تۇرىمىز. مۇھىمى شۇكى، مىللىتىمىز ئۇمۇمەن ئەقلىي، مەنتىقى، نەزەرىيىۋى، ئىلمىي تەپەككۇرغا نىسبەتەن ھېسسىيات ۋە ئۆز ئالدىدىكى روھىي كەيپىيات بويىچە پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئېغىر دەرىجىدە مايىل. بىزدە

شائىرلىق، يازغۇچىلىق، ئارتىسلىق، سازەندىلىك، ناخشىچىلىق خاھىشى ئىلمىي ۋە نەزەرىيىۋى جەھەتتىكى ئىجادىيەت ئىشلىرىدىن كۆپ كۈچلۈك.

بىزدە ئەنئەنىۋىي ئاڭ تولىمۇ ئاجىز، ئاتا-ئانىلارنى، پېشقەدەم جامائەت ئەربابلىرىنى، ئۇستازلارنى ھۆرمەتلىمەسلىك، ئۇلارغا ۋاپاسىزلىق قىلىش، ئۆز تارىخىنى ئىزچىل-مەنتىقى چۈشىنىشنىڭ يىتەرسىزلىكى، قۇرۇق قايىل چىلىق ۋە ئەقىدىۋازلىق تۈپەيلىدىن تۈزۈكەرەك ساقلاپ قالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىمىزمۇ يوق. تارىخىمىزنىڭ خېلى بىر قىسمى گامدا ئۇ ئىشان، گامدا بۇ خوجىنىڭ ئارقىسىدىن مۇرت بۇلۇش بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتكەن. بۇلارنى ئويلىغىنىمىزدا دىققىتىمىز بىردىنلا مىللىي مائارىپىمىزغا بۇرالىدى. مائارىپ-ئىنساننى تەبىئەت دۇنياسىدىن مەدەنىيەت دۇنياسىغا، جاھىللىق ئالىمىدىن ئارىلىق ئالىمىغا قايتا تۆرەلدۈردىغان ئۇلۇغ بىناكارلىق، مىللىي مائارىپ نىسپىي مەنىدىن ئېيتقاندا شۇ مىللەتنىڭ كونكرېت تارىخى، ئىجتىمائىي، مىللىي ۋە روھىيەت ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان، قاراتمىلىقى كۈچلۈك تەلىم-تەربىيە خىزمىتىدىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايونىمىزدا مىللىي مائارىپ، بۆلۈپمۇ ئۇيغۇرلارغا قارىتىلغان مىللىي مائارىپ ئۆز ئويىپكىتلىرىنىڭ ھالقىلىق ئاجىزلىقلىرىنى ئېنىق بايقىغان ۋە قاراتمىلىققا ئىگە تەلىم-تەربىيە ۋاسىتىلىرىنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى رۇشەن گەۋدىلەندۈرگەن بۇلۇشى لازىم. مېنىڭچە، ھالقىلىق مەسىلە ئۇيغۇر روھىيىتىدىكى ھېسسىيات قۇرۇلمىسىنىڭ تەپەككۈر قۇرۇلمىسىدىن ئۈستۈن بۇلۇش ھادىسىسىنى تەربىيە ئارقىلىق تەدرىجىي تەرتىپكە سېلىشتىن ئىبارەت. بۇ مەسىلنى ھەل قىلماي مىللەتنىڭ ئىچكى ئۇيۇشچانلىقى ۋە تارىخى، ئەنئەنىۋىي ئىزچىللىق مەسىلىسىنى چۈشەندۈرگىلى، تەدرىجىي ھەل قىلغىلى بولمايدۇ.

مەلۇمكى، مىللەتنىڭ مۇھىم بايلىقى-خەلقنىڭ مەنىۋى قىياپىتىدىن ئىبارەت) <چېرىنىشۋىسكىي>، خەلقنىڭ مەنىۋى قىياپىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ئاخىرقى ھېسابتا نەزەرىيىۋى تەپەككۈرغا باغلىق. نەزەرىيىۋى تەپەككۈر دەل ماركىس تەرىپىدىن <ئۆز زامانىسىنىڭ مەنىۋى تاجى >دەپ ئاتالغان ئىلمىي تەپەككۈر ۋە پەلسەپىۋى تەپەككۈردىن ئىبارەت.

مىللى مائارىپ ئۆز ئويىپكىتلىرىنىڭ نەزەرىيىۋى تەپەككۈر جەھەتتىكى ئاجىزلىقىنى يېتەرلىك مۆلچەرلىگەن ھالدا تەربىيە نىگۇچىلەرگە پەلسەپە، تەبىئەت پەنلىرى، قانۇنشۇناسلىق، جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە تارىخى پەنلەردىن نۇقتىلىق تەربىيە بېرىشى، ئوقۇغۇچىلارنى ماتېماتىكا، لوگىكا ۋە سىياسىي-ئىقتىسادقا ئائىت پەنلەرنى ئىگىلىشىگە كۆپرەك ئىلھاملاندۇرۇشى كېرەك .

فېيختۋانگېر < مەنتىقى تەپەككۈر ئىنسانىيەت تەڭرىسى > دېسە، ئېنگىلىس < دۇنيادا بىرەر مىللەت ئالدىنقى قاتاردا تۇرمەن دېسە، نەزەرىيىۋى تەپەككۈردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلالمايدىغان بۇلۇشى لازىم > دېگەندى. ئەلۋەتتە، بۇ ئەدەبىيات-سەنئەت بىلەن شۇغۇللانماسلىق كېرەك، ئەدەبىيات-سەنئەتتە نەزەرىيىۋى تەپەككۈر يوق دېگەنلىك ئەمەس، بۇ پەقەت بىزدە ئەدەبىيات-سەنئەتكە نىسبەتەن، ئەدەبىيات-سەنئەت كىتابلىرى، گېزىت-ژورناللارغا نىسبەتەن، ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتىگە نىسبەتەن پەلسەپە، تەبىئەت پەنلىرى، ئىقتىساد، قانۇن شۇناسلىق، جەمئىيەت شۇناسلىق، تارىخ شۇناسلىققا ئوخشاش غوللۇق ئىلمىي، نەزەرىيىۋى تەپەككۈر ۋاستىلىرى، ئىجادىيەت خاھىشى ۋە نەتىجىلىرى تولىمۇ كەم دېگەنلىك.

بىز ئائىلىلەردىن جەمئىيەتكىچە كىشىلەرنى قانداق-پىرىنسىپلار بويىچە پىكىر يۈرگۈزىدىغان، سۆزلەيدىغان، ئۆز ھېسسىياتلىرىنى تىزگىنلىيەلەيدىغان، مۇستەقىل پىكىر يۈگۈزەلەيدىغان قىلالىساق، بالىلارنى كىچىكىدىن باشلاپ نەزەرىيىۋى تەپەككۈر يۈرگۈزۈشكە يېتەكلەپ، تەبىئىي پەن كۇرۇرۇڭلىرىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇلاردا نەزەرىيىۋى تەپەككۈر ئېگىزلىكىنى ئىگىلەشكە ئىنتىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرەلسەك، بۇ مەقسەتتە بۇشاشماي بىر قانچە يىل قېتىرقىنىپ ئىشلىسەك چۇقۇم كۆرۈنەرلىك نەتىجە قازىنالايمىز.

نەزەرىيىۋى تەپەككۈرنىڭ ئۈستۈن ۋە ئەۋزەل مۇھىتىنى يارىتىش، مىنىڭچە ئۇيغۇر مىللىي مائارىپىنىڭ ئاساسىي يېتەكچى ئېڭى ۋە تارىخىي خىزمىتى بۇلۇپ ھېسابلىنىشى كېرەك ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ يىراق ئاتا-بۇۋىلىرى تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالدىكى بوستان ۋە يايلاقلىرىنى ئاساس قىلىپ، پەرغانە ۋە يەتتە سۇ، ئورخۇن ۋە سىلىنگا ئەتراپىدا ياشىغان.

ئۇغۇزخان، ئاپراسىياپ، بۈكۈخان ۋە بۇغراخان قەھرىمانلىق داستانلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشقان خانلىق جەمەتى ياغلا قار-ياغما قەبىلىلىرىدىن تەشكىل تاپقان. ئون ئۇيغۇر، شەرقىي ئۇيغۇر قەبىلىلىرى تەشكىل قىلغان ئورخۇن ئۇيغۇرخانلىقى غۇلاپ، ياغلىقلار گەنجۇ سېرىق ئۇيغۇرلىرىغا ئايلانغاندىن باشقا، ئادىز، ياغما قەبىلىلىرى خانلىق جەمەتنى تەشكىل قىلغان توققۇز ئۇيغۇر-غەربىي ئۇيغۇرلار بېشبالىق-ئىدقۇت ئارىلان خانلىقى، قەشقەر-قۇز ئوردا بۇغرا قارا خانلىقى بىلەن ئۇنىڭغا تەۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلىكخانلىقىنى تەشكىل قىلىپ شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى مەشھۇر يىپەك يولى ئالاقىلىرى بىلەن ئالەم شۇمۇل تارىخى شۆھرەتكە ئىگە بولغان ئىسلام مەدەنىيىتىگە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا مىللەتلىرى ئارىسىدا ياشىغان تېررىتورىيىلىرىنىڭ كەڭلىكى، ئولتۇراقلىشىش ۋە تېرىقچىلىققا ئەڭ دەسلەپ قەدەم قويغانلىقى، كۆكتۈرك قاغانلىقىنىڭ دېھقانچىلىق ۋە ھۈنەر سائىلىق ئىشلىرى ئۇيغۇرلارنى جەلىپ قىلىش ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى، شەھەر-قەلئە ھاياتى ۋە مالىيە سودىغا بولغان ماھارىتى، يېزىق ۋە ئەدەبىي تىل جەھەتتە ئالدىنقى ئۇرۇندا تۇرغانلىقى، ئىپتىدائىي ئانىمىزم-توتېمىزم ۋە شامان ئەقىدىلىرىدىن ئاللىبۇرۇن ئالاقىنى ئۈزۈپ، ئاتەشپەرەسلىك، مانىي ھەم بۇددىزم مەدەنىيىتى بىلەن تونۇشقانلىقى، ئۆز تارىخىدا بىر قاتار شەھەر-قەلئە مەملىكەتلىرى ۋە بىر قانچە خانلىقلار بەرپا قىلغان كۈچلۈك سىياسىي تىپىك گەۋدە ھاسىل قىلغانلىقى، مەشھۇر سىياسىي ئەربابلار، سەركەردىلەر، مۇتەپەككۇر ئالىم-شائىرلار، تەرجىمىشۇناسلار ۋە كۆرۈنگەن سادا-ئىقتىساد خوجىدارلىرىنىڭ يېتىشىپ چىققانلىقى بۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمىنىڭ بايلىقى، ئەۋزەللىكى ۋە ئۆزىگە خاس تەرەققىيپەرۋەر خاسىيەتلىرىنى شەكىللەندۈرگەن. خۇددى قەدىمكى سۈرىيىلىكلەر ئۆزىگە خاس مىللىي مەدەنىيەتتىن تاشقىرى گىرېك، مىسىر، مىسسوپوتامىيە ۋە ھىندى مەدەنىيەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمىنى بېيىتقاندەك، ئۇيغۇر مىللىتىمۇ ئۆزىگە خاس مەھەللى مەدەنىيەتتىن تاشقىرى ئوتتۇرا دىيار، گىرېك-رىم، ئەرەب-ئىجەم ۋە ھىندى مەدەنىيىتى تەسىرى بىلەن ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتقان ۋە يۈكسەلدۈرگەن. بۇ ھال ئۇيغۇر خەلقىنى پۈتكۈل ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا مىللەتلىرى ئارىسىدا ئەڭ مەدەنىيەتلىك مىللەتنىڭ مالاھىيىتىگە مۇيەسسەر قىلدى.

ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلىشى نوقۇل ئىسلام ئىتىقادى ۋە كالىمىزم چۈشەنچىلىرىنى قۇبۇل قىلغانلىقى بىلەن چەكلەنمەستىن، بەلكى پۈتكۈل بىر پۈتۈن دۇنياۋى مەدەنىيەت تىپىنى-ئىسلام مەدەنىيىتىنى قۇبۇل قىلغانلىقى بىلەن خارەكتېرلەنگەن. بۇ ئىككى نۇقتىنى، يەنى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇنداق بىر قەدەر يۇقىرى مەدەنىيەت تىپىنى شەكىلەن ئەمەس، بەلكى پائال

ئۆزلەشتۈرۈش پەللىسىدە تۇرغان. مەدەنىيەت ئىقتىدارىنى، شۇنىڭدەك ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزىدىن ئىلگىرىكى مەدەنىيەت تىپلىرىدىن يۇقىرىراق سېنىكىرىتىك قاتلامدىكى دىنىي مەدەنىيەت شەكلى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلىشى ئىران-تاجىك تىپىدىكى سامانىلار سۇلالىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا تۈركىي خەلقلەرنىڭ بۇ دىننى قۇبۇل قىلىشىنىڭ مۇقەددىمىسى ۋە ئۆلگىسىنى تىكلەيدى. باشقا تۈرۈكىي خەلقلەر بىلەن تۈرىكلەشكەن مۇڭغۇل قەبىلىلىرى غۇرلار ئارقىلىق ئىسلامىيەتنى قۇبۇل قىلغان.

ئىسلامىيەت - دىنىي شەكىلدە مەيدانغا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان مەدەنىيەت ھادىسىسىدىن ئىبارەت. ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش ۋە تەپەككۈر تارىخىنى، تۇرمۇش ۋە مەدەنىيەت تارىخىنى، دىن ۋە دىنىي مەدەنىيەت تارىخىدىن ئايرىۋېتىدىغان، دىنىي مەدەنىيەت تارىخىنى ياكى مەدەنىيەتنىڭ دىنىي تىپىنى قانداقتۇر غەيرىي تارىخى، غەيرىي مەدەنىي ھادىسە سۈپىتىدە ئىزاھلايدىغان قاراش ۋە ئۇسلۇب ئىلىمغا زىت. تارىخىي ھەقىقەتكە زىت قاراش ۋە ئۇسلۇب. تارىخ ئىسپاتلىدىكى، دىن تارىخىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ، دىنىي شەكىلدىكى مەدەنىيەت تارىخىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ ئىنسانىيەت روھىنىڭ تارىخىنى ۋە روھىيەتتىكى ئىنسانىيەت تارىخىنى تۇلۇق چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. بۇنداق تارىخ ئاخىرلاشقىنى يوق. ئۇ تېزىدىن بىراق ئاخىرلىشىشى مۇمكىن ئەمەس. ھەقىقىي تارىخ خۇددى گىرېك ئەپسانىلىرى گىرېك سەنئىتىنىڭ بالياتقۇسى (ماركس) بولغىنىغا ئوخشاش، دىنىي مەدەنىيەتنىڭ ئىلىم-پەن مەدەنىيىتىنىڭ مۇنبەت تۇپرىقى، رىقابەتكار ئىلھامچىسى ۋە ئەڭ ئاخىردا بىر-بىرىنى تۇلۇقلىغۇچىسى بولۇشلۇقىنى ئىسپاتلىماقتا. ھازىرقى ئېنڧورماتسىيە ۋە يېڭىچە ئاڭ تەپەككۈر ئىزدىنىشى بىزدىن < دەھرىلىككە قارشى > ياكى < ئىلاھىيەتكە قارشى > جەڭگەھنى كۈچەيتىشىنى ئەمەس بەلكى مىللەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئىنسانىيەت ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىش يۇلىدا، ھەقىقەت، ئىنسانىيەت ۋە بەخت-سائادەت ئۈچۈن بولغان كۈرەشتە ئۆزئارا گارمونىلىشىشىنى تەلەپ قىلماقتا.

2

ئىسلام دىنى دۇنياۋى دىنلار ئىچىدىكى ئەڭ كېيىنكى دىن، ياش دىن. ئەگەر بۇددىزم، خرىستىئان دىنلىرى قۇل ئىگىلىكى دەۋرى مەدەنىيىتىنىڭ خاس شەكلى سۈپىتىدە شەكىللەنگەن ۋە ئوتتۇرا ئەسىر شارائىتى تەلەپلىرىگە ئۇيغۇنلاشقان بولسا، ئىسلام دىنى ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتىنىڭ ئورگىنال بىر

تۈرى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان. ئەگەر بۇددىزم، خرىستىئان دىنىلىرى ئۆزىدىن ئىلگىرىكى دىن ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلمىلىرى ئاساسىدا مەيدانغا كېلىپ بىر يۈرۈش بۇددىزىملىق ۋە خرىستىئانچىلىق مەدەنىيەت شەكىللىرىنى بەرپا قىلغان بولسا، ئىسلام دىنى ئۆزگىچە بولغان دىن ۋە مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنىڭ ئىسلامغا مۇۋاپىق ئامىللىرىدىن پايدىلىنىپ بىر پۈتۈن ئىسلام دىنى تەلىماتى، تۇرمۇش شەكلى ۋە مەدەنىيەت تىپىنى روياپقا چىقارغان. ئىسلام مەدەنىيىتى ياۋروپا مەدەنىيەت ئويغىنىشىنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىغانلىقى ئەمدى ھېچقانداق سىر ئەمەس.

ئىسلام دىنى گەرچە باشتلا بىر خىل مەدەنىيەت شەكلى سۈپىتىدە مەيدانغا كېلىشكە باشلىغان بولسىمۇ، ئابباسىيە خەلىپىلىكى دەۋرىدە يۈز بەرگەن < شەرق مەدەنىيەت ئويغىنىشى > ئارقىلىق 12-9 - ئەسىرلەر ئىچىدە يىپيىڭى بىر خىل دۇنياۋى تارىخىي خاراكتېرلىك مەدەنىيەت تىپىنى < ئىسلام مەدەنىيىتى > نى شەكىللەندۈرۈپ چىقتى. بۇنداق مەدەنىيەت نوقۇل ئىسلام ئېتىقادچىلىقى مەزمۇن قىلىنغان دىنىي مەدەنىيەتتىن تاشقىرى، يەنە ئىسلام قانۇنچىلىقى، ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاقى، ئىسلام بىناكارلىقى، ئىسلام ئەدەبىياتى، ئەرەب يېزىقى ۋە خەتتاتلىقى، ئىسلام مەدەنىيىتى تەركىبىدىكى پەلسەپە، تېبابەتچىلىك ۋە تەبىئەت ئىلمىرى، كالىندارچىلىق قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت سىستېمىسىدىن ئىبارەت بولدى. ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆزىگە خاس دىنىي ياكى تارىخىي ئالاھىدىلىكلەردىن تاشقىرى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەينى زاماندىكى ئۇمۇمىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ دۇنياۋى قىممەت ياراتتى. ئەگەر بۇنداق بولمىغاندا ئىدى ئىسلام مەدەنىيىتى مىڭ يىللاردىن بېرى مىلياردلىغان كىشى قەلبىنى، تۇرمۇش يۇسۇنلىرىنى ئۆزىگە مۇنداق جەلىپ قىلمىغان بولاتتى.

ئىسلام دىنى ئۈمەرىيە سۇلالىسى (661 750) دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىياغا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىدى. خەلىپە ۋەلىد (705-715) (ۋاقتىدا سەرگەردە قۇتەيبە ئىبنى ئىبن مۇسلىم باشچىلىقىدىكى ئەرەب مۇسۇلمان قوشۇنلىرى ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىشغال قىلىش يۈرۈشىنى باشلاپ كۆپ يىللىق چېددى جەڭلەردىن كېيىن 712- يىلى بۇ ئىشنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشتۇردى. شۇنىڭدىن باشلاپ پەرغانە ۋە قەشقەر ۋادىسى، تالاس، يەتتە سۇ بوستانلىقلىرى بېشبالىقتا ئىسلام مۇخلىسلىرى پەيدا بۇلىشقا باشلىغان بولسىمۇ، سامانىلار بىلەن قارخانىيلار ئارىسىدىكى كەسكىن ھەربىي زىددىيەتلەر تۈپەيلى ئىسلام دىنى توققۇز ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ئارىسىدا قاتتىق تەقەب قىلىندى، پەقەت سۇلتان سۇتۇق بوغراخان 935 C? يىلى ئاتۇشتا ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلىپ قارخانىيلار ھاكىمىيىتىنى ئىگىلىگەندىن كېيىنلا ئىسلامىيەت قارخانىيلار ھۆكۈمرانلىقى يەتكەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە ئىدىئولوگىيەلىك مەدەنىيەتنىڭ ئۇيغۇرچە مىللى تۈسكە كىرگەن ئالاھىدە ئېتىقنىڭ شەكلى

بۇلۇپ قالدى . ئۇيغۇرلارنىڭ سوغدى قاتارلىق ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۆزلەشتۈرۈشى ، ئوتتۇرا ئاسىياغا بايقال ، ئېرتىش ۋادىسىدىكى باشقا تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئارقا-ئارقىدىن يۆتكىلىپ كىلىشى ، قارخانىيلارنىڭ سامانىلارنى مۇنقەرز قىلىپ ماۋارا ئوۋنەھىردە ئىلىكخانلىقلارنى بەرپا قىلىشى ، قارا خانىيلارنى ئاساس قىلغان تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەرەب خەلىپىلىكىدە تۇتقان ئورنىنىڭ بارغانسېرى كۈچىيىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىي رايونلىرىدا ئۇيغۇر تۈركىي شەكلىدىكى ئىسلام مەدەنىيىتى ئالامەتلىرى شەكىللىنىپ چىقتى . بۇ ئەھۋال ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئىسلامىيەت شەكلىدە يەنىمۇ راۋاجلىنىشىغا ۋە دۇنياغا يۈزلىنىشىگە ئېلىپ كەلدى . ئىسلامىيەت مەدەنىيىتى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى بېيىتتى . ئۇيغۇر مەدەنىيىتىمۇ ئىسلام مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشقان باشقا مىللەتلەر مەدەنىيىتىدەك ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئۆچمەس تۆھپىلىرى بىلەن بېيىتتى .

3

ئالەم ۋە ئۇنىڭ مەنبەسى ، ئادەم ۋە ئۇنىڭ تەڭرى ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتلىرى توغرىسىدىكى شامانىيەتچىلىق ، ئاتەشپەرەسلىك ، بۇددىزىملىق ۋە مانىزىملىق دىنىي تەسەۋۋۇر ۋە ئەقىدىلەر ئورنىغا <ئالەم نىڭ بىرلىكى > ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرى ، ئادەمنىڭ يارىتىلغانلىقى ۋە مۇسۇلمانچىلىق مەجبۇرىيەتلىرى توغرىسىدىكى يېڭى ئەقىدە ۋە قاراشلار ئورۇن ئالماشتۇردى . ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلغان مۇسۇلمانچىلىق پەرھىزلىرى - ئىمان ، ناماز ، روزا ، ئۆشەر - زاكات ، ھەج قىلىش شەرتلىرى ئۇيغۇر روھىيىتى ۋە ئېتىقاد تۇرمۇشىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە تىرىن ئورنىشىپ غايەت زور ۋە دائىمىي ئېتىقاد دىنىي پائالىيەت تۈسىنى ئالدى .

ئىسلامىيەتنىڭ ئەخلاق ۋە قانۇن (شەرىئەت) قاراشلىرى ئىلگىرىكى ئىجابىي ، ئەنئەنىۋى قاراشلار بىلەن قۇشۇلۇپ تەڭرىگە ۋە ئىنسانغا ھالال مۇناسىۋەتتە بۇلىشنىڭ يېڭى ئۆلچەملىرىنى شەكىللەندۈردى . ۋىجدان نازارىتىدىن تاشقىرى پەزىلەت كۆزەتكۈچى ، ياخشى - يامانلارنى ھېسابلاپ تۇرغۇچى غايىپ پەرىشتىلەر ، نازارىتى ئىسلاملاشقان ئۇيغۇرلارنىڭ نىيەت ۋە پائالىيەتلىرىنى تىزگىنلەيدىغان بولدى . ئىسلام قانۇنى جازالىرى ، جامائەت پىكىرى ئەيىبلەشلىرى ، ۋىجدان ئازاب ئۈستىگە يەنە قىيامەت سۈرىقى بىلەن داۋزاخ ئازابى تەشۋىشلىرى قۇشۇلۇپ شەخسنىڭ ئۆزى - ئۆزىنى تىزگىنلەش مەسئۇلىيىتى ۋە تەسەۋۋۇرنى كۈچەيتتى .

ئۇيغۇرلاردا مەخسۇس دىنىي تەبىقە-شەيخۇلىئىسلام، ھەر دەرىجىلىك قازى ۋە مۇپتىلار، ھەر دەرىجىلىك جامە-مەسجىد ئىماملىرى، مەزىنلەر، مازار-ماشايىق شەيخلىرى، دىنىي مەدرىس-مەكتەپ مۇدەررىس-ئۆلىمالىرى، دىنىي ئىلىم بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئالىملىق مەرتىۋىلىرى مەيدانغا كەلدى.

ئىسلام مەدەنىيىتى ئائىلە، يۇرت-مەھەللە، شەھەر قۇرۇلۇشلىرىدىن ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە خاس بىناكارلىق ئۇسلۇبى شەكىللەندۈردى. ئوردا-قەسىر، جامە-مەسجىد، مەقبەرە، قەبرە-گۈمبەزلىرىنىڭ ياسىلىشى ئىسلام بىناكارلىقىنىڭ ئەڭ نەپىس شەكلى ۋە نۇسخىلىرىنى قۇبۇل قىلدى. بۇ، ئەسلىدىمۇ ئىسلامىيەتكە ئۇيۇشقان ياكى تەسىر كۆرسەتكەن ھەرقايسى ئەللەر ۋە خەلقلەر بىناكارلىق تەجرىبىلىرىدىن جەمغۇلەنگەندى.

ئەرەب يېزىقى تەدرىجىي ئۇيغۇر يېزىقى شەكلى بۇلۇپ قالدى. بۇنىڭغا ئاساس بولغان نەرسە مەيلى ئۇرخۇن دەۋرىدىكى <رونىك> شەكلىدىكى يېزىق بولسۇن، مەيلى سوغدى يېزىقى ئاساسىدىكى كونا ئۇيغۇر يېزىقى بولسۇن، يالغۇز ھەرپنى ئاساس قىلغان سېمىت يېزىقى سىستېمىسىغا تەۋە يېزىق بۇلغاچقا ئالماشتۇرۇش ئاسان ئىدى. ئەرەب يېزىقى كۆپ قېتىم ئىسلاھ قىلىنىپ ئۇيغۇر تىلى ئىملا قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇلدى. ئەرەب يېزىقى بىلەن بىر قىسىم ئەرەبچە سۆزلۈكلەر بىلەن مەلۇم سالماقتا پارس سۆزلۈكلىرى ئۇيغۇر تىلى لۇغەت تەركىبىگە كىرىپ كەلدى. ئاتالمىش <چاغاتاي> تىلى ئۇنىڭ تىپىك ئىپادىسى بولدى. ئەرەب يېزىقى شەكلىدە ئۆزگەرتىلگەن ئۇيغۇر يېزىقى خەتتاتلىق سەنئىتىنى يېڭىچە شەكىل ۋە نۇسخىلار بويىچە ئۆزگەرتتى.

ئىسلام مەدەنىيىتىدىن ئىلگىرىلا ئۇيغۇرلار باي ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە تەرجىمە ئەدەبىياتى ئەنئەنىسىگە ئىگە ئىدى. يىپەك يولى مەدەنىي ئالاقىسى ئۇيغۇرلارنى خەلقئارا سودىگەر ۋە تەرجىمان مىللەت قىلىپ قويغانىدى. كىلاسسىك ئەدەبىياتى پۈتكۈل تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا ئۇيغۇرلاردا بىخىلىنىشقا باشلىغان بولسىمۇ، ئىسلامىيەتتىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى نادىر كىلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى بىلەن تونىلىشقا باشلىدى. ئەسلىدىكى <تۈركىي ئارۇز> بەھرىدىن تاشقىرى ئەرەب كىلاسسىك شېئىرىيىتىدىكى باشقا ئارۇز ۋەزىنلىرى بىلەن غەزەل، رۇبائى، قىتئە، تەرجىمەند، مۇرەببە، مۇخەممەس قاتارلىق بېيىت شەكىللىرى ئۇيغۇر ئارۇز شېئىرىيىتىنىڭ يېڭى نەۋائىلىرىنى شەكىللەندۈردى. ئىستېداتلىق ئۇيغۇر شائىرلىرى بۇخىل بەھرى شەكىللىرى ئارقىلىق ئارزۇ شېئىرىيىتى ۋە شەرق كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا يېڭى تېماتىك مەزمۇنلار ۋە بەدىئىي ئوبرازلار بېغىشلىدى.

ئەرەب خەلىپىلىكلىرى توپلىغان كالىپندارچىلىق ، ماتېماتىكا ۋە تىبابەتچىلىك ئۇتۇقلىرى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ، مائارىپى ۋە ئىلىم-پېنى يېڭى ئۇچۇر ۋە سەۋىيە بىلەن بېزەندۈردى . ئۇيغۇرلار ئەرەب مەدەنىيىتى ئارقىلىق گرېك-رىم ، ئىسكەندىرىيە ۋە مىسىر ، سۈرىيە ، ئىران ۋە ھىندىستان ئىلىم-پەن نەتىجىلىرى بىلەن قايتا تونۇشتى . قەمەرىيە كالىپندارى ، ھەندەسە ۋە ئالچىبىر (گېئومېتىرىيە ۋە ئالچىبرا) ماتېماتىكىلىرى ، خارىس ئىبن كەلىدا ، ئەبۇبەكرى مۇھەممەد زەكارىيە ئەرزى قاتارلىق ئاپتۇرلارنىڭ تىبابەتچىلىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتى ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا تەسىر كۆرسەتتى . ئۇيغۇرلار ئەرەب مەدەنىيىتى ئارقىلىق يەنە بىر قېتىم ئارىستوتىل ، ئەپلاتون ، بەقرات ، ئوقىدېلوس قاتارلىق قەدىمكى گرېك مۇئەللىپلىرى بىلەن تونۇشتى . ئۇيغۇرلار ئىسكەندەرنىڭ شەرققە يۈرۈشى ۋە گرېك باكتىرىيە دۆلىتى داۋام قىلغان قەدىمكى زامانلاردا گرېك ئاپتورلىرى بىلەن تۇنجى قېتىم تونۇشقاندى .

ئىسلامىيەت مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرگە ئەگىشىپ ئەرەب ساياھەتچىلىرىنىڭ توققۇز ئۇيغۇرلار ھاياتى توغرىسىدىكى يازما خاتىرىلىرى ئۇيغۇر تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا مەنپەئەتلىك مەنبە بولدى .

4

ئۇيغۇرلار ئىسلام مەدەنىيىتىگە كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتكەن . بۇ ئەرەب مەدەنىيىتىگە تەسىر كۆرسەتكەن . ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى ئارقىلىقمۇ ، بىۋاسىتە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئارقىلىقمۇ ئەمەلگە ئاشقان .

جۇڭگۇ مەدەنىيىتىنىڭ ئۇتۇقى ھېسابلانغان قەغەزچىلىك ۋە يىپەكچىلىك تېخنىكىسى ئۇيغۇر زېمىنلىرى ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئابباسىيە خەلىپىلىكىگە تارقالغان . جۇڭگۇ تىبابەتچىلىكى بىلەن ئەرەب ۋە گرېك تىبابەتچىلىكىنىڭ ئۇتۇقلىرى ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ئىبن سىنا ئەسەرلىرىگە ۋە ئەرەب تىبابەتچىلىكىنىڭ داۋاملىق راۋاجلىنىشىغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەن . پورۇخنىڭ ئەرەب دۇنياسىدا كەڭ كۈلەمدە ئىشلىتىلىشى ئاقساق تۆمۈرىدىن باشلانغاندى . ئىسلامىيەت دۇنياسىدا توققۇز ئۇيغۇر پەيلاسوپى ۋە ئالىمى ئەبۇناسىر فارابى ناتۇرال پانتېزىملىق پەلسەپىسى سىستېمىغا ئاساس سېلىپ ئارىستوتىلدىن كېيىنكى < ئىككىنچى ئۇستاز > دەپ شۆھرەت قازانغان ، فارابى ئەرەب پەلسەپىسىگە

ئەرەبلەرگە گىرېك پەلسەپىسىنى تونۇشتۇرۇشقا، ئەرەب پەلسەپىسىدىكى ئىلمىي ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇشقا، ئەرەب ماتېماتىكىسىغا، ئەرەب مۇزىكىسىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان، ئەبۇئەلى ئىبن سىنا فارابى قاراشلىرى، بۇلۇپمۇ فارابىنىڭ <تۆت زات > قاراشلىرىدا چىڭ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ <تۆت تادۇ>، <تۆت ئاناسىر > ئاساسىدىكى تېبابەتچىلىك قاراشلىرىنى پۈتكۈل ئىسلام شەرقىگە، ھەتتا غەربىي ياۋروپاغا تارقىتىۋاتقاندى.

مەھمۇد قەشقىرى ئۆزىنىڭ < دىۋانۇ لۇغەتت تۈرك > ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى تەقدىم قىلىپ ئەرەب-ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالمىشىشىغا ھەسسە قوشقان. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ <قۇتاتغۇبىلىك > ناملىق چوڭ تىپتىكى كەسىرى ئىسلام شەرقىدە خەلىپە ھارۇن رەشىد ۋە خەلىپە مەمۇندىن باشلانغان مەدەنىيەت ئويغىنىشى يېڭى باسقۇچنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئېچىپ، ئەينى زامان تەپەككۈر مۇنبىرىدە يېڭى بىر ئېگىزلىك پەيدا قىلدى. ئەخمەت ئىبن تولۇد ئۇنىڭ ئوغلى خۇمارابا قاتارلىق توققۇز ئۇغۇزسىياسۇنلىرى مىسىردا قۇرغان تولۇن خانلىقى (860- 905) مىسىر ئەرەب مەدەنىيىتى ۋە خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قۇشۇش بىلەن ھەربىي فىلوت تەشكىللەپ ئاكا دېڭىز بازىسىنى قىلغاندى. غۇجا ئەخمەت يەسەۋىي ۋە باھائىدىن نەقىشەندى مۇخلىسلىرىدىن مەۋلانە سەددىدىن قەشقەرى (ئابدۇراخمان جامنىڭ ئۇستازى) ئىسلامىيەت تەسەۋۋۇپچىلىقىنىڭ خىلمۇ خىللىقىنى بېيىتتى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئەلىشىر نەۋائى ۋە كىلىكىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى روھىيەت ئالاھىدىلىكلىرى تۈپەيلى ئىسلامىيەتنىڭ تۈركىي تۈردىكى كىلاسسىك ئەدەبىياتىنى بېيىتتى. فارابى مۇزىكا نەزەرىيىسى ۋە مۇزىكا شۇناسلىق پائالىيىتى ئىسلام مۇزىكا مەدەنىيىتى تەرەققىياتىغا نەزەرىيىۋى جەھەتتە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

مىڭ يىللاپ داۋام قىلغان شەرق مۇزىكا سەنئىتىدىكى ئاجايىپ كاتتا بايلىق < ئون ئىككى مۇقام > ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىي خەلقلەرنى سالىقۇلارنىڭ غەربكە كۆچۈشى ۋە تۆمۈرلەڭ ھەربىي يۈرۈشلىرى ئارقىلىق ئوتتۇرا-يېقىن شەرقتە 14- ئەسىردىن كېيىن پەيدا بولغان < ماقام >، <مۇقام > ھادىسىسىگە كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتتى.

ئىسلام مەدەنىيىتى ئوتتۇرا ئەسىر شەرقىدىكى ئالەمشۇمۇل تارىخىي مەدەنىيەت تىپى سۈپىتىدە

ئىسپانىيە (ئاندالوسىيە) دىن جۇڭگوغىچە ، ئەزەربەيجاندىن شىمالىي ئافرىقىغىچە كەڭ تېررىتورىيەدە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. سەلب ئورۇشلىرى ئالدى-كەينىدە ياۋروپاغا تەسىر كۆرسەتكەن. بۇ ئالەمشۇمۇل مەدەنىيەت ياۋروپا مەدەنىيەت ئويغىنىشى (رېنسانس) ئۈچۈن مۇھىم ئاساس سالدى.

ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتنى قۇبۇل قىلغاندىن بۇيان ئون ئەسىردىن كۆپراق ۋاقىت ئۆتتى.

ھازىرقى كۈندە ئىسلام مەدەنىيىتى پەن-تېخنىكا ۋە سانائەتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە ئۆزىنى زامانىۋىلاشتۇرۇپ ئۆزىگە خاس ئىسلام دۇنياسى ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرمەكتە. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ < ئىلىم چىندە بولسىمۇ ئۇنى ئىگىلەش لازىم > ، < ئالىملارنىڭ سەھىپە بەتلەرگە يازغان سىياھى شېھىدلارنىڭ قەبرە تاشلىرىغا ئۇيۇلغان يېزىقلار بىلەن ئوخشاشلا قەدىرلىنىدۇ > ، < مۇسۇلمانلار مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇشتا باشقا خەلقلەردىن ئارقىدا قالماسلىقى كېرەك > دېگەن سۆزلىرى ھېلىمۇ مىللەتنى گۈللەندۈرۈشتە يېڭىچە ئاڭ-پىكىر، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى تەكىتلەشتە ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل-پاراسەت

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

ئىنسان-كائىناتنىڭ مەنئى كامالەتكە ئېرىشكەن مېۋىسى.

ئىنسان-پۈتكۈل گۈزەل تەسەۋۋۇر، ئىزگۈ ئىستەك ۋە ئەۋقەددەس مۇئەككەل ئوبرازلىرىنىڭ ئىجادچىسى.

ئىنسان-ئۆزىدە تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنى، ماددا ۋە روھىيەتنى، ھالاكەت ۋە ئىجادىيەتنى، مۇقەررەرلىك ۋە ھۆرلۈكنى، غايە ۋە تارىخىي ئەسلىمنى، چىنلىق، ياخشىلىق ۋە گۈزەللىكنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن مۆجىزىدار شەيئى !

ئىنسان-زېمىن سەتھىدە مەدەنىيەت ئېكىنزارلىقىنى بەرپا قىلغۇچى، جۈملىدىن يەنە شۇ زېمىن سايبارىسىدە ئۆز ئىختىراىلىرىنى پېتىقلىغۇچى ۋە ئاخىرىدا تېخى زېمىن ھالاك بولماي تۇرۇپ كىشىلىك قىيامىتىنى ھاسىل قىلغۇچى قەيسەر!

ئىنسان-بەخت توغرىسىدا چۈشەنكەيدىغان، ئەمما ئانا زېمىنى چەيلىپ، ئەسەبىيلەرچە ئۈستۈنلۈككە، تەرسالارچە قاقاقلاپ ئۆلۈپ ئۆتۈشنى بەخت، دەپ چۈشۈنىدىغان، بەخت ئارزۇسىدا زېمىندىكى بەخت بۇلاقلارنىڭ كۆزىنى تىندۈرۈپ يۈرۈيدىغان، تۈمەن يىللاردىن بېرى تېخى بەخت ئوبرازى ۋە بەخت قىياپىتىنىڭ مودېلىغىمۇ ئېرىشەلمىگەن، ئابىستراكت بەخت ھەققىدە كۈنكۈرەپ رىيازەت چىكىدىغان تەلۋە!

ئىنسان-ئىبلىس قاباھىتىگە قارشى جەڭ ئاچقان يەھۋى، ئىلاھىي مۇقەددەسلىكنى ئۆز نەپسىگە يەم قىلغان شەيتان! ئۇ ساختىلارغا قارشى ئىلىم-پەن ھەقىقەتلىرىنىڭ چىرىغىنى پەرلىگۈچى زەكى، شۇنىڭدەك، ئۆزىنى ئۆزى توقۇپ چىققان ئويدۇرمىلار بىلەن بەزىلەپ يۈرگۈچى خۇدبىن! ئۇنىڭ ئەقىل-پاراسىتى ئۇنىڭ نادانلىقىدىن ئىبارەت كىرىست ياغىچىغا مىخلانغان.

دەر ھەقىقەت، ئىنسان ياتلاشقان، ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ماھىيىتىدىن يۈز ئۆرگەن، ئۇ زۇلۇم قىلغۇچى ۋە زۇلۇم چەككۈچى، ھاكىم ۋە مەھكۇم، ئۈستۈنلۈك غۇرۇرى ۋە زەبۇنلۇق زالالىتى تۈپەيلى ئۆز ماھىيەتلىرىدىن ياتلاشقان بولۇپ قالماي، يەنە قۇدرەت ۋە بەخت، بايلىق ۋە ھوقۇق، بىلىم ۋە ئىجادىيەت مۇمكىنلىكلىرى تۈپەيلىمۇ ئۆز ماھىيەتلىرىدىن ياتلاشقان. قارا ئۇنىڭغا، ئۇ ئۆز-ئۆزىنى چەيلىپ، ئۆزىنىڭ قىممىتىنى ئۆز نەپسىنىڭ ۋاستىسى، ياللانما، مالىيى، قۇربان تولغۇچىسى قىلىپ پۈچەك تۇرمۇشقا يۈزلەنمەكتە. ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانا باغى ئېرەمدىن ئىبلىسنىڭ دامىغا چۈشۈپ ئۆز ماھىيىتىدىن ياتلاشقاندى. سىڭىللىرىنى تالىشىپ قابىل ھابىلىنى ئۆلتۈرۈپ قويدى. چېكىدىن ئاشقان ياتلىشىشنى نۇھ زامانىدىكى تۇپان، سالىھ زامانىدىكى چاقماق، لۇت زامانىدىكى يەر تەۋرەش توختىتىلغىنى يوق. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەرخىل قىرغۇچى قوراللار، مەسخىرىگە مۇناسىب تاج-پاگونلار، غەلتە غادىيىش ۋە خۇشامەتگۈيلىقلەر، رەخمۇرەڭ نۇرلاندۇردىغان ساختاپەزلىكلەر كىشىلىك تۇرمۇشقا سىڭىپ كىردى. ئالەمنى ياراتقان خالىقمۇ ئادەم ئاتا ئەۋلاتلىرىنى تۇپراق تەكتى بىلەن ئۆزگىلەر قۇلىدىن ئالتۇن يىغىۋېلىشنىڭ ساراسم كىسىلىگە گىرىپتار قىلىپ قويدى. مەلۇم مەندە، ئىنسانىيەت ئالتۇن ئالىمىنى تالىشىپ ئالەمشۇمۇل تىرۇيا ئۇرۇشىغا غەرق بولۇپ كەتكەن. ئىنسانىيەت ئۆز-ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا "ئىلىنا" ئۈچۈن ئۆلۈم گىردابىغا خۇددى ئۇتقا ئىنتىلگەن پەرۋاندىدەك يېپىلماقتا. ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئاتالمىش زەپەر-ۋاستە ئۈچۈن مەقسەتنىڭ قۇربان قىلىنىشىدۇر. ئۇنىڭ ئەسەبىيلىكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئوغلى ئىسمائىلنى قۇربانلىق قىلىش ساخاۋىتىگە ئاتىغىنىدەك ھالاكتىگە يەتتى. ئالەم ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا قوچقار ئەۋەتىپ، مەقسەت بىلەن ۋاستىنىڭ چېكىنى ئايان قىلدى. ئەمما، ئىنسان ئۆز نەپسى ئۈچۈن كاتتا زەپەر

تەنتەنەلەر ئىچىدە ئەڭ ياتلاشقان تاج-پاگونلارنى تاقاپ، ھازىرقى زامان توتېم مەبۇتلىرى بولۇشۇۋالدى. "ئۇلۇغ" دەپ ئاتالغان تەنتەنەلىكتىن ئىبارەت ئىپتىدائىي ئىنساننىڭ ۋەھىمە ئالدىدا قورقۇپ تىتىرىشىدىن ھاسىل بولغانىدى. دەھشەتلىك كەلكۈن سۇلىرى بىلەن كىشىلەر يولىنى توسۇپ ياتقان ئېگىز تاغ، ئوتلۇق چۆللەر، گۆلدۈرماما، چاقماق ۋە بوران ئۇلۇغ ھېسابلىناتتى. ئاددىي ئىنساننى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتە پايىمال، ھەتتا ھالاك قىلىۋېتىدىغان قۇدرەت "ئۇلۇغ" ئىبارىسى بىلەن ئىزاھلىناتتى. ياۋۇز ۋە قان پۇراپ تۇرىدىغان بۇ ئىبارىگە مۇپەسسەر بولۇش ئۈچۈن ئاددىي ئىنسانلىقتىن ئالاھىدە ياخشى ياتلىشىشى كېرەك ئىدى. تارىخ "ئۇلۇغ" لۇق مۇقامى بىلەن ياتلىشىشى توغرا تاناسىب قىلىپ قويغان! چىڭگىزخاننىڭ ئۇلۇغلۇقى لىنا دەرياسىدىن دىنپىرگىچە، دەشتى قىچاقتىن ئىلىم ئېگىزلىكىگىچە كەڭ كەتكەن زېمىننى قان بىلەن شەلپەر ماتادەك بويغاندىن كېيىن بەرقارار بولدى، بۇ ئۇلۇغلۇق خارازىم سۇلتانلىقى، روس كېنەزلىكى ۋە ئەرەب خەلىپىلىكى زېمىندىكى ھەممە جانلىق، جۈملىدىن ئىنسانلار روھىيىتىنى مىڭ يول يىراقتىكى سۇرلۇك دەبدەبىسى بىلەن ۋەھىمىگە سېلىپ تىتىرەتكەن. ۋاھالەنكى، ياتلاشقان ئىنسانىيەت بۇنداق چوڭ-كىچىك "ئۇلۇغ" لارنى ھەمىشە ياساپ چىقىرىپ ئۇلارغا خۇددى ئۆز قولىدا ياسىغان لاي بۇتقا چوقۇنغاندەك سەجدە قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە بۇنداق ياتلىشىش ئەدەپ، ئۇنىڭغا "ئۆزلۈك" شولىسىنى چۈشۈرۈش ئالچىغانلىق ھېساپلىنىدۇ.

ئەقىل-پاراسەت- مەۋجۇتلۇقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى سېزىش ۋە بىلىش مەلىكىسىدىن ئىبارەت. ئۇ ئىنساننىڭ ئىنسانلىق ئىقتىدارى ۋە خاسىيەتلىرىنىڭ ئۇلى ۋە ئاساسىي خەزىنىسى. ئۇنىڭسىز ئىنسان توغرىدىن- توغرا ھايۋاندور. ئەمما، ياتلاشقان ئىنساننىڭ ئەقىل-پاراسىتىمۇ ياتلاشقان! ئۇ، ئىنسانىي ماھىيەتلەرنى كۆرەلمەيدىغان، ئىنساننىڭ ئۆز-ئۆزىگە مەقسە تدارلىق قىممىتىنى ئاڭقىرالمايدىغان، نوقۇل ئىنساننىڭ كۆز ئالدىدىكى نەپسانىي مەنپەئەتلىرى بىلەن كىبىرلىك دەبدەبىلىرى ئۈچۈن تىنىمىسىز ھەركەتلىنىدىغان ھېسابات چوتقىغا ئوخشاش بىر خىل ئىقتىداردىن ئىبارەت. ئەقىل-پاراسەت- ئىنساننىڭ داۋاملىق ياتلىشىپ بېرىشىغا يول باشلىغۇچى ئېزىتقۇغا ئايلىنغان. ئۇ، ھېيلىگەرلىك، ھەسەتخورلۇق، مۇغەمبەرلىك شەكىلىدىمۇ، شۇنىڭدەك ئىختىرا ۋە ئىجادىيەت، سودا ۋە تىجارەت قانۇنىيەتلىرىنى ئىزدىنىش كۆرۈنىشىدىمۇ، تەقۋادار سالاپەتلىك دىنىي ئىززەت ياكى دىپلوماتىك ماھارەت تەرىزىدىمۇ ياتلاشقان ئىنسانغا خاس ياتلاشقان! ئۇ، خۇددى ئەرەب تىلىدىكى "ئەقىل" ئىبارىسىنىڭ ئىتمولوگىيىسىگە ئوخشاپ قالغان. ئەرەب تىلىدا "ئەقىل"- تۆگىنىڭ چۆلۈكىنى ئۇنىڭ چۆككەن ۋاقتىدىكى پۇتقا باستۇرۇپ باغلاپ، ئۇنى قوزغىلاپ قىلىپ قويۇشقا قارىتىلغانىدى. ئەبۇ رەيھان بىروننىڭ: "بۈگۈنكى تەدبىرى تۈپەيلى ئەتە يەنە تەدبىر قىلىشقا ھاجىتى قالمىغان كىشى ئەقىللىقتۇر" دېگەن بىر جۈملە سۆزىمۇ ئەقىلنىڭ ئۆزىگە مەنپەئەتلىك ئىشتىكى

چىۋەرلىكىگە ، ئۇستاتلىقىغا قارىتىلغان بولۇپ ، يەنىلا ياتلاشقان ئىنساننىڭ ياتلاشقان ئەقىل-پاراستىنى كۆرسەتتى .

شۇنداق! ئىنسانىيەت تاكى ئۆز-ئۆزىنى پۈتكۈل تارىخىي پائالىيەتنىڭ مەركىزى ۋە مەقسىتى قىلمىغۇچە ، تاكى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتىنى ۋە ئۇنىڭ يەرشارىدا ياشاش شارائىتىنىڭ ئاساسى بولغان تەبىئىي مۇھىتى ئۆزىنىڭ ساغلام ، ئاقىلانە تۇرمۇشىغا لايىقلاشتۇردىغان تەپەككۈر ، قۇرۇلما ۋە پائالىيەت تورىغا ئايلايدۇرمىغۇچە ياتلاشقان ھالەتتىن خالاس بولالمايدۇ . باشقىچە ئېيتقاندا ئاقىلانە ، نورمال ، ساغلام ، مەرىپەتلىك غايىۋى كىشىلىك تۇرمۇشىغا ئىگە بولالمايدۇ . بۇ يەردە ئىنسان روھىيىتىنىڭ ئىنسانلىشىشى ، باشقىچە ئېيتقاندا ، ئىنسان روھىيىتىنىڭ ساغلاملىشىشى ، ۋە "ئىنسان روھىنىڭ پاكلىنىشى" (ئارىستوتىل سۆزى) ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە . بۇ ئىنسان ئەقىل-پاراستىنىڭ پىكىر شەكىللىرى ، مۇھاكىمە ئۇسۇللىرى ، خەلقئارا تەدبىر يىغىنلىرى ، پەن-تېخنىكا كەشپىياتلىرى ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى ، دىنىي ۋە مىللىي كۆز قاراشلىرى ، شۇنداقلا پۇل-بايلىق ، قورال-ياراغ ، ھاكىمىيەتلىك ۋە بىر تەرەپلىملىك نىزالارنى چۆرىدىمەي ، پەقەت ئىنسان قىممىتى ۋە ئۇنىڭ بىر پۈتۈن بەخت-سائادىتى بىلەن ئىجتىمائىي كامالىتىنى مەركىزىي ئوق ۋە ئەڭ ئالىي ئۆلچەم قىلىش لازىملىقىنى تەقەززا قىلدۇ .

ئېيتىش كېرەككى ، ئىنسان ئۆز ماھىيىتىگە قايتىش ئارقىلىق ھەقىقىي ئىنسان پەرۋەرلىك مەزمۇنىغا تويۇنغان ئەقىل-پاراستە ئارقىلىق "ئۆزىنى كونترول قىلىپ ، ئەدەپكە قايتىپ" (كوڭزى) ئىجتىمائىي كامالەتكە-پارلاق كەلگۈسىگە ئېرىشىشى مۇمكىن . ئۇ ئاددىي رېئاللىقتا ئۆسۈملۈكنى ئاسراش ، ھايۋان تۈرلىرىنى ساقلاپ قېلىش ، يەر ، سۇ ، ھاۋا مۇھىتىنى نورماللاشتۇرۇش ، ھاكىمىيەتلىكلىقنى بىكار قىلىش ، ئىنسان نەسلى ، ساغلاملىقى ۋە روھىنى ئەۋزەللەشتۈرۈش ، مائارىپ ۋە پەن-مەدەنىيەتنى نوقۇل ئىنسانىيەتنىڭ كامال تېپىشىغا خىزمەت قىلدۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىشى لازىم . ئىنسان داۋاملىق ياتلىشىش ئارقىلىق ئۆز نەپسى مەنتىقىسىنى بويۇنتۇرۇشقا پىكىر ۋە پائالىيەت قىلىش ھېسابىغا شۇنداق ياتلاشقان "تەرەققىيات" لارغا ئېرىشىشى مۇمكىنكى ، بۇ ئىنسان ھاياتىنىڭ جانسىز باشقى مۇھىتى-يەر ، سۇ ، ھاۋانىڭ بۇلغىنىشى ۋە ئىنسان ھاياتىنىڭ جانلىق تاشقى مۇھىتى-ئۆسۈملۈك ، ھايۋانات دۇنياسىنىڭ ياشاشقا ئىلاجسىز ھالەتكە چۈشۈشى بىلەن يۈز بېرىدىغان ھەقىقىي قىياپەتتىن ئىبارەت .

ئالدىمىزدا بۇنداق ئىككى پىكىر قاتلىمى تۇرۇپتۇ: بىرىنچى ، ئىنسان ئىككى قاتلام بۇلۇپ ، بىرى ياتلاشقان ، تىرىكچىلىك دالاسىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ئىنسان ، يەنە بىرى ، شۇھالەتتىكى ئىنسانغا

يوشۇرۇلغان ئىنسانىي ماھىيەت. نۇرغۇن قەلىپ كۆزى ئېچىلمىغان كىشىلەر بۇ ئىنسان ئىچىدىكى ئىنساننى كۆرەلمەيدۇ. ھەتتا بۇ ھەقتىكى پىكىرلەرنى پەلسەپىلىك سۆز ئويۇنى، دەيدۇ. "ئەنەلەھق" تەلىماتىدىكى "جۇۋام ئىچىدە ئىلاھ مەۋجۇت" دېگەن چۈشەنچە دەل رىئال، ئەمما ياتلاشقان ئىنسان ئىچىدە ئىلاھىي مۇقەددەسلىككە ئىگە ئىنسانىي ماھىيەت يوشۇرۇلغان دېگەنلىكتۇر.

ئىككىنچى، ئىنساندا ئاڭ مېنىڭچە (فېروئىدچە ئەمەس) (ئۈچ قاتلاملىق بولۇپ، بىرى، ئۆز مەنپەئىتى، نەپسى، خاھىشى ئۈستىدىكى دائىمىي، ئالدىنقى ئاڭ، بۇ (ئات بوغۇزى) ھەققىدىكى پىداكار ئاڭ، يەنە بىرى، ماتېماتىكىلىق مۇلاھىزىلەر، پەن-تېخنىكا ئىختىراىرى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئالاقىلەرگە خاس لوگىكىلىق (مەنتىقى) تەپەككۈر ئېڭى، ئۈچۈنچى، ئىنساننىڭ ئۆزى-ئۆزى ھەققىدىكى مەنپەئەت ياكى ئۈنۈمدارلىق تەرىپىدىن تىزگىنلەنمەيدىغان ئىنسانىي قەلب ئېڭى، باشقىچە ئېيتقاندا "ئارىفلىق" (ئويغانغانلىق) ئېڭى. ئالدىنقى ئىككى قاتلام ئاڭ ھەممىگە خاس. كېيىنكى ئارىفلىق ئېڭى ئىنساننىڭ ھەممىسىدە پەقەت مۇمكىنلىك ھالىتىدە ساقلانغان بولۇپ، پەقەت گۇمانىزمچى مۇتەپەككۈرلاردىلا زاھىر ھالەتكە يەتكەن. دەۋرنىڭ ۋە بىلىش جۇغلانىمىسىنىڭ ھەر خىل بولۇشىغا ئەگىشىپ، بۇ خىل ئاڭ مانىزم، بۇددىزم، سوپىزم، گۇمانىزم ۋە ھازىرقى زامان كىشىلىك پەلسەپىسى شەكلىدە ئىپادىلىنىپ، بىر-بىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ كەلدى. ئىنسانىيەتنىڭ كېلەچىكى مايتىرى بۇرھان، ئىمام مەھدى ئاخىر زامان ياكى ئىپسانىڭ زېمىنىغا قايتىپ 3 مىڭ يىل پادىشاھ بولۇشىغا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئومۇميۈزلۈك "ئۆزىنى تۇتۇپ" ئارىف بولۇپ، ئىجتىمائىي كامالەتكە يۈزلىنىشىگە موھتاج، ئۇنىڭسىز "قىيامەت" توسقۇلى بولمايدىغان ئاقىۋەت، خالاس.

ياتلاشقان ئىنسان ۋە ھەقىقىي ماھىيىتىگە قايتقان ئىنسان، ياتلاشقان ئەقىل-پاراسەت ۋە ھەقىقىي ئويغانغان (ئارىف) ئەقىل-پاراسەت، مانا بۇ، مۇشۇ ئەسىرنىڭ يېڭى ئەسىرگە ئېلىپ بارىدىغان بىرىنچى دەرىجىلىك مۇئەمماسى. ئىلھامبەخش كۈچىنى يوقاتقۇنى يوق-20. يازما ، يېزىلغان

ۋاقتى : 11:44 16-2-2005

?? ???? ?

ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى توغرىسىدا

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئۇيغۇرلار ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا توپلىشىپ ياشايدىغان غوللۇق، يەرلىك مىللەت ۋە ئاپتونومىيە ھوقۇقى يۈرگۈزگۈچى مىللەت. ئۇيغۇرلار پارچە ھالەتتە، جۇڭگونىڭ بىر قاتار چوڭ شەھەرلىرىدە خىزمەت ۋە تىجارەت قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار جۇڭگودىن باشقا، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان (ئاساسلىقى بايرام ئەلى رايونى)، پاكىستان، ئەرەبىستان، تۈركىيە، ئاۋسترالىيە، گېرمانىيە، روسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە كۆرۈنەرلىك نوپۇستا، مۇئەييەن جامائەت تۈركۈمى شەكىلدە ياشايدۇ.

ئۇيغۇرلار ھازىر دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، ھۈنەرۋەنچىلىك، سودا-سېتىق، مەدەنىيەت-مائارىپ قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلار ھازىر بازار ئىگىلىكىنى مەركەز ۋە تەڭشىگۈچ قىلغان ھازىرقى زامان ئىقتىسادىي تۇرمۇشىغا بارغانسېرى ئۆزلەشمەكتە. ئۇيغۇرلار نۆۋەتتە تارىخىي تەرەققىياتنىڭ يېڭى قاتلىمىنى ھاسىل قىلماقتا .

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيا تىپىدىكى قەدىمكى قەبىلە ۋە خەلقلەردىن تەشكىل تاپقان. جۇڭگو ۋە چەتئەل ئالىملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى توغرىسىدا كۆپ ئىزدەندى. ئۇلار مىلادىدىن 3000-2000 يىل ئىلگىرى شىمالىي ئالتاي دالىسىدىكى ئاندرونوۋ-منوسېنىك رايونلىرىدا ياشىغان ئارى (ئارىيان) قەبىلىلىرى، سىكتاي-ساك خەلقلەرنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى ۋە ئاسىياچە ئاق جىنىسلىق (ئاق تەنلىك) ئەجدادلىرى دەپ قارايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. قەدىمكى جەسەتلەرنىڭ باش سۆڭەك ئانالىزى، قان تىپى، قەدىمكى ئارىيان-سىكتاي-ساك ئەپسانە فولكلورى، كىيىنىش ۋە مۇزىكا، ئۇسۇل، بايرام، سەيلە-مەرىكىلىرى بۇ مۇھاكىمىگە كۈچلۈك ئىسپات ھازىرلاپ بەردى. ئەينى زاماندىكى "ئات مەدەنىيىتى" بۇ كەڭ ماكاندا جۇڭگونىڭ رەسمىي يىلنامىلىرىدا "ئۇلۇغخور" دەپ ئاتالغان ئارىيان-سىكتاي-ساك خەلقلەرنىڭ زور يۇغۇرۇلۇشىنى مەيدانغا كەلتۈردى . ئارىيان-سىكتاي-ساك قەبىلىلىرى مىلادىدىن ئىلگىرىكى 2000-يىللاردىن تاكى 6، 5 ئەسىرلەرگىچە غەرب، جەنۇب ۋە شەرققە يۆتكىلىپ، ئىران ئېگىزلىكى، ھىندىستان زېمىنى ۋە چىلەن تاغلىرى ئەتراپىغا كېڭەيدى ۋە ئىرانى خەلقلەر، ھىندىستان ئارىيان-ساكلىرى، تارىم ساكلىرى ۋە توخار قەبىلىلىرىنىڭ مىللەت تەركىپىگە سالماقلىق تەسىر كۆرسەتتى . مىلادىدىن ئىلگىرىلا ساكلارنىڭ ئاسنا قەبىلىلىرى بىلەن موڭغۇللۇقىدا (موڭغۇل ئىرقى) تىپىدىكى ئاشىد قەبىلىلىرى ئاسنا ئۇرۇقىنى ئاساس قىلىپ قۇشۇلدى. نەتىجىدە مەركىزىي ئاسىيا ئۇلۇغخورلىرىنىڭ 2-تۈركۈمى-تۈرۈكلەر مەيدانغا چىقتى. ئۇيغۇرلار ئەنە شۇ ئارىيان-سىكتاي-ساك خەلقىنىڭ يىراق ئەۋلادى، تۈركىي

تۈركۈمنىڭ يېقىن ئەۋلادى ھېساپلىنىدۇ .

جۇڭگو يىلنامىلىرىدە غەربىي جۇسۇلالىسى زامانىدىكى ھازىرقى گەنسۇ (كەڭ ساي) ۋە ئوردۇس ئوتلىقى ئەتراپىدا ياشىغان گۇيىفاڭ، دى-زەي قەبىلىلىرىنى كېيىنچە بايقال كۆلى ئەتراپىدا ياشىغان دىڭلىك (دەنلەن) خەلقىنى ئۇيغۇرلارنىڭ بىۋاسىتە مەنبەلىرىدىن بىرى دەپ قارغۇچىلارمۇ بار. ئۇلار دىڭلىكلارنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي دىڭلىكلارغا ئايرىپ، بايقالدىن يېنسە يىگچە، يېنسە يىدىن يەتتە سۇ ۋە سىر دەرياسى ساھىللىرىغىچە ياشىغان دەپ قارايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان دىڭلىكلاردىن باشقا ، قەدىمكى تۇرپان، كروران ئاھالىلىرى بولغان ئۇجىي، ئۇخۇ ۋە قوش قاڭقىل قەبىلىلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى دېگەن قاراشلارمۇ مەيدانغا چىقتى.

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيادىكى قەدىمكى مىللەت، ئارىيان-سىكتاي-ساك-تۈركىي خەلقلەر تۈركۈمىدىكى مەدەنىيەتلىك خەلق. ئۇلارنىڭ جىسمانىي خۇسسىيىتى ۋە قان ئالاھىدىلىكى، تىل ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ئالاھىدىلىكى، مىللىي ئېتنوگرافىك تۇرمۇش ئادىتى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ناھايىتى يىراق تارىخىي قاتلاملىرىنى، تارقىلىش ماسشىتابىنى، مىللەت مەنبەسى ۋە ھەرخىل تەركىبلەرنى، ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارىنى، ئەجدادلىرىنىڭ بارلىق مۇنەۋۋەر فولكلورى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلىش سالاھىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئوتلاق مەدەنىيىتى، ئاتلىق كۆچۈش قىسمەتلىرى، بوستان مەدەنىيىتى، يىپەك يولى ئالاقىلىرى، كۆپخىل دىنىي مەدەنىيەت باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈردى.

ئورخۇن ۋادىسىدىن تارىم ۋادىسىغىچە كۆچكەن ۋە بۇ يەردىكى ساك، توخار، سوغدىلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ مەيدانغا كەلگەن دېگەندە، يەنىلا ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى بىلەن تارىم ۋادىسىدىكى ساك، ئورخۇن سوغدىلارنىڭ قايسى تارىخىي قاتلامدا قانداق تىلدا سۆزلەشكەنلىكىدىن قەتئىنەزەر، ئورتاق ھالدا مەركىزىي ئاسىيا ئۇلۇغ خورلىرى بولغان ئارىيان تۈركىمى ۋە تۈركىي تۈركۈمىگە بولغان تېرەن يىلتىزداشلىقىنى ئالدىنقى شەرت قىلىش كېرەك. بۇ خەلقلەر كۆچمە چارۋىچىلىق ۋە "ئات مەدەنىيىتى" تۈپەيلىدىن مەركىزىي ئاسىيا رايۇنىغا-مۇھىمى تارىم ۋە سىر دەريالىرى ۋادىلىرىغا، بايقال ۋە موڭغۇل ئوتلاقلىرىغا كەڭ تارقىلىپ ياشىدى. ئۇلار جۇڭگو ۋە ئىران (ئاخمانى) ئىمپېرىيىلىرىگە يېقىن جايلاردا ھاكىمىيەت مەركەزلىرىنى بەرپا قىلغان ھون ۋە ساك ئەنئەنىلىرىگە دېپەزىلىك ۋارىسلىق قىلدى. ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمىرىلىپ، ئۇيغۇرلار غەربكە كۆچكەندىن كېيىنمۇ خان ئۇرۇقى بولغان ياغلاقلار گەنجۇ ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇرغاندىن باشقا، ئادىزلار

باشچىلىقىدىكى باشقا ئۇيغۇر قەبىلىلىرى قوچۇ، كۈسەن، قەشقەر، سۇياب-سىر دەرياسى ۋادىسىغا يۆتكىلىپ ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى، كۈسەن ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىيلار ھاكىمىيەتلىرىنى بەرپا قىلدى. خوتەن ياغلاقلار قالقالۇخانى داۋاملىق گەنجۇ ياغلاقلار ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن قۇدلىق مۇنا سۈنتىنى ساقلىدى. بۇ ئورخۇن ۋە گەنجۇ، خوتەن ياغلاقلارلىرىنىڭ قەبىلىسى يېقىنلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ خۇددى ئۇيغۇرلار قەدىمكى سەمەرقەند ھاكىمى ئاپراسىياپنى ئۆزىنىڭ قەھرىمان پادىشاھى دەپ ئىزچىل ھۆرمەتلەپ كەلگىنىگە ئوخشاش ئەھۋال.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنونىمى (مىللەت نامى) قاچان كېلىپ چىققانلىقى نامەلۇم. بىرىنچىدىن، بۇ ئېتنونىمنىڭ پەيدا بولغان ۋاقتىنى ئۇيغۇرلارنىڭ دەسلەپكى ئېتنىك تۈركۈمىنىڭ مەيدانغا كەلگەن ۋاقتى قىلىپ بېكىتىۋالغىلى بولمايدۇ. ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇر دەپ ئاتالغان قەبىلە دەسلەپ ياغلاقلار باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئىتتىپاقىغا قاتناشقان بىر قەبىلىنىڭ نامى بۇلۇپ، بۇ خاسىيەتلىك نام پۈتۈن ئۇيغۇر ئىتتىپاقى ۋە ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئورتاق نامى قىلىپ قوبۇل قىلىنغان، ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يېمىرىلگەندىن كېيىنمۇ گەنجۇ، ئىدىقۇت، كۈسەن خانلىقلىرى ئۆز سەلتەنەت ناملىرىغا ئۇيغۇر ناملىرىنى قۇشۇپ ئىشلەتكەن. ھازىرقى يۈگۈ-سېرىق ئۇيغۇرلارمۇ ئۆز نامىنى ياغلاقلار ياكى باشقا قەبىلە نامىدا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر نامىدا ئىشلەتتى.

"ئۇيغۇر" ئىبارىسى ئومۇمى مەنىدە "ئۇيۇشۇش، ئۇيۇشماق" مەنىدە ئىزاھلانماقتا .

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر نامىنى قوللىنىشى ۋە سىياسى ھاكىمىيەت ئورنىتىشىدىن خېلى بۇرۇنلا تەدرىجىي شەكىللەندى ۋە ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي قاتلاملىرىدا داۋاملىق راۋاجلىنىپ، تۇرمۇش مەدەنىيىتى ئىزچىللىقى بىلەن تارىخىي قاتلاملىق زەنجىر ھالقىسىنى ھاسىل قىلدى. بىز ھازىرقى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە نەزەر سالىساق، ئۇيغۇرلارنىڭ مۇكەممەل ئېتنولوگىيىلىك تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە ئىگە ئېتنىك مىللەت ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۈرىمىز.

ئۇيغۇر تارىخىدا جەڭگىۋار ئاياللار، ھاكىمىيەتكە قاتناشقان تۈركەن خاتۇندەك ئاياللار، شائىرە ۋە مائارىپچىلار خېلى كۆپ بولغان. تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن ئانا-بالىلار مەبۇدىسى ئوماي ئانىغا (ئىسلامىيەتتىن كېيىن بۇۋى پاتىمىگە (سېغىنىش، بالىنىڭ قىرىق سۈيى، ئات قۇيۇش مۇراسىمى، بۆشۈك

تويى، ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا توشقاندا خەتنە قىلدۇرۇپ مۇراسىم ئۆتكۈزۈش، پەرزەنتلىرىنى مەكتەپكە ياكى ھۈنەرگە بېرىش ئادەتلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى.

ئۇيغۇرلاردا نىكاھ مۇناسىۋىتى بىلەن چاي ئىچكۈزۈش، توي ئالدىدىكى مەسلىھەت چايلىرى، نىكاھ ئوقۇپ قىز-يىگىتنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش، توي مۇراسىمى، يىگىت-قىزلار ئولتۇرۇشى، قۇدىلار چىللاقلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى. ئۇيغۇرلاردا دەپنە مۇراسىمى ھەرقايسى دىنىي مەدەنىيەتلەر تەسىرىدە ھەرخىل بولسىمۇ، ئەمما مېيىتنى پاكىزە يۇيۇپ كېپەنلەش، ھازىدلار ئاق رومال سېلىپ، ئاق بەلۋاغ باغلاپ يىغا-زارە قىلىش، مېيىتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈش، جىنازىنى ئالمىشىپ تالىشىپ كۈتۈرۈپ قەبرىستانلىققا ئېلىپ بېرىش، لەھەتتە مېيىتنىڭ يۈزىنى قىبە (غەرب) تەرەپكە قىلىپ ياتتۇرۇش، ئىچ گورنىڭ ئاغزىنى كېسەك بىلەن ئېتىپ، تاش گورنى تۇپا بىلەن كۆمۈش، قەبرە بېشىدا مېيىتنىڭ ئىجابىي تەرىپىگە گۇۋاھلىق بېرىش، قەبرە تېشى-گۈمبەز ئورنىتىش، مېيىتنىڭ يەتتە، قىرىق، يىل نەزىرلىرىنى ئۆتكۈزۈش ئادەتلىرى بىردەك ئىزچىل بۇلۇپ كەلدى. ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى مېيىت سۆڭىكىنى كاھىش (ساپال) ساندۇققا سېلىپ يەرلىككە قويۇش، مېيىتنى تاش گۆرگە كۆمۈش، مېيىتنى ئاستىغا ياغاچ شادا قويۇلغان گۆرگە ياتتۇرۇپ، ئۈستىگە قىزىل تۇپراق ۋە قۇم تۆكۈپ كۆمۈش، شام گۆرگە قويۇش قاتارلىق دەپنە قىلىش ئۇسۇللىرىنىمۇ قوللاندى.

ئۇيغۇرلاردا ھېيت-ئايەملەر قەدىمكى تەقۋىم (كالىپندار) قائىدىلىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلۈپ كەلدى. "نەۋرۇز" (نورۇز) بايرىمى، "كۆك مەشرەپى"، "سۇ مۈلەك" ئايەملىرى باھار-نورۇز بايرىمىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ بايرام يىراق قەدىمكى زامانلاردىن بېرى ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭغا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ يېڭى يىل بايرىمى بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇرلار يەنە "قىزىل كۆل سەيلىسى"، "قوغۇن سەيلىسى" قاتارلىق يازلىق-كۈزلۈك بايراملارنى ئۆتكۈزىدۇ. بۇددىزم مەزگىلىدە بەش يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلدىغان "بۇرھان (بۇت) يۆتكەش" مۇراسىملىرى بولغان ئىدى. ئىسلامىيەتتىن كېيىن، قۇربان ھېيت، روزا ھېيت ئايەملىرى نورۇز بايرىمى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق بايراملرى بولۇپ قالدى .

ئۇيغۇرلاردا يېقىنقى يىللارغىچە (يېزىلاردا ھېلىمۇ بار) قورۇ ئىگىلىكى ھەر بىر چوڭ ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ھۈجەيرىسى بولۇپ كەلدى. چۆللۈكلەر بىلەن قورشالغان ھەرقايسى بوستانلىقلار قويۇق دەرەخلەر، ئېقىن سۇلار، ئۆم ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر بىلەن قاپلىنىپ قالماستىن، بەلكى ھەرقايسى قورۇلارمۇ مېۋىلىك باغ، ئۆزۈم باراڭلىرى بىلەن قاپلىنىدۇ، ئۇيغۇر قورۇلىرى نەقىشلىك دەرۋازە، پېشايۋان ، ئايۋان-ساراي، ئوغۇل-قىزلار ئۆيلىرى، قازناقلىرى بىلەن بىر يۈرۈش قىلىنىدۇ. بەزى قورۇلار بالخاندا

ئۆيلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالدى. كۆپىنچە ئۆيلەر گەجلەنگەن ۋاسا بىلەن جۇپ قىلىپ يېپىلدى. ھەرخىل نەقەشلىك مېھراب (مەرەپ) ، تەكچە ۋە مورىلار بىلەن بېزىلدى.

ئۇيغۇرلار ناخشا-ئۇسسۇل، مۇزىكىغا ئەزەلدىن ھېرىسمەن مىللەت، ئۇلار قەدىمكى مۇراسىملار، مىلىس-مەشرەپلەر ئاساسىدا يەرلىك خەلق مۇقام-مەشرەپ-سەنەملەرنى شەكىللەندۈردى. مىلىس-مەشرەپلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئېتنوگرافىيە مەكتىپى، ئەخلاق-ئەقىل مەكتىپى، ناخشا-ئۇسسۇل مەكتىپى بولۇپ كەلدى. شۇ ئاساستا ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى "ئون ئىككى مۇقام" شەكىللەندى.

ئۇيغۇرلار خەلق فولكلورى-ئېغىز ئەدەبىياتىغا باي خەلق. ئەڭ يىراق شاماننىم ئەپسانىلىرىدىن بۇددىزم دەۋرى ھىكايەتلىرىگىچە، قەدىمكى قەھرىمانلىق رىۋايەتلىرى، ئەجداد سېغىنىش رىۋايەتلىرى بولغان، "بۆرە ھېكايىسى"، "ئوغۇز نامە"، "ئاپراسىياپ رىۋايىتى"، "چىستانى ئىلىك بەك رىۋايىتى"، "دەدە قورقۇت"، "تۇمارس"، "غېرىب-سەنەم" قاتارلىقلار بىلەن مىڭلىغان تارىخىي قۇشاقلا، لەتىپە ۋە ئەقلىيە سۆزلەر ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلىنى سالىدى. ئۇيغۇرلار خەلق ئەدەبىياتى ئاساسىدا يازما ئەدەبىيات ۋە كىلاسسىك ئەدەبىيات دۇراندلىرىنى ياراتتى. ئۇنىڭ ئەڭ بۈيۈك سەمەرىسى "قۇتادغۇ بىلىك" تىن ئىبارەت. ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردىكى پەلسەپىۋى، دىنىي، ئەخلاقىي، تارىخىي، ھوقۇقىي كۆز قاراشلارنى شېئىرىي تۈستە ئىپادىلەپ، ئۇيغۇر روھىيەت تارىخى ۋە تەپەككۈر تارىخىنىڭ باي، رەڭدار خەزىنىسىنى ھاسىل قىلدى.

ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى قەدىمكى زامانلاردىن باشلاپ تەسۋىرىي سەنئەت ھېرىسمەنلىرى ئىدى. ئۇلار قىيالارغا تۇرمۇش ئوبرازلىرىنى چىكىپ، بالباللار ۋە تاش پۈتۈك (ئابدە) لەرنى ئورنىتىپ، ئالتۇن، مىس-كۈمۈشلەردىن زىبۇ-زىننەتلەرنى ياساپ، كاھىش، قاش (قاشپىشى) (تىن گۈزەل تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياساپ، تاشكېمىر سەنئىتى بىناكارلىق، ھەيكەلتىراشلىق، تام رەسساملىقى، ياغاچ ئويما، تاختا سىزما، مېتال ۋە توقۇلمىلارغا رەسىم ئىشلەشتە ئالدىنقى سەۋىيەگە يەتتى. شىنجاڭدىن تېپىلغان زورۇ ئاستېر (ئاتەشپەرەستلىك)، بۇددا ۋە مانى دىنىغا ئائىت تەسۋىرىي سەنئەت يادىكارلىقلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ھېلىمۇ جاھان تەتقىقاتچىلىرىنى مەپتۇن قىلماقتا.

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ تاماق مەدەنىيىتىدە مەركىزىي ئاسىيا خەلقىنى ئارىسىدا ئالدىنقى شۆھرەتكە ئىگە. تاماق مەدەنىيىتى بىر مىللەتنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىنىڭ يىراق تارىخىي قاتلاملىرى بىلەن ئۇنىڭ ئېرىشكەن كامالەت دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. قايسى بىر تەتقىقاتچى: ئۇزۇپ تاشلاپ

ياكى پىچاققا كېسىپ ئېتىلىدىغان سۇيۇقئاش بىلەن ئىنچىكە سوزۇلغان ئەشمە (لەغمەن) (ئارىسىدا بىر مىڭ يىللىق مۇسۇپە ياتىدۇ، دەپ توغرا ئېيتقان ئىدى. تونۇردا ھازىرلىنىدىغان ھەرخىل تائاملار، ئۆپكە، ھېسىپ، پېتىر مانتا ۋە ئەۋرابىيا قاتارلىق ئۇيغۇر تائاملىرىغا ئايرىن ئېيتىپايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك. قوچۇ ئۇيغۇرلىرى ئىشلەپ چىقارغان ھەرخىل مەيزاب ۋە ھاراقىلار ھەتتا تاڭ تەيزۇڭنىمۇ ھەيران قالدۇرغانىدى. ئۇيغۇر تائاملىرى يىپەك يولى ئوتتۇرا بەلۋىغىغا جايلاشقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پىداكارانە مېھماندوستلۇق ئەنئەنىسىگە ھەسسە قوشتى. ئۇيغۇر تائاملىرى، ئۆز نۆۋىتىدە ئوزۇقلۇق ۋە تېبابەت قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن بولۇش بىلەن يەنە شەرق-غەرب خەلقىلىرىنىڭ ئورتاق ئىشتىھاسىغا تەلپىگە ئۇيغۇن بولدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ كېيىنكى مەدەنىيىتى يىراق تارىخىي ئىزچىللىققا ئىگە بولۇپ كەلدى. بىز بازىرىق، قاراسۇق، ئەسكى قەلئە، كونا كروران، قەدىمكى قۇمۇل قارا دۆۋە قاتارلىق قەبرىستانلىقلار بىلەن سىكتاي-ساك سىزما يادىكارلىقلىرى، بۇددا تاشكېمىرلىرىدىكى تام رەسىملىرى، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا چەت ئەل ئېتنوگرافلىرى سۈرەتكە ئالغان ئۇيغۇر كىشىلىرىنىڭ كېيىنكىلىرىدىن ئۇيغۇر كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ تۇرمۇش، ئاتلىق يۈرۈش، جەڭ ئېھتىياجىغا لايىق بولۇشتىن تاشقىرى، يەنە غايەت زور ئېستېتىك ئالامەتلىرىگە، ھەتتا مانىرىزىملىق (زىننەت ۋازلىق) ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بولغانلىقىنى بايقايمىز. بۇ ھال مىلادىدىن ئىلگىرىكى جاۋلىن ۋاڭنىڭ، مىلادىنىڭ بېشىدىكى شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ، شىمالىي سۇلالىلەرنىڭ، ئوتتۇرا تاڭ زامانىنىڭ "خۇركىيى" قىزىقىش دولقۇنىنى شەكىللەندۈردى. ئۇيغۇرچە كېيىنىش، زىبۇ-زىننەت، ئاتقا مىنىش ۋە ساز-ئۇسسۇل، ھەتتا مەي مەدەنىيىتى نۇرغۇن شائېرلارنىڭ شېئىرىي مىسرالىرىغا ئىلھام بەردى.

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىدە ئۇيغۇر سادا-تىجارىتى كۆرۈنەرلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇيغۇرلار ئەڭ يىراق ئەجدادلىرىدىن سىكتايلىرنىڭ ئاتلىق-تۆگىلىك جاھانكەشتىك ئەنئەنىسىنى ئۆزلەشتۈردى. ئۇلار قاشتېشى ۋە ئالتۇن سودىسى، يىپەك يولى سادا تىجارىتىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن ئىران، ۋىزانتىيە ئارىسىدىكى سودىنى تىزگىنلىدى. مەشھۇر سۇدا ئاھالىسى دەپ ئاتالغان سوغدىلارنى ئۆز مىللىي تەركىبىگە سىغدۇرۇپ، ئىران سودىگەرلىرىنى سۇندۇردى ۋە سۇڭ سۇلالىسىنىڭ سودا ۋازارىتىنى بىكار قىلىپ، ئۇيغۇر سودا سارىيى قۇرۇشقا ئىقتىسادىي جەھەتتىن بېسىم كۆرسەتتى. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى ياسىداق سودا دۇكانلىرى، مەيخانا ئېچىپ، ئۆز زېمىنىدا مال سېتىش ۋە يەرمەنكە بىلەن شۇغۇللانغۇچى "ھەتتار" لاردىن پەزىلەت ھالدا، دۆلەت، رايون ھالقىپ، يېنىك ۋە قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ئېلىپ يۈرۈيدىغان خەلقئارالىق سودا كارۋانلىرى تۈزدى ۋە دۆلەت-رايونلار ئېتراپ قىلىدىغان ئالتۇن ئاقچا بىرلىكىنى ياراتتى.

ئۇيغۇر تۇرمۇش مەدەنىيىتىدە تەنتەربىيە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ . ئوقيانى ئات ئۈستىدە ئارقىغا ئېتىپ نىشانغا تەككۈزۈش، چېلىشىش، ئات ئويۇنى، ئات توپ (چەۋگەن توپ)، ئوغلاق تارتىشىش، ساغاردى ئويناش، دارۋازلىق، سېھىگەرلىك، موللاقچىلىق ، ساقا ئويناش، شاھماتۋازلىق، گاگا توقماق، لەگلەك ئۇچۇرۇش ۋە نۇرغۇنلىغان بالىلار ئويۇنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىرادە چېنىقتۇرۇش، ماھارەت يېتىلدۈرۈش تىپىدىكى تەنتەربىيە مەدەنىيىتى سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى .

ئۇيغۇرلارنىڭ بىر پۈتۈن ھەممە شەرتلىرى مۇكەممەل ئېتنولوگىيىلىك مىللەت ئىكەنلىكى شۈبھىسىزدۇر . ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتى بۇ ھۆكۈمنى ھەر تەرەپلىمە ئىسپاتلايدۇ . ئۇيغۇرلار تېخى ئىجتىمائىي مىللەت ۋە سىياسىي مىللەت كاتېگورىيەسىگە مۇھەممەتئىمىننىڭ < ئۇيغۇر روھىيىتى تەتقىقاتى > .

ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن .

ئىنساننىڭ ھاياتىنى يىرگىنىشلىك ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇشنىڭ يولى تولا ، ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئەشەددىيىسى - ئىنساننى پەقەت ئۆزىنىلا ئويلاش، ئۆز شەخسىيىتىگە چوقۇنۇش ، ئۆزىدە مەنىيەتنىڭ ھەرقانداق دولقۇنىنى بەرپا قىلىش ۋە ئۆزىنىڭ سىرلىق ھاياتىنى قورساقنىڭ غەپىدە يۈرۈش ھەمدە ۋاقتىنى بىكارغا ئۆتكۈزۈش دەرىجىسىگە چۈشۈرۈپ قويۇش . شۇنداقلا بۇنىڭغا مەجبورى كۆندۈرۈشتىن ئىبارەت .

م . ئى . سالتىكوۋ - شې

دىدىن

ئىنسانىيەت مەنىۋى كامالەتنىڭ تويۇنۇشى ئالدى بىلەن ئۆز روھىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ يېڭىلىنىشى، ئۆزىدىكى يۇشۇرۇن ئىقتىدارلارنىڭ ئاشكارىلىنىپ مەنىۋىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، ئىنساننىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ قانداق بولۇشى تەقدىرىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا ، ھەرقانداق مىللەت ئۆز خەلقىنىڭ روھىيىتىنى ساپلاشتۇرۇش ، گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلەرگە تولدۇرۇش ، ئالغا ئىنتىلىش روھىنى ئۇرغۇتۇش رىقابەت ئېڭىنى كۈچەيتىش ، تەرەققىياتقا يۈزلەندۈرۈشكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىغا دائىر تەتقىقاتىنى ئەڭ بۇرۇن باشلىغان ۋە يۈكسەك پەللىگە كۆتۈرۈپ ئۆزگىچە ئۇسلۇپ ياراتقان بولۇپ ، ئۇنىڭ بۇ جەھەتتەكى ئەمگىكى خېلى يۇقىرى سالماقنى ئېگىلەيدۇ . ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ روھىيىتىدىكى نۇقتىلارنى بايقاش ۋە ئېچىپ تاشلاش جەھەتتە كۆپلىگەن ئىزدىنىشلەرنى ئېلىپ بېرىپ << مىللى مەدەنىيەت راۋاجلىنىشىدىكى بىر مۇھىم قانۇنىيەت >> ، << ھەسەتخورلىقنىڭ ئون چوڭ كاساپىتى >> ، << ئەنئەنىۋى ئاڭ ۋە زامانىۋى ئاڭ

<> <> تارىخ ھەققىدە ئويلۇنۇش-مىللەتلەر تەرەقىياتىنىڭ ئېھتىياجى <> <> ياشلار ۋە ئېقىندار قىممىتى <> <> ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مىللى ئويغۇنۇش <> <> ھەشەمەتخورلۇق ۋە قۇرۇق شۆھرەت <> <> مىللى مائارىپ ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر <> <> كىلاستىك مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر <> <> ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل پاراسەت <> <> ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار <> <> مىللەتنىڭ بىرلىك ھەمدەملىكى ۋە يۇرتتۇۋازلىق يەملىكى <> <> روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى <> <> ھازىرقى جاھان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت <> <> مىللەتلەرنىڭ ئۆزئۆزىنى بىلىشى ۋە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۈچۈن بۇرچى <> <> كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ <> <> تىق قۇدىرتى تىل پەزىلىتى بىلەن <> <> يىپەك يولىدىكى يېڭى سەھىپە ۋە تۆگە قۇش روھى <> <> ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمدىكى ئۇيغۇ ، زامانىۋى ئاڭ سەھەردىكى ئويغۇنۇش <> <> روھىيەت ۋە مەدەنىيەت..... <> <> قاتارلىق ماقالىلىرىنى ئېلان قىلىپ بۇ جەھەتتىكى بوشلۇققا ئۇل سالدى. ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسى ئۈستىدىكى ئىزدىنىشلىرىدە ھەققىدە توختۇلۇپ مۇنداق دەيدۇ <> <> مەن ئۇيغۇرمەن، ئۆز خەلقىمنى سۈيىمەن، ئۇنىڭ ماكان سەتھىدە تۇرغان قىياپىتىنى كۆرۈش ئۈچۈن قەدىم زاماندىن ھازىرغىچە ، ھەتتا كەلگۈسى يىللارغىچە ئۇنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلدىم . مۇھاكىمىلەر يۈرگۈزدۈم . مەن بۇنى باشقىلارنىڭ بايقىشى ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى < ئاشقىنىڭ تەڭرى بىلەن قوشۇلۇشى > دەك ، سۆز سۈپىتىمىنى خەلقىمىنىڭ ماكان زامان قاپلاپ تۇرغان ھەقىقىي قىياپىتى ئارقىلىق ئۇيىكتلاشتۇرۇش . ئۇچۇن ئىزدەندىم . دەرد ۋە ھالاۋەتلىرىم ئەنە شۇ ئۆزلۈك ئاڭ بۇلىقىدىن فونتان بۇلۇپ چىققان ! بۇ ماڭا بوئېزىيە ھۇزۇرى ھەيكەلتاراشلىق زوقى ۋە مۇزىكا ئەزىتى بولدى . ئەلۋەتتە خەلقىمىنىڭ ئالىيجاناب خىسەت ۋە مۇۋەپپىقىيەت ھېكمەتلىرىدىن سۈيىنمەن . خۇددى ئاق دىل سەبىيلەردەك ئاسمانغا تەلپىكىنى ئېتىپ سەرگۇم ۋاقىرىغۇم كېلىدۇ . نەمە چارە خەلقىم ئۆزىنى چىرمۇالغان ئىللەتلەردىن خالىي ئەمەس . ئۇخۇددى ئافنا ئىبادەتخانىسى ئالدىدا بەھەيۋەت يىلان ئوراپ ئالغان مۇيسىپىت راکۇكۇنغا ۋە ياكى ئايغ تەرىپى تاش بېلىققا ئايلانغان قىزغا ئوخشاش ئۇز ئىللەتلىرى تەرىپىدىن ماتالغان . بەلكى ناتوغرىدۇر . مېنىڭچە يىپەك يولى خاراپلاشقانلىق بېكىنمە ئىگىلىك ، گادا يىلىق ۋە نادانلىق تۈپەيلى ھاسىل بولغان مەنىۋى ئىللەت خەلقىمىزدىكى بۈتكۈل ئاجىزلىق ، ئوڭۇشسىزلىق كېلىشمەسلىكنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەت ئوربىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئەمەس قېلىن تارىخى چۆكمە ھاسىل قىلغان مىنىڭ ، سېنىڭ ، ئۇنىڭ ھەتتا ئاتا-ئانىم . يىتەكچىم قەلەمكەش ئۇستازىم ساھىبجامال دىلبىرىمنىڭ روھىيىتىدىن ئۇلارنىڭ ئوماق پەرزەنتىنىڭ روھىيىتىگە < مايلق قۇرۇت > تەك ئۆمىلەپ تۇرغان بۇ ئىللەتنى كۆرمەسلىك ماھىيەتتە ئۆز خەلقىگە قىلىنغان ۋاپاسىزلىق ئەمەسمۇ؟ <> .. مەن تارىخچىلىرىمىزنىڭ ئۆلگەن جەسەتلەردىن كۆرە تىرىك مىللەتكە كۆپرەك كوڭۇل بۆلىشىنى

،مائارىپچىلىرىمىزنىڭ كىتاپ ۋە خېمىك ئانالىزلىرىدىن كورە رىئال تۇرمۇشقا قىزغىن خەيرخاھلىق قىلىشىنى ، يازغۇچى شائىر ، ئەنزارچىلىرىمىزنىڭ كۈندىلىك ۋە قەلىبى چاتمىسىغا يۇشۇرۇنغان ئەسىر- ئەسىرلىك چىنىلىق قاتلىمىغا چۈشكىنى ئۇلارنىڭ سۇ ئۈستىدە لەيلەپ يۈرگەن پاراخۇتلار بۇلىشىدىن كورە سۇ ئاستى كېمىلىرىدەك زىمىن باغلىرى ئۈستىدە مۇتەپپەككۈرانە پىكىر يۈرگۈزۈشىنى ، بېيىۋاقتان كىشىلىرىمىزنىڭ قولغا كىرگۈزگىنى پاخال

قولدىن بېرىپ قوغىنى جەۋھىرات بولۇپ قالما سىلىقنى پايدا زىيان مىزانى قىلمىشلىرىنى، ھەردە رىجىلىك رەھبەرلىكنىڭ ئاشلىق ، دان ، پولات ، نېفىت ھەققىدە ئىپتىخارلىق پىكىر يۈرگۈزۈشى بىلەن بىللە مىللەتنىڭ ئۇرۇقى ، سۆڭەك قوۋرغىسى ، قەلبى ۋە قېنى ئۈستىدە تەخىرسىز تەپەككۈر قىلىشىنى . ئىللەت پاتىقىغا چۈشۈپ قالغان ياش نوتا گۈل گىياھلارنىڭ ئۆزىنىڭ تونۇپ ، مىللەت كېلەچىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ئۆزىنى ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرۇشىنى ئۇمۇد قىلمەن .

يىپەك يولى خاراپىلىشىشتىن ئىلگىرىكى دەۋىرلەردە ئۆزلىرىنىڭ كۆپلىگەن مەدەنىيەت ئىختىرالىرى ئارقىلىق پۈتكۈل دۇنيا ئەھلىنىڭ دېققىتىنى تارتقان قەدىمى مەدەنىيەتلىك خەلىق - ئۇيغۇرلار تارىختا ئۇزۇن سەلتەنەت سۇرۇپ باشقا . ئەل خەلىقلىرىنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان <ئۆزگىچە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى> نى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەندى ، ئەپسۇس << بىز ئەجداتلىرىمىزنىڭ جەسۇرلىقىنى ئارىسلان ، پەرۋازىنى لاچىن قىلىپ ، شۆھرىتىنى ئېپاردەك تاراتقان ۋى ئەزىز دىيارىمىز باغرىدا خۇددى ئۇنچە مارجانلىق دەريادەك نەچچە مىڭ يىل ئاققان قەدىمكى يىپەك يولىنى قۇم بارخانلىرى تەكتىگە كومۇپ قويۇپ ، نىمىدىن ئايرىلىپ نىمىگە دۇچ كەلگەنلىكىمىزنى ئاڭقىرالماي مانا بەش ئەسىرنى ئۆتكۈزۈۋەتتۇق >> مۇشۇنداق تېڭىرقاش ئەسلىدىن ياتلىشىش ، ۋارىسلىق قىلىشقا تازا ئەھمىيەت بەرمەسلىكىمىز سەۋەپلىك بېشىمىزغە نۇرغۇن كۈلپەتلەر كەلگەن بولسىمۇ ئەمما بىز بۇ ھەقتە ئىنچىكىلىك ئەتراپلىق ئويلىنماي روھىيىتىمىز ياتلىشىشقا قاراپ يۈزلەندۇق روھىيىتىمىزدىكى ناچار ئىللەتلەر كۈندىن كۈنگە كۆپىيىشكە يۈزلەندى . ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتتازور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىدا ساقلنىۋاتقان ئىللەتلەرنى توۋەندىكى تەرەپلەرگە يىغىنچاقلىدى . .

<< يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت >> << كىتابىدىكى >> . ياغاچ ئاياغ قاداڭ گەۋدە كورسۇتۇش >> << ھاياۋانى ھەۋەسخورلۇق >> << ھېلىگەرلىك >> دىگەن يەرگىچە قارالسۇن .
ئا . مۇھەممەتتىمىننىڭ < ئۇيغۇر روھىيىتى تەتقىقاتى > .

?? ???? ?

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىغا دائىر تەتقىقاتى يوقىرىقىدەك كۆپ تەرەپلىمە مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ ، تۆۋەندە بىز ئەمدى تىپىك قىلىپ بىر قانچە تۈر ھەققىدە توختۇلۇپ ئۆتىمىز .

1. ھەسەتخورلۇق

بۇ دۇنيادا كىم ھەسەتخورلاردىن قۇتۇلالىغان؟ كىمكى ئۆز ۋە تەنداشلىرى نەزىرىدە يوقىرى يۈكسەكلىكتە تۇرسا ، شۇنچىلىك چوڭ ئورۇننى ئىگەللىسە ، ئۇشۇنچە ھەسەتخورلارغانىشان بولىدۇ . ئۇنىڭ يۈزىگە

قانچىلىغان بوھتانلار ئوكيانى چېچىلىدۇ .

ژ . ئامارو

ئىنسانىيەت مەنىۋىيىتىنىڭ يۈكسىلىشى بىر ئادەم ۋە ياكى بىر سىنىپنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىقلا ئەمەلگە

ئاشمايدۇ . ئۇ ، بەلكى كىشىلەرنىڭ ئورتاق كۈچ چىقىرىشى ئاستىدا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ ، بۇ ئۇلۇغۋار ئىشنى روياپقا چىقىرىشتا ئەلۋەتتە ئاڭ جەھەتتىن ئويغانغان . ئىدىيىسى تۇراقلىق ، كۈرەش نىشانى ئېنىق كىشىلەر

يېتەكچىلىك رول ئوينايدۇ . ئەمما ئۇلار بىزدە شۇنچە كۆپمۇ؟ ياق ؟ ئۇلار بىزدە بارماق بىلەن سانغۇچىلىكلا چىقىدۇ ، ئەنە شۇنداق سان جەھەتتە تۆۋەن سالماقنى ئىگىلەيدىغان مەرىپەتپەرۋەر كىشىلىرىمىزنىڭ زادى

قانچىلىك قەدىرىگە يەتتۇق ؟ بۇ جەھەتتە يۈرەكلىك سۆزلەنگە ھەقىلىق ئەمەسمىز ، چۈنكى بىز ئۆزقۇۋىمىزدىن

بولغان ئابدۇقادىر داموللام . مەمتىلى ئەپەندى ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى ، لۇتپۇللا مۇتەللىپتەك كۆپلىگەن مەرىپەتسۆيەر ئوغلانلىرىمىزنى رەشك ھەسەت تۈپەيلى ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىردۇق ئەمەسمۇ ؟ ئۇلار كىملىرى ؟ بىزچۇ ؟ ئۇلارمۇ ئۇيغۇر بىزمۇ ھەم شۇنداق

ھەممىگە مەلۇم . ئۇيغۇرلار مەركىزى . ئاسىيا ئىنسان تۈركۈملىرىدىن ھاسىل بولغان قەدىمكى مەدەنىيەتلىك

مىللەتلەردىن بىرى . ئۇلار تۈركى تىل سېستىمىسىدىكى خەلىقلەر ئىچىدە ئاق تەنلىك ۋە قىسمەن سېرىق تەنلىك

ئېرىقلىرىنى بىرلەشتۈرگەن ، يايلاق مەدەنىيىتى بىلەن بوستان مەدەنىيىتىنى بىرلەشتۈرگەن ، يەرلىك تىجارەت بىلەن

خەلىقتارا يىپەك يولى سودا ئالاقىلىرىنى بىرلەشتۈرگەن خەلىق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن يازما كىلاستىك ئەدەبىياتى بىرلەشتۈرگەن كۆپ قېتىم سەلتەنەت سۈرگەن مەشەلچى مىللەت بولغان <> بولۇپ

ئېرامىزدىن ئېلگىرىكى ۋە يېقىنقى دەۋرىمىزگىچە بولغان ئارىلىقتىكى تارىخىمىزنى ۋاراقلايدىغان بولساق ئەجداتلىرىمىزنىڭ

ئاجايىپ كىشىنى ھەيران قالدۇرۇشقا بەدىئى ئىستىداتىنى كورنۇۋاللايمىز . ئۇلار پەن مەدەنىيەت تەرەققى قىلمىغان ۋارنۇۋاللىق تۇرمۇشنى كەچۈرۋاتقان ئەنە شۇ ئىپتىدائىي دەۋىرلەردە بىر - بىرىگە ھەمدەم بولۇپ ئورتاق بەخت سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مۇرنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ

ماددى ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشقا ئىدى . شۇ سەۋەپلىك ئۇلار ئۆزئۆزۈقنى ئۆزى تېپىپ يەيدىغانلار << ئۇيۇشماق >> ، << بىرلەشمەك >> دىگەندەك مەنىلەرنى بېرىدىغان ئۇيغۇر ئىبارىسىنى

ئىتوتىم << مىللەت نامى >> قىلىپ . تارىختا ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرالىغان مۇبادا ئۇلار ھازىرقى ئەۋلاتلارغا ئوخشاش << ھەسەتخورلۇق >> بوھرانغا گىرىپتا ر بولغان بولسا يۇقۇرىقىدەك تەرىپلەشكە لايىق كېلەرمىدى ئۆزلەت -- ئۆزۈڭنى تۇنۇ!

ئابدۇشكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئىنسان يىغلاپ تۇغۇلۇپ ، جاپا بىلەن ياشاپ ، ھەسرەت بىلەن ئۆلىدۇ ! ئىنساننىڭ سىرلىرى ، مۇئەممالىرى مۇناجەت قۇببىسىدا ئەمەس ، بەلكى ئۆزلەك بىناسىدا !

تەلەكلىرىنىڭ ئىجادىيىتى ئۆزۈڭدە ئىكەنلىكىنى بىل !

تەلەكلىرىڭ ئاجىزلىقىڭدىن . ئاجىزلىقىڭ سەندىكى گۇماننى ئارقىغا ياندۇرايلىدىغان ئۇلۇغ كۈچ - قۇدرەتنىڭ تاغ ھالىتىدىن قۇم ھالىتىگە پارچىلانغانلىقىدىندۇر . ئۇنى پارچىلىغان ئۆزۈڭ ! نەپسىڭ ، تاماخورلۇقۇڭ ، رەشىكى - ھەسرەتلىرىڭ ، نادان ۋە تەرسالىقىڭ ۋە ئۆزۈڭ ياساپ ، ئۆزۈڭ ئىقتىدا قىلغان تۆمۈر مۇش قورچاقلىرىڭ !

پارچىلانغانلىقىڭ ۋە ھەدەتتىن چەتلىگەن ، ئۆز ماھىيەتلىرىڭگە نىسبەتەن ياتلاشقان قەلبى ھىجراندىن ئىبارەت . سەن پارچىلانغاچقا ، نىيەتلىرىڭ بۇزۇلغان ، ئۆزۈڭ ئەينىكىڭ سۇنغان ، ئۇمىد ئازرۇلىرىڭمۇ تالقاندەك پارچىلىنىپ ، بىر بىرى بىلەن جەڭگى جەدەل جەڭگىھى تۈزگەن . نەيزە -- ئاپتوماتلىرىڭ ئۇنىڭ تەرسا چۇقانىلىرى . قارا ، سەن ئاقسۇت ھايۋاندىنمۇ بەتەر يىرتقۇچلۇق ، خەستىنمۇ تۈۋەن قەدىرسىزلىك ئىچىدە جاپا چە ھەسرەت داشقازىنىدا ئىسرايىسەن .

سەن سەن ئىنسانلىقىڭنىڭ ئاسىيىسى ، كامالەتنىڭ قاتلى ، تۇرمۇشنىڭ ئەخلىتى ، بۇ تەقدىرىڭنى ئۆزۈڭ تۈزگەن ، ئاتەشتىن ، ئەمما نەپسانى ئۇمىد ۋە تەنتەكلىرىڭگە مەھلىيا بۇلۇپ تۈزگەن سەن ! تەقدىرىڭ ئەزەللىكتە ياكى ئىلاھىيەتنىڭ رەھىم - شەپقىتى ، قەھرى - غەزىپىدە ئەمەس ، بەلكى مۇھەببەت - نەپەتتە تولغان بۇ ئالەمدە ، ئۆزۈڭ يوقاتقان ، ئۆزۈڭ ئىزدەپ يۈرگەن ، ئۆزۈڭ يەنە كۆتۈرۈپ يۈرگەن نەرسىدە - ئىنسانىي قىممىتىڭدە !

ئىنسانىي قىممەت ئاتقا مىنگۈچىنىڭ ماھىيەت قىممىتى ! ئاتنىڭ سۈرەت باھاسى ئەمەس ! ئۇنى زەڭگە ئات باھاسىدا قاراپ تەمەننا قىلما ، بەلكى ئاتقا مىنگۈچى قىممىتىدە قاراپ نەپەتتەن ! ئۆزىدىن نەپەتلىنىشنى بىلمىگەن ئىنسان ئۆزىنى بارغانسېرى نەپەتلىك سىماھقا ئايلاندۇرۇۋاتقان ئىنساندۇر . مېنىڭ ئاخىرقى << ئىنسان >> ئىبارىسىنى دىلىم غەش ، قەلىمىم تىترەپ يېزىۋاتقانلىقىمنى پەقەت ئۆزلۈك ھېسسىياتىدىنلا ھېس قىلالىشىڭ مۇمكىن . ئات پېتىقلىۋەتكەن بۇ ئىنسانىي قىممەتتىن ساغما قانداق تەقدىر نېسىپ بولاتتى ، ئەي نادان !

سېنى جاھان بىلمەك ، ھېس قىلماق ، مەقسىتى مۇتلەق قىلىپ يوقلۇقتىن ياراتتى . سەن بارلىقنىڭ گۈللىنىشى ، سىرلارنىڭ ئاچقۇچى . ئاللاھەممە ئىقتىدارىڭنى ئۆز ئىلكىڭگە بەرگەن . سەن ئەقىل ئىزدە ! ئۇ كىتاب سەھىپىلىرىدە ، تەجرىبە جەريانلىرىدا ، تۇرمۇش تۈزۈلۈشىدا ، تەپەككۈر ۋە تەسەۋۋۇرنىڭ تەلەق ۋە قاناتلىرىدا . ھەسەل ھەرىسلا بال يىغالايدۇ ، بال يەشكىدىن ئەمەس ، مۇھىتتىن . ھەسەل ھەرىسى بول . بىلگىنى ، ئەقىل يېنىڭدا - نادانلىقىڭنىڭ لاچىن قارىچۇقلىرىغا ، غەزەپلىرىڭنىڭ يىلان تىلى تېگىگە ، تەرسالىقىڭنىڭ ئات تۇۋىقى ئاستىغا كۆمۈلگەن !

ھەممە نەرسىنى كۆمگەن ۋە ئۇنىڭ مۇھىتچىلىقى سەھراسىدا ئېچىرماپ يۈرگەن ئىنساندا نېمە بايلىق - ئاۋاتلىق ، بەخت - گۈزەللىك ، كامالەت - سۆيلىزاتسىيە بولاتتى ! ئۇ ، تار نەزەر ئوچىقىدا ، داچەن تۆشۈكىدە چاشقان كۈتۈپ ياتقان مۇشۇك ، ئەڭ مۇبالىغە قىلغاندىمۇ مولۇندۇر . ۋەھىمى ۋە بىخۇدۇلۇق ، تەمەخورلۇق ۋە تەكەببۇرلۇق ، پەلەمپەي سىياقىدىكى مەنئى قۇللۇق ۋە قۇلدارلىق ، ئاچ كۆزلۈك ۋە ئىسراپخورلۇق - قىسقىسى ، كامالەت مىزانىدىن چەتنىگەن غەلىتە روھىيەت ، مانا ئۇنىڭ ئۆمۈر مۇھىتى ! ئۇ قاتىل ۋە ئۆلگۈچى ، ئوغرى ۋە جاللات ، قۇل ۋە زوراۋان . ئۇنى ئۆلگەن ياكى كىشىلىك دۇنياسىغا تېخى كەلمىگەن ، دەي دېسەڭ ئۇنىڭ تاشلىغان زەھەرلىك قالدۇقلىرى ھايات چىمەنزارلىقىنى بۇلغىغان . غەلىتلىكى شۇكى ، ئۇنىڭ قالدۇقلىرى ئاداشتۇرغۇچى كرىستالدىك ، قەلبى ئاجىز كۆزلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلدۇ !

- 1992 يىلى 8-ئاينىڭ 26-كۈنى مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

زىمىنى قاپلىغان مۇقەررەر بۇزىلىش

ئابدۇشكۈر مۇھەممەتتىمىن

ئۈچىنچى مىڭ يىللارغا يۈزلىنىۋاتقان كىشىلىك جەمئىيەت ئارقا - ئارقىدىن بىر قاتار غايەت كاتتا ئۆزگىرىشلەرگە دۇچ كەلمەكتە . ھادىسىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئىپادىلەش شەكىللىرى قانداق بۇلۇشىدىن قەتى نەزەر ، تارىخ ئۆزىنىڭ كامالەتكە قاراپ ئىلگىرلەش مەنتىقىسى بۇيىچە ئىلگىرلىمەكتە . ئۇ ئۆز سەۋىيىسىنى مۇئەييەن مىقدار سەۋىيىسىگە يەتكۈزگەندىن كىيىن ئۆزىنىڭ سۈپەت ماھىيەتلىرىنى روشەنلەشتۈرگۈسى .

جۇڭگو بازار ئىگىلىكىگە قاراپ يۈزلەنمەكتە . ئىسلاھاتنى چۇڭقۇرلاشتۇرۇش ، سىرتقا ئىشكىنى ئېچىۋېتىشنى كېڭەيتىش ، بازار پۇل مۇئامىلە ئېغىنىنىڭ يېڭى قىممەت قارىشى ۋە يېڭى پائالىيەت سەزگۈرلىكىگە ئۆتۈش نۆۋەتتىكى ئاساسى تارىخى ئېقىم بۇلۇپ گەۋدىلەنمەكتە .

خەلقارادا مۇسەققىل ياكى بىرلەشكەن ئىقتىسادى گەۋدىلەرنىڭ يېڭى ئىقتىسادى پائالىيەتلىرى ؛ قاتناش لىنىيەلىرى ۋە ئېغىز پورت ، ئايرۇپورتلارنىڭ كۆپىيىشى ؛ بىر ئۆلچەملىك خەلقئارا تاموژنا بېجى تەلپىنىڭ ئۈستۈللىكىگە ئېرىشىشى ؛ كارخانا ۋە شىركەتلەرنىڭ خەلقئارا سۈپەت ئۆلچىمىنى تەقدىر بەلگۈلگۈچى ئامىل قىلىشقا مەجبۇر بۇلۇشى ؛ خەلقئارا بازار ، كىرىدەت ، پۇل مۇئامىلە تورىنىڭ يەر يۈزىنى تۇتاش قاپلاپ كېلىۋاتقانلىقى دۇنياۋى ئاساسى ئىقتىسادى ئۆركەشنى شەكىللەندۈرمەكتە .

نۆۋەتتە ، ئىقتىسادى چىقىش يولى دەپ قاراش ئۈستۈنلۈكىنى ئىگەللىمەكتە . ئەگەر ، ئىقتىساد ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ پۈتۈن جەريانى بىردەك ئىسپاتلىغان ھەقىقەتتىن داجىپ روھىيەتتىن ، يەنى ئەقىل ، بىلىم ، ئەخلاق ، ئىقتىساد ۋە كۆپ قىرلىق گارمۇنىيە ھەم مۇۋازىنەتتىن ئايرىلىپ قالسا ، ئۇ مولچەرلىگۈ مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئىككى مەدەنىيەت ۋە تارىخنىڭ دىئالېكتىكىسى

ئابدۇشكۈر مۇھەممەتتىمىن

ئىنسانىيەت تارىخى ماددى مەدەنىيەتتىن مەنئى مەدەنىيەتنى يارىتىش ، مەنئى مەدەنىيەت ئارقىلىق ماددى مەنئىيەتنى ئىلگىرى دۈرۈش تارىخىدىن ئىبارەت . مەيلى رەسمى لەۋھە تەرىقىسىدە ئېغىزغا ئېلىنغان بولسۇن - بولمىسۇن ئىككى خىل مەدەنىيەتتىن نۇقۇل بىرى بىلەنلا كىشىلىك تۇرمۇشنى تەمىن ئىتتىش مۇمكىن ئەمەس . ئىككى خىل مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدا زىددىيەتمۇ بۇلىدۇ . ئۇ بەزىدە تۇتۇق بەزىدە روشەن ، بەزىدە ھەتتا پاجىئەلىك ھالەتكە كۆتۈرىلىدۇ . ھازىرقى زامان جاھان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت ئۇنىڭ تىپىك بىر مىسالى . بىر خىل كونا ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە جاھالەتتىن يېڭى ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە مەرىپەتكە ئۆتۈشتە ، ئومۇمەن ئۈچ خىل سەۋەپ تۈپەيلى بۇ ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدا زىددىيەت روشەن گەۋدىلىنىشى مۇمكىن . بىرىنچى ، يېڭى - كونا ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە ھالەتنىڭ بىر خىل زىددىيەتنى ھەل قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىككىنچى خىل شەكلىنى پەيدا قىلىشى ؛ ئىككىنچى ، ئۆتۈش مەزگىلىدىكى داۋالغۇشلار تۈپەيلى ئىككى خىل مەدەنىيەت زىددىيەتنىڭ جىدىللىشىشى ؛ ئۈچىنچى ، كىشىلەرنىڭ تارىخى تەجرىبە ۋە قانۇنىيەتلەردىن چەتنىگەن سوبىكتىپ قىزىپ كىتىشلىرى ۋە كونتىرۇل ئىقتىدارىنى ۋاختىدا ئىشقا سالالماسلىقىدىن ئىبارەت . نەتىجىدە كەڭ ئاۋام قەلبىدە ئاڭ قاراش ، ئىستىل ، پوزىتسىيە ، مۇھاكىمە ، ئەدەپ - ئەخلاق ، ئىتىقات ۋە چارە تەدبىر جەھەتلەردە بىر قاتار نورمالسىزلىق ، ھەتتا بۇزۇلۇش ، چىرىش ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ بەزىدە ماددى مەدەنىيەت ، ۋە مەنئى مەدەنىيەتتىكى تەكشىسىزلىك ، مەسلەن نۇقۇل ھالدا ماددى تاپاۋەتنى ياكى نۇقۇل قانۇنى جازالاشنى مىقدارى جەھەتتە ئوتتۇق - نەتىجە دەپ قاراش ۋە ئەكسى ھالدا بۇ جەھەتتە ئۈمىتسىزلىككە بېرىلىدىغان ئەھۋاللار خېلى كەڭتاشا ھاۋاغا ئايلىنىدۇ . رېئال تۇرمۇشىمىزدا ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرىمىزدە كۆرۈلۈۋاتقان بەزى بنورمال ئەھۋاللار بىزنى پاكىتقا ئىگە قىلىدۇ . مەسلەن ، ياشلاردىكى يۇقىرى ئىستىمال قىزغىنلىقى ، ھورمەتسىزلىك ، ئوقۇغۇچىلاردىكى ياسانچۇقلۇق ، ئۇيۇن تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ كۇڭۇل قۇيۇپ ئوقۇماسلىق ، ئوقۇتقۇچىلارغا ئوقۇتۇش ، ئىلمى تەتقىقات سىرتىدىكى كىرىم بېسىمى ، ئۇلار دۇچار بولۇۋاتقان ھورمەتسىزلىك ۋە كەمسىتىشلەر ، نەشرىياتچىلىق قىيىنچىلىقى ، نەشر ئەپكارلىرىدىكى ئىقتىسادى ئۈنۈم قوغلۇشۇپ سەلبى خاھىشتىكى باسما بۇيۇملىرىنىڭ يامراپ كېتىشى ، دوست تارتىشلار ، داۋالنىش قىيىنچىلىقى ، << ئېتى ئۇلۇغ سۇپۇرسى قۇرۇق >> دورىلارنىڭ كۆپلىكى ، سەھىيە ئەخلاقىدىكى نورمالسىزلىق ، ئائىلەلەردىكى ماددى پاراۋانلىقنى ئۆلچەم قىلىپ ، قايتا تەشكىللىنىش خاھىشى ، كۆپ قىرلىق سىرتقا بېرىلىش ھادىسى ، كىرىم - چىقىم ئالدىدا تەمتىرەپ قېلىش روھىيىتى ۋە ھاكازالار بۇ خىل ئىجتىمائى ۋە مەنئى بۇزۇلۇشنىڭ بىر قىسمى .

قارىغاندا ماددى پاراۋانلىق قوغلىشىش ، مەنىۋى تۇرمۇشنى تۇلۇقلاشقا سەل قاراش ، ماددى مەدەنىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئۆز - ئۆزىنى نەزەردە تۇتالماسلىق ، ماددى مەدەنىيەت رىقابىتىگە ئالاھىدە ئىتتىبار بېرىش ، ئۇنىڭ نېگىزى بولغان مائارىپ رىقابىتىگە ئاخىرقى ساھە قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش ، رىئاللىقنى كۆرۈپ ، تەجرىبە ساۋاقلارنى ۋە يىراقنى كۈرەلمەسلىك ھادىسىلىرىنى بىر ۋاقىتتا ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغاندەك قىلىدۇ . بۇ ۋاقىتلىقلا مەۋجۇت بۇلۇپ تۇرىدىغان ھادىسە بۇلۇپ بىر مەزگىل ئەۋجىرىپ كەتسىمۇ ، لېكىن بەزىبىر تۈزۈلۈشكە يۈزلىنىدىغان ھادىسە . تارىخ - ئىككى خىل مەدەنىيەتنى ئارقاق ۋە ئۆرۈش قىلىپ تۇتۇلىدىغان ئۇزۇن ھىكايە . ئۇنىڭدا يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ئەبەدىيلىك ئابدىلىرى بۇلۇشى ناتايىن . سىز ئېغىر ئاپەتلەرنى كەلتۈرىشى مۇمكىن . مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئىككى مەدەنىيلىك مۇۋازىنىتى ۋە ئىجتىمائى بەخت

ئابدۇشكۈر مۇھەممەت ئىمىن

تارىختا مۇئەييەن ئىجتىمائى ، ئىقتىسادى گۈللىنىش باشلىنىشى بىلەن ئەخلاقى بۇزۇلۇش يۈز بەرگەن تىپىك مىساللار كۆپ بولغان . مەسىلەن گۈللەنگەن چۈنچىيۇ دەۋرىدىكى ئەدەپ - ئەخلاق چۈشكۈنلۈكى كوكۇ فۇزىنىڭ ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرىنى ، چۇ يۈەننىڭ نەزىملىرىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان . قەدىمقى گىرىتسىيىدىكى ئەخلاقى كۇڭۇلسىزلىكلەر سوقرات ۋە ئەپلاتۇننىڭ ئېتىكا ۋە مائارىپ قاراشلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . ئوتتۇرا ئەسىر ئەرەب ئىمپېرىيىسى دەۋرىدىكى مەنىۋى بۇزۇلۇش << مىڭ بىر كىچە >> ھىكايىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان . قاراخانىلار دەۋرىدە يېزىلغان داستان << قۇتادغۇبىلىك >> تە زاماننىڭ بۇزۇقلىغى ھەسرەتلىك مىسرالار بىلەن بايان قىلىنغان . ياۋرۇپا مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى دەۋرىدىكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى بولغان مونتسكىيۇ ئۆزى غايىۋى جەمىيەت سۈپىتىدە تەشەببۇس قىلغان بۇرژۇئازىيە جەمىيىتىدە يۈز بەرگەن مەنىۋى چۈشكۈنلۈكتىن پەرياد چەككەن . بۇ نوقتىنى ماۋزىدۇڭ << مانا بۇ شۇنداق جاھان >> دىگەن مىسراغا يىغىنچاقلىغان .

بۇ ماددى مەدەنىيەت گۈللىنىشىگە باشلىغاندا مەنئى مەدەنىيەت ئوخشىمىغان دەرىجىدە زەربىگە ، ئىتبارسىز مۇئەملىگە ، ھەتتا دەپسەندىگە ئۇچراش مۇمكىنلىگىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ مەسىلىنىڭ يېرىمى قالغان يېرىمى شۇكى ماددى مەدەنىيەت ئۈستۈنلۈكىنى ئىگەللىگەن تەڭپۇڭسىز ئەھۋال ئۈمۈمىيۈزلۈك زىلزىلە قوزغايدۇ يېڭى پىكىر ، يېڭى ئىدىيە ، يېڭى تەلىمات ، يېڭى نۇزۇملار مەيدانغا چىقىدۇ . بۇ زىلزىلە يالغۇز جامائەت پىكىرىدىلا ئەمەس ، يەنە ماددى مەدەنىيەتنىڭ ئىككىنچى قەدەمدىكى داۋاملىق ئىلگىرلىشى تەقەززالىرىدىمۇ ، ماددى تەقسىمات ، بازار ۋە پۈتۈن جەمئىيەت دائىمىي ھاياتى ئېھتىياجلىرىدىنمۇ مەيدانغا كىلىدۇ . ئىنسانىيەت تارىخىدىكى سەر خىل مۇتەپەككۇرلار مۇشۇنداق ئۆتكۈر زىددىيەت ۋە تەقەززالىق ئىچىدە ئۆز تەلىماتلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . زامانىنىڭ مەنئى ئاتمۇسفىراسى ھامان ساپلىشىدىغانلىقى بىزنى ئىشەندۈرسىمۇ ، ئەمما ئۇنتۇلغۇسىز ئېغىر بەدەل دېغى تارىخ بەتلىرىدە يالداما بۇلۇپ قالىدۇ . ياشلار تۇلا ھاللاردا ئىجتىمائى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ قۇربانى بۇلۇپ كېتىدۇ . ھازىر ئامىرىكا ، ياۋرۇپا ئەللىرىدە يېڭىدىن باش كۈتۈرۈۋاتقان ئەخلاق تەشەببۇسلىرى ، مەدەنىيەت ئارقىلىق تىزگىنلەش تەۋسىيىلىرى ، كوڭ فۇزىنىڭ ئىنسانپەرۋەر ئەخلاق تەلىماتىغا قارىتا قىزىقىش ، ئىسلاھ قىلىنغان ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرى بۇنىڭ مىسالى .

بىلىش كىرەككى ، ئىنسانىيەت ماددى بايلىق ئىشلەپچىقارغان بىرىنچى كۈندىن باشلاپلا ، ئۇنى ئاڭ شەكىلگە ، مەنئى شەكىلگە ئايلاندۇرغان . ئىنسانىيەت باي بۇلۇشنى ئەمەس ، بەختلىك بۇلۇشنى ماھىيەتلىك ئىستەك قىلغان ، بايلىقمۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەن ئەقىل - ئىدراك ، بىلىم ۋە ئەخلاقنى ئالدىنقى شەرت قىلغان . ئامىرىكىلىق ئالىم ھېنرى مورگان توغرا ئېيتقان << : ئىنسانىيەت ئالدى بىلەن مەدەنىيەتنىڭ ھەممە ئامىللىرىغا ئىرىشكەندىلا ، ئاندىن مەدەنىيەتلىك ھالەتكە يېتەلەيدۇ >> . قەدىمقى جەمئىيەت << ئۇيغۇرچە 55 - بەت . (ئىبن سىن توغرا ئېيتىدۇ >> : بايلىقنى تېپىشىپتۇ ، ئەقىل ئىدراكىنى يۇقىتىشىپتۇ ! ئەجەبا ، يۇقاتقان نەرسىسى بىلەن تاپقان نەرسىسىنىڭ قىممىتى باراۋەرمىدۇ ؟) >> ھىكمەت << ئۆزبېكچە ، 20 - بەت) بەخت -- كامالەتلىك ئىجتىمائى تۇرمۇش تىپىدىن ئىبارەت . ئۇ ، ھەرگىزمۇ بىر پۇتۇق ئالتۇن قۇزۇق ئەمەس مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش ۋە ئەخلاق بىلەن نەپسىنى تىزگىنلەش

ئابدۇشكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئۆمۈر بۇيى ئۇقتۇتقۇچىلىق قىلغان مەشھۇر مۇتەپەككۇر كوڭ فۇزى <<: بېيىماقنى تەلەپ قىلىشقا بۇلدۇ >> ، ئەمما << ئادىل بولمىغان بايلىق ۋە موتىۋەتلىك مىنىڭچە بۇلۇتتۇر >> ، << ئۆزۈڭنى تۇت ، ئەدەپكە قايت ، كامىل ئىنسان بول >> ، پايدا مەنپەئەتنى كۆرگەندە ئەخلاقى بۇرچنى ئويلا >> ، تەرىقەت بىلەن ئالەمگە مەنپەئەت يەتكۈز >> دېگەندى .

بازار ئىگىلىكىگە يۈزلەنگەن مۇھىتتا بېيىش ۋە ماددى مەنپەئەتكە ئېرىشىش يوللۇق . ھەتتا ئۇمۇمى خەلق پاراۋانلىقىغا پايدىلىق . ئاچلىق ۋە نامراتلىق گىردابىدا ئەسەرلەردىن بېرى ئازاپلانغان جۇڭگولۇقلارنىڭ قۇرساقنى توق ، كىيىمنى پۈتۈن قىلىپ بۇلۇپ ئىقتىسادتا قەد كۆتۈرۈشى ، كۈچلۈك ۋە باي دۆلەت قۇرۇپ چىقىشى نوۋەتتىكى تارىخنىڭ تەقازاسى .

جۇڭگو تارىخىدا مىسلى كۈرۈلۈپ باقمىغان بۇنداق زور ئىجتىمائى بۇرۇلۇش ، ئۆز ئاساسى ۋە ئۆز سۈرئىتىگە كۆرە بىر قاتار داۋالغۇشلارنى پەيدا قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس . ئەمما ، بۇنىڭ ھەممىسى يوللۇق ياكى خالىي بولغۇسىز دىگەنلىك ئەمەس ئەلۋەتتە .

ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش دىگەنلىك مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى پىرىنسىپى بۇلۇپ ، ئۇ ئەخلاق بىلەن مەنپەئەت ئۈنۈمىگە ئېرىشىشنى نەزەردە تۇتىدۇ . بۇنىڭدا ئەمىلى مەنپەئەت بىلەن ئەخلاقى قائىدە بىرلەشكەن بۇلدۇ .

ئەخلاق بىلەن نەپىسىنى تىزگىنلەش ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىشتىكى ھەقىقى ئىقتىدارغا قارىتىلغان . بۇنداق تىزگىنلەش ئىقتىدارى بولمىغاندا ، ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش مۇمكىن بولمايدۇ . ئەخلاق بىلەن نەپىسىنى تىزگىنلەشنىڭ ئاساسى مەجبۇرىيەت ئەخلاقىدىن ئىبارەت . بۇنداق مەجبۇرىيەت ئەخلاقى لازىم تېپىلغاندا ھېچقانداق مەنپەئەتنى نەزەردە تۇتمايدىغان ، شەرت قىلمايدىغان ، ئالجاناپ ئىنسانى ئەخلاقتۇر . مەسىلە دەل مۇشۇ ھەقىقى ۋە ئەڭ تۈپكى ئەخلاقنىڭ ماددى رىغبەت ۋە ئىقتىسادى مەنپەئەت ئالدىدا قانداق ھالەتتە تۇرۇشدا ! بۇ ، دۆلەت ، ھاكىمىيەت ۋە مەمۇرىيەت ئورگانلىرى بىلەن خەلىقنىڭ ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىقتىسادى مۇناسىۋىتىدە ؛ ھەر قايسى شەھەر ، يېزا بازار كارخانىلىرى ياكى كوپىراتىپلىرى مۇناسىۋىتىدە ؛ ئاساسى نەزىرىيە بىلىملىرى تەتقىقاتى بىلەن تېز ئۈنۈمدار تېخنىكىلىق تۈرلەر مۇناسىۋىتىدە ؛ ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن خام ئەشيا مەنبەلىرى مۇناسىۋىتىدە ؛ مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچى ۋە ساتقۇچىلار بىلەن ئىستىمالچىلار مۇناسىۋىتىدە ئىپادىلىنىپلا قالماستىن ، ھەر بىر ساھە ۋە ئائىلە ، شەخسلەر مۇناسىۋىتىدە ، جۈملىدىن مائارىپ ساھەسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدىمۇ گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى

تۆتىنچى باب

جاھاننەما

(1)

كاككۇك شەپەق ئوتقىشىدا جەۋلان قىلدى .
مارجانلار سۇ يۈزىدە بۇزغۇنلىدى .
سۇمۇرۇغ مېنى ئەڭگۈشتە تېغىدىكى ھېكمەت غارى ئالدىغا تاشلىدى .
مەن جاھاننەما ئەينىكىنى قۇلۇمغا ئالدىم .
مۇ ئەفلاتۇننىڭ "غايىۋى دەۋلەتنامە" سىدىكى تەقلىدىيەت ئەينىكى ئەمەس .
بۇ "مىڭ بىر كىچە" قىسسىسىدىكى سۇلايمان سۇرىسى پۈتۈلگەن ھېكمەتلىك ئۆزۈكنىڭ يىراقنى زاھىر قىلغۇچى ئەڭگۈشتە ئەمەس .
بۇ "پەرھاد-شېرىن" داستانىدىكى جاھان ئەينىكى ئەمەس.....
بۇ ماھىيەتلەر جەۋھىرى.....مەن ئۇنىڭدىكى ئادەمزاۋىنىڭ خۇلق - مىجەزىنى، روھىي ئالامەتلىرىنى، سۆيۈملۈك ۋە يىرگىنچىلىك خاسىيەتلىرىنى كۆرمىمەن .
دوزاق ئىشىكى ئالدىدا "بۇ يەردە ئۈمىدكە ئورون يوق" دېگەن خەتلەر يېزىلغاندەك جاھاننەما ئەينىكىنىڭ ئۈستىگە "ئۆزىنى بىلمەك ئەلا" دېگەن شولا چۈشۈرۈلگەن .

(2)

قوياش كۆتۈرىلدى، ئۇنىڭ زەر شولىلىرى ئۇپۇقنى بېزىدى، ئالەمدە نۇر ۋە سايىلەر قەد كۆتۈرۈپ چىقتى....
قىلىچ قېنىدىن سۇغۇرۇلدى، ئۇنىڭ ھەيۋىتى كۆزنى چاقىتىپ كىبىر ۋە قورقۇنۇچ پەيدا قىلدى، جاھاندا ھاكىم ۋە مەھكۇملار زاھىر بولدى.....
ئالتۇن يوللار جاراخلىدى، ئۇنىڭ پارقىرىشى ھەسەت ۋە ھىلىگەرلىك ياراتتى، دۇنيادا كامىرانلىق ۋە غۇربەتلىكنىڭ قىسمى تەلىرى تۆرەلدى .
پىرقىراپ تىنىمىغان زىمىن سەييارىسىدىكى تىنىق جاھاننەما ئەينىكىدە نۇر ۋە سايىلەردىن ياسالغان

سۇڧىكىل ۋە ئىسوخولس، ھومېر ۋە ۋېرگىل ، چۈيۈەن ۋە ساگوندىرا ، دانتى ۋە سەئىدى ، رافائىل ۋە سېرۋانتسى ،

شېكسپېر ۋە بالزاك ، بايرون ۋە گېوتى ، ساۋشۋېچىن ۋە تولستوي ، تاگور ۋە لۇشۇننىڭ كۈلكە ۋە يىغا ، مەدھىيە ۋە مەسخىرە ، نۇھەبەت ۋە نەپرەت قوزغايدىغان ئاجايىپ قەھرىمانلىرىنىڭ كىشىلىك سەۋدالىقنى ۋە دانالىقنى

ئەكسى ئەتكۈچى ئوبرازلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى .

يەھۋەدىن ئاپىرىدە بولغان ئىنسانىيەت يەھۋەنى دورىغاندەك ئوبراز ياراتتى.....ئەپسانىۋى ئېرەم بېغدا ئەمەس ،

زاھىر زېمىن كۆكسىدە ، لايدىن ئەمەس . نۇر ۋە سايىلەردىن.....

(3)

مەن ئىنسانىيەت ئېلىپ ئىبسانىيەتكە ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان بۇ مۆجىزىگە تەئەججۈپلىنىپ زوقلاندىم .

ئىنسانىيەتكە يورۇقلۇق ئىشكىنى ئاچقان بۇ ئىككىنچى قوياشنىڭ نۇرانە ئاپتېپىدىن بۈكسەك پەشتاقى

ياساپ ، روھىيەت دۇنياسىدىكى پەزىلەتلەرنىڭ مۇشۇ ئاجايىپ - غارايىپ پاراتىغا كۆز تىكىتم . ھەر كىم ئۆز

مىغىسىنى ، ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى ، ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى ياپپالىغاچلاپ كۆتۈرۈپ ماڭماقتا . ئۇلارنىڭ ساخاۋەتلىك لوزۇنكىلىرى قەيەلەردىدۇر يىغىشتۇرۇلۇپ قالغان .

ئېچىنىمەن ، يېنىپ - يېنىپ ئېچىنىمەن . غۇرۇرلىنىمەن ، زوقلىنىپ - زوقلىنىپ غۇرۇرلىنىمەن . كۈلكىلىرىمۇ ، مەسخىرىلىرىمۇ ، نەپرەتلىرىمۇ ، ئىنسانىيەتكە بولغان شەكسىز ۋە شەرتسىز مۇھەببەت بىلەن تولغان .

بىردىنلا يىغلايمەن . نۇمۇس - ئۇيات مېنى ئۇن - تىنىسىز ئازابلادۇ .

(4)

كۆپ نەرسىلەرنى ئاڭلىدىم : گۈلدۈرلىگەن توپ ئاۋازى . چىرايلىق سايىرىغان قۇش ناۋاسى ، پەرياد چەككەن نالە ،

قاقاقلغان مەسخىرە ، يىرىك كىبىر ، مۇغەمبەر مەدھىيە ، ئوماق بالىنىڭ چۈچۈك تىلى ، ئىزگۈلۈك ئەللىي ...

كۆپ نەرسىلەرنى ئۇچراتتىم : ھارغىن ئەمگەك ، مەجرۇھنىڭ دەلدۈگىنىشى ، تەنتەنىلىك يالغان - ياۋىداق ، نۇرانە

ساختىپەزلىك ، ئېزىتقۇ ، پەندە - نەسەت ، قاندىلىك قاراقچىلىق ، مەنسىز مەئىشەت ، چاياندەك

ھەسەت ،

تېتىقسىز پاراگەندىچىلىك....

كۆپ ئويلىدىم، ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ كەتتى.....

يامغۇرلۇق تۈندىكى ئەنگەكتىن ، تۇمانلىق سەھەردىكى سەپەردىن، گۈگۈملۈق قىرغاقتىكى مەتەمدىن قايتىپ

كىلىپ سۈزۈلۈۋاتقان ئاسمان قەرىگە كۆز تىكتىم: چالا شەپەق ، تۈگۈن-تۈگۈن بۇلۇت قاينىمى... تۈيۈقسىز زوقلىنىپ كەتتىم . كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى بايراق جىلۋىسىمۇ ئەمەس، مەشەل يالغىشىمۇ ئەمەس . ئەنە، پىرقىرىغان ئوتقاشلىق بۇلۇت پارچىسى . ئۇ ئېغىر ھىجران ۋە بىقەرەل خارلىقتىن كېيىن ئۆز ئاشقى بىلەن

ئۇچراشقان قىزدەك چاچلىرىنى ئۇچۇرۇپ . غۇلاچلىرىنى كېرىپ پىرقىرىماقتا... قاقاقلاپ كۈلگەن قىزنىڭ پاك

كۈلكىسى ئاڭلاندى! مۇشۇ سادا، پەقەت قەلنىمنى تىترەتكەن مۇشۇ سادالا ئېسىمدە!

مەن ئۇنى پۈتۈن تەنتەنلەرنىڭ ئەۋجى دەپ قۇۋاندىم.

كۆپ ئويلىدىم، ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ كەتتى.

ئىنسانىيەت كۈلكىسى!

(5)

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئۇيالدۇردى .

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى روھلاندى .

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئورنۇمدىن تۇرغۇزدى .

مەن ئۇنىڭدىن غۇرۇر ۋە شەرەپ ئېلىپبەسنى ئاچتىم .

مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

<<ئىنسان قەلبىنىڭ ئىنئىنلىرى >> ۋە تارىخى يىراقنى كۈرۈرمەسلىك

ئابدۇشكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئۇقۇتقۇچى - كەڭ مەنىدە ئۆزى ياشىغان زاماننىڭ ئەقىل چىرىغى ، بىلىم بۇلىغى ۋە تەلىم

تەربىيە باغۋىنى ، روھىيەت يىتەكچىسى ، ھەقىقەت جەڭچىسى ! قەدىمقى زامانلاردا ئۇلار كاھىن - قەبىلە ئۇستازلىرى بولغان ، ئۇلار قەيەردە ئەۋلات تەربىيىلىمىسۇن ، ئۇلار خەلقنىڭ ، ھەقىقەتنىڭ ۋە تارىخنىڭ نامايەندىلىرى .

ئۇقۇتقۇچىلار ئۆز كەسپىگە ماھىر بۇلۇش بىلەن بىرگە يەنە جەزمەن ساغلام ، سۈزۈك ، ئۆتكۈر تەپەككۈر قىلغۇچىلار دىن بۇلۇشى كېرەك . بىر كەسپ بىلەنلا بەنت بۇلۇپ ، ئۆزىنى چەكلەپ قۇيۇش ماھىيەتتە شەكلى ئۆزگەرگەن نادانلىق << ! مۇئارىپ >> ئىبارىسى ، << ئارىنى >> ئىپادىسىگە تۇتاشقان بۇلۇپ ، << ئارىنى >> قىلماق << مۇئارىپ >> نىڭ مەقسىتى << . ئارىنى - >> ئويغاق دىگەنلىكتۇر . ئويغاقلىق تەپەككۈرنى ، تەپەككۈر كوپ قىرلىق بىلىمنى تەلەپ قىلدۇ . ئويغاقلىق يەنە پاك قەلپنى ، پاك قەلپىمۇ يەنە بىلىمدە پىشش ۋە سۈزۈلۈشنى تەلەپ قىلدۇ بۇنداق << ئارىنى >> خەلقنىڭ قەلبىدىكى گۇھەر .

ئۇقۇتقۇچىلار ئۆز كەسپى ھەم قامۇسى بىلىمدىن باشقا خەلقنىڭ تۇرمۇش رىئاللىقىغا تارىخىي نەزەر سېلىشى ، ھەرگىزمۇ بىپەرۋا مۇئامىلىدە بولماسلىقى كېرەك . پەقەت تارىختىكى << ئىزىم >> لار تەتقىقاتىغا قىزىقىپ ، رىئاللىقتا يۈز بىرىۋاتقان جانلىق تارىخى ھادىسىلەرنى ، << ئىلىمى >> ئەمەس دەپ ئۇنىڭغا بىپەرۋا مۇئامىلىدە بۇلۇش تاش يۈرەكلىك ۋە ئەلەس كۆزلۈكتۈر . ئۇقۇتقۇچىلار بىر مەھەللىك ئىتبارسىز مۇئامىلە ، ئىسسىق سوغۇق ئېقىملار ئالدىدا تارىخىي يىراقنى كۈرەلدىكى يوقاتماسلىقى ، تېڭىرقىماسلىقى لازىم . بىز بىر تەرەپتىن مائارىپ ۋە ئۇقۇتقۇچىلىق كەسپىنى كەمسىتىدىغان خاھىشلارنىڭ ئۇقۇتقۇچىلارغا ئىجتىمائى ، ئىقتىسادى ، مەمۇرى ، ئائىلىۋى ، روھى زەربە ياكى بېسىم ئېلىپ كىلىدىغانلىقىغا ئېچىنماق ، يەنە بىر تەرەپتىن ، ئۇقۇتقۇچىلارنىڭ بۇنداق ھادىسىلەر بىلەن تارىخقا ، ھەقىقەتكە ۋاكالىتەن كۈرەش قىلىشىدىن ، ھەمىشە مەنئىلىكىنى ماددى بايلىقتىن ئۈستۈن كۈرىدىغان ، پىداكار << دانكۇ >> لاردىن بۇلۇشىدىن ئىپتىخار ھىس قىلىمىز . تارىخ سەھىپىلىرىنى پەقەت ئۇقۇتقۇچىلارنىڭ نۇرغۇن ئوبرازىلا بىزىلەيدۇ .

بىلىملىكلەردىمۇ بىلمەسلىكلەر ، << ئارىنى >> لاردىمۇ خامۇشلۇقلار بۇلىدۇ ، كىشى بىر قانچە بىلىش باسقۇچى بىلەن داۋاملىق ئىلگىرىكى ، ھەتتا تۈنۈگۈنكى ئۈزىدىن پەرقلىنىپ ئىلگىرلەپ بارىدۇ . بىزنىڭ مەقسىتىمىز ئۆزىمىزنى ئەۋلاتلارغا پاك ۋە ئۈنۈمدار يەتكۈزمەك . شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەۋلاتلارنىمۇ پاك ۋە بىلىمدار ھالدا كەلگۈسىگە يەتكۈزمەك . ئەۋلادلىرىمىز ھەرگىزمۇ باي ، ئەمما بۇزۇلغان << ئىنىسى جىن >> لاردىن بۇلۇپ قالمىسۇن !

- 1993 يىلى 2- ئاي ، ئۈرۈمچى قۇلىقىنى تارت <> توغرىسىدا

بۇ - ئىغاڭلاتسا يۇپۇرماقلىرىدىن گۈل تۈكۈلىدىغان ، تىكەنلىك دەرەختىن باشقا ھىچنەرسە يىلتىز تارتالمايدىغان مەدىنىيەت چۆللۈكىدىكى ھازىرقى زامان ئەپسانىسى... .

بۇ - يۈركى زەرگەرنىڭ ئېرىتىش ئۇچىغىدا سۇغا ئايلىنىپ ، يالغىراپ تۇرغان چوغقا سىڭىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇرسىمۇ ، نىگاھىنى ساختا تەكەللۈپ يۇپۇرماقلىرى بىلەن بېزەندۈرۈپ تۇرغان شوھرەت قەھۋاخانىسىدا ئۇقۇلغان كىچىلىك ناخشا... .

بۇ ئەتىراپتا بەرگىگە سېغىز تۇپراق چاڭ تۇزانلىرىدىن لاي سۈركەلگەن ، ئەقىل - ئىدراك ئەينىكىگە ھۇدۇققان تەلۋىنىڭ ئېغىر مۇشتىدىن دەز كەتكەن ، قىرائەتچى قارىيىنىڭ كۆز قىرى مۇقەددەس كىتاپ سەھىپىلىرىدىن لىپايىغا قاقچىلانغان ، ئاقچىنىڭ ۋەزىنىگە سېرىلىپ كەتكەن تومۇز ئاپتېپىدىكى غەلتە رىۋايەت... .

بۇ << - كېچىسى قەتلى قىلىنىپ ، كۈندۈزى ھازا ئاچقان >> ھىلىگەر بەگزادىنىڭ قارا قەلبىدىن تامغان قارا بوتقىدا بۇيالىغان ھېلىلە ياغلىقنى كۆزىگە تاقىۋالغانلىقىنى ئۇنتۇلغان سەبىيىنىڭ قاتلىغا ئەگىشىپ ، ياقا يىرتىپ ۋارقىرىغان ھاماقەت نالىسى... .

بۇ - يۇپۇرماقلىرىنى بوران سوققان ، قوۋزاق پوستىنى ئىشەك غاجلىغان ، تۇۋىنى سەلەپنىڭ قارا سوقماقلىرى بوشاتقان پەرۋىشىسىز دەرەخنىڭ بىگۇنا يولۇچىنى بېسىۋېلىپ ، ئادا قىلماقچى بولغان پۇغاندىن چىققانلىق غۇرۇرى... .

بۇ - بىر ئاپەت ، ھاقارەت ، ئاچلىق ، قۇرقۇش گىرداۋىدا تەمتىرەپ ھۇدۇققان بەختسىز ئەرۋاھنىڭ ئۆز تەقدىرىگە ئىز بېسىپ كىلىۋاتقان خۇبىن تىرىك چۈشىدىكى مەجنۇن پىرىسىدەك ئەسەبىي چۈش... .

بۇ - رۇستەمنىڭ ئۆز دادىسى زالىنى تۇنۇۋېلىشتىن ئىلگىرىكى ، ئۇنىڭ كۆكسىگە قاداپ قويغان بەھەيۋەت خەنجىرى... .

بۇ - گۈل بىلەن نۇرۇزنىڭ يۈزلىرىگە زەنجىر تور تاقىۋالغان دەقىقىلەردە بىر بىرىگە قارشى شىلتىشقان قىلىچلىرىنىڭ ئىدراكسىز ساداسى... .

بۇ خۇرسىنىغانلىق يىغا ، ھاقارەتلىك نالە ، شۇنىڭدەك قاقاھلاپ ئاڭلانغان كۈلكە ، ئۆز ئۆزىنى قايتا بىلىشنىڭ جىمجىت سۈكۈناتى... .

مەن ئويلايمەن : ساغلام بەدەندىن ساغلام ئەقىل تۇغۇلدۇ . مىللىتىمىزنىڭ نادىر گەۋدىسى بىتاپلىق خەستەلىكتىن خالىي ئەمەس !

مەن ئويلايمەن : بۇزۇلغان مۇھىتتىن بۇزۇقلۇق ئۆمىلەپ چىقىدۇ . مىللىتىمىزنىڭ نادىر گەۋدىسى بىتاپلىق خەستەلىكتىن خالىي ئەمەس!

مەن ئويلايمەن : بۇزۇلغان مۇھىتتىن بۇزۇقلۇق ئۆمىلەپ چىقىدۇ . مىللىتىمىزنىڭ ئىللىق قويندا يۇقۇملىنىش پەيدا قىلىدىغان كېسەل سۇغۇرلار يوق ئەمەس ! مەن ئويلايمەن : ئەقىلنىڭ بىر قاننى ۋىجدان ، يەنە بىر قاننى ئار نۇمۇس . مىللىتىمىزنىڭ ئەقىل ئىگىلىرى پاك ۋىجداننى ئۇلۇغلاپ ، ناپاك قاباھەتنى قامچىلاشنى ئىنسانى بۇرچ دەپ بىلىدۇ . بۇنداق ئۆتكۈر ئەقىل ئىدىراك مۇنبىرىدە سۇيىقەست ئۈستىكاسىنىڭ ، ھىيلە يىلپىلىرىدا يەملەنگەن زىيانكەشلىك دەۋالىرىنىڭ << ئادالەت >> مۆھرى بىلەن پىچەتلىنىپ ، بەر قارار تېپىشىدىن ئىبلىسنى خۇشال قىلىدىغان پاجىئەلەرنىڭ چىقىملىقىغا يەنە ئەقىل ئىدىراك ، ئادىل ۋىجدان ، ئىزگۈلۈككە بولغان ئىشەنچ - ئىماندىن باشقا قايسىبىر قۇدرەت كاپالەت بەرەلەيدۇ ؟ ئادىشپ ئىشىنىپ قېلىش خۇددى بىۋاسىتە ئەمىلىيەتتە ، بىۋاسىتە ئۆز كۈزى بىلەن كۆرۈپ ئىشىنىشتەك بەرقارار بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا كۆڭۈلدىن كۆز گىچە دولقۇن چېچىپ تۇرىدىغان ئىشەنچتۇر . بۇ ئىنساندا بۇلۇپ تۇرىدىغان بىلىش جەريانىدىكى ھەقىقەتكە يانداشقان غەيرى ھەقىقى ھادىسە . ئۇ ئۆز ئۆزىنى ئىنكار ۋە سەلاۋەت قىلىشقا تەييار بولغان << سۈيۈملۈك ئادىشش . >> مەن گىرىكلار دارغا ئېسىۋاتقان سوقراتنى ، قۇندۇز ھاكىمى دارغا ئاسقان مەشرەپنى ، بۇرھانىدىن خۇجا چاپقان ئەرشىنى ، تاز مەزۇن بۇغۇزلىغان ئابدۇقادىر داموللامنى ئۆز خەلقىدىن چىققان دۈشمەنلەر ياتلارغا ئالدىنىپ قەتلى قىلغان ، دەپ قاراپ كىلىۋاتىمەن . بىر زامانلاردا خەنزۇلار ئالدىدا ۋاڭ جىڭخۇي ئەمەس ، بەلكى لۇشۈن ئەپەندى مىللەت خائىنى دىيىلگەندى . كىيىنچە ئويغانغان جامائەت لۇشۈن جىنازا يۇپۇغى ئۈستىگە << مىللەتنىڭ ئەرۋاھى (>> مىللەتنىڭ روھى) دىگەن يوغان ئۈچ خەتنى يېزىشتى . يېقىندىلا قىرغىز - ئۆزبېك مىللەتلىرىنىڭ كالتە تۇقۇنۇشلىرىدا ، ئۆز خەلقىگە ھاي بەرگەنلىكى ئۈچۈن چىڭغىز ئايتماتوفنى ئۆز مىللىتى ئارىسىدىكى بەزى كىشىلەر << مىللەت خائىنى >> دەپ ۋاقراشمايدىمۇ ؟ مانا بۇلار ، بىۋاسىتە ئەمىلىيەتتە سىنالىمغان ، كۈزىنىڭ ھىچقانداق شاھىتلىغى ، مەنتىقىنىڭ ھىچ قانداق غەيرى زىددىيەتلىك ئىزچىللىقى ، سۆز ھەركەتنىڭ ھىچقانداق ئۆز ئۆزىگە مەسئۇلىيىتى بولمىغان قارا كەلكۈنى بولماي نىمە ؟

دەرەخنى ئۇنىڭ ئۆز شېخىنى سايە قىلىپ ، ئۇلارنىڭ بىر بىردىن ئايرىلىپ تۇرغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ۋەيران قىلىش مۇمكىن بولغىنىدەك ، ئەقىلنىمۇ گەپ سۆز بىلەن ، تەپەككۈرنىمۇ يالغان ياۋىداق بىلەن بىلەن شاخ شېخىدىن كەسلىۋېتىش مۇمكىن ئىكەن ! ھەيرانمەن : شەيتانمۇ ھاۋا ئانىمىزنىڭ كۆزىگە ئەمەس ، قۇلىقىغا يالغان ياۋىداق سۆزلەپ ، قۇلاقنى كىرلەشتۈرۈپ << تۇنجى گۇناھ >> غا باشلىغانىدى . شۇ يىراق ئەلىمىساقى بىرى ئاداشقانلارنىڭ كۆپى كۆزدىن ئەمەس ، قۇلاقتىن كەتكەن ! بۇ قارىغۇ قۇلاق ، بۇ تەمنى سىزىدىغان تىلى ، قاتتىق يۇمشاقنى سىزىدىغان

چىشى ، چوڭ كىچىكىنى پەرقلەندۈردىغان ئېغىز بوشلۇقى يوق قۇلاق زەررىدىن تاكى ئالەمگىچە بولغان ھەممە نەرسىنى شۇ پېتى يالماپلا ئەقىل تەختىگە يانداشتۇرۇپ قويدۇ . قۇلاق تۈپەيلى يېقىلغان ئوت ، ئېتىلغان ئوق ئازمۇ؟!

ئويلاپ قالدىم : قولىڭنى تارت ، تىلىڭنى تارت ، نەپسىڭنى تارت ! دىگەنلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلىدىم ، كۆپ كىتاپلاردىن تەكرار ئوقۇدۇم ، << قۇلىڭنى تارت >> دېيىش بىزگە ، مۇشۇ ئەۋلات كىشىلىرىگە قالغان ئاچچىق ھېكمەتنامە بولسا كېرەك . . .

<< قۇلىڭنى تارت >> ! شۇ چاغدىلا ئىبلىس تۇزىقى ، كىشىلىك كىرىلىدىن پاكانلانغان ئىنسانى ئەقىل بۇركۇتىنىڭ ھەقىقەت دۇردانىلىرى چېقىنداپ تۇرغان نىجادىيەت گۈلزارىغا قاراپ سۈزۈك تەپەككۈر ، يەڭگىل بەدەنلىرى بىلەن ئازادە پەرۋار قىلالايدۇ . بۇنىڭسىز ئىللەت بوتقىسىدىن ئۆمىلەپ تۇرۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەس . . . !

مانا بۇ ، نەملىرى ئاياقلاشقان قەلبىدىن تىزىلغان ئاخىرقى قەترىلەر . . .

يىپەك يولىنىڭ قايتا ئېچىلىشى ۋە << تۆگە قۇشى >> روھى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

« ئويغاتماق - ئەڭ مۇشكۈل ئىش ، چۈنكى ، ئۇ ھەر ئىككى تەرەپنى بىئارام قىلىدۇ »

- «

نىجادىيەتنامە » دىن

يۇرتىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ تارىختىكى شۆھرەتلىك مەدەنىيەت گۈلزارىنى سۇغۇرۇپ كەلگەن خەلقئارا ئالاقە يولى << - يىپەك يولى >> قايتا ئېچىلدى ! مىلادىدىن ئىلگىرىكى زامانلاردىن تاكى يېقىنقى زامان دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىغىچە داۋام قىلغان يىپەك يولى ئالاقىلىرىنىڭ سىمۋولى بولغان << تۆگە >> يېڭى يىپەك يولىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن << قاناتلىق تۆگە >> ئوبرازىدا قايتا

نامايان قىلىندى . بۇنى تەقەززا قىلغان كەلگۈسى بىزنى كۈتۈپ تۇرغان كەلگۈسىگە ئايانماقتا !

<< تۆگە >> سىمۋول قىلىنغان يىپەك يولى زامانلىرىدا ئەجدادلىرىمىز شەھەر - قەلئەلەرنى ھالقا قىلغان ئاۋات بوستان مەدەنىيىتى ياراتقان ، ھۈنەرپەز ۋە خەلقئارا سودىگەر سۈپىتىدە دۇنياغا تونۇلغان ، پەلسەپە ۋە تەبىئەت پەنلىرىدە قامۇسى ئالىملارنى يېتىلدۈرگەن ، مۇشۇ ئاساستا سەنئەتتە

داخى قازانغانىدى . ئۇ چاغدىكى تەكلىماكان چۆللۈكى دىيارى مەدەنىيەت چۆللۈكى ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان بولماستىن ، ئەكسىچە ساياھەتنامە مۇئەللىپلىرىگە ئالتۇن ئىلھام بېغىشلىغان مەدەنىيەت دەھلىزى ئىدى .

<< تۆگە >> سىمۋول قىلىنغان ئاۋات ئەسرلەر خارابىلىرىنى ئوغۇت قىلىپمۇ باياشاتلىققا ئىگە بولالمىدۇق . ئەمدى << قاناتلىق تۆگە >> سىيما قىلىنغان يېڭى ئەسرلەر تىزمىسى ئالدىدا تۇرىمىز . بۇ غايەت كاتتا ھادىسىنى يېتەرلىك مەنىسى بىلەن ھېس قىلىدىغان كىشىلەر ئاز بولسىمۇ ، ئۇنى كەلگۈسى تارىخچىلىرى ئىپتىخارلىنىپ تىلغا ئالىدۇ .

ئويلاپ قالدىم ، << تۆگە >> بىلەن << قاناتلىق تۆگە >> نىشانلانغان تارىخىي دەۋرلەر ئارىسىدا ئۆتكەن زۇلمەتلىك ئەسرلەرگە نېمىنى سىمۋول قىلىش لازىم ؟ بۇ بىر سىمۋولنىڭ ئىخچاملاش ۋە ھېس قىلدۇرۇۋ تەربىيەلەش كۈچى ناھايىتى چوڭغۇ ! مېنىڭچە << تۆگە قۇشى >> نى سىمۋول قىلىش كېرەك ، ئەلۋەتتە !

شۇنداق ، بۇ جاھالەتلىك ئەسرلەردە ئىلىم ۋە ھېكەتتىن ئايرىلىپ ، ئىشانلىق ۋە مەزھەپ مۇرتتۇزلىقى لاتقىسىغا پاتتۇق << . ئاق تاغ >> ، << قارا تاغ >> بولۇۋېلىپ ، قان تۆكتۈق ، ئويغاتقۇچى مەشرەپ ، زەلىلى ، خاراباتى ، ئەزىزى ۋە خالىقلارنى خارلاپ سىرتتىن كەلگەن مەختۇم ئەزەم ، يۈسۈپ چاڭموزالارنى ئەۋلىيا قىلىۋېلىپ ، ياسالما مازارلارنى تاۋاپ قىلىپ ياتتۇق . قولمىزدىن كەلگىنى داپ تاراڭشىتىپ ئۇسسۇل ئويناش بىلەن ەدداھلىق ۋە ھاپىزلىق بولدى ! ئاخىرى بىر تال قەنت ، بىر تال سەرەڭگىنىمۇ چەتتىن ئالدىدىغان كۈنگە قالدۇق !

يىپەك يولىنىڭ خارابىلىشىشى خەلقئارا تارىخىي خاراكىتېرلىك ھادىسە ئىدى . بىز بۇ تاشقى مۇھىت ئىچىدە بارغانسېرى بېكىنىمىچىلىك بىلەن شۇغۇللاندىق . بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنى بىر قانچە ۋىلايەت - ناھىيىلەر بويىچە قاماپ تاشلاپ بىر - بىرىدىن ئۈركۈيدىغان ، بىر - بىرىنى چەتكە قاقىدىغان << يۇرتتۇزلىق پىسخولوگىيىسى >> تەييارلىۋالدىق . بىر زامانلاردا ۋاڭ يەندى ، يېلىۋ چۇسەي ، ماركاپولو ۋە بىر توپ ئەرەب ساياھەتچىلىرى قەلىمىدە ئىزچىل << ئۇيغۇر >> دەپ تىلغا ئېلىنغان ئىبارە كېيىنچە رادلوۋ ، مالوۋ ، روبروۋسكى ، ۋەلىخانوۋ قاتارلىقلار قەلىمىدە << قۇمۇلۇقلار >> ، << تۇرپانلىقلار >> ، << تارانچىلار >> ، << دولانلىقلار >> ، << قەشقەرلىقلەر >> ، << ماچىنلىقلار >> دەپ يېزىلىدىغان بولدى ، ئۇيغۇر ئىبارىسى پەقەت << سېرىق ئۇيغۇر >> لارنىڭ نامىدىلا قالدى . گەرچە بۇ ئەسردە (20 - ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) يېڭى مەدەنىيەت مەشئەلچىلىرى تەشەببۇسى ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيەت - مائارىپىنىڭ ئىلھامىدا << ئۇيغۇر >> ئىبارىسىنى ھەممىمىز ئېغىزدا ، قەغەزە ، ۋىدېئوسكا ۋە تامغىلاردا ئېتىراپ قىلغان بولساقمۇ ، لېكىن روھىيەتتە ، ئاستىنقى ئاڭدا تېخى قوبۇل قىلىپ كېتەلمىدۇق . مۇھەببەت - نەپرەت سىزىقىدا ، ھالاۋەت تەقسىم قىلىش چۆمۈچىدە ، مەسىلە ھەل قىلىش تەستىقىدە ، دوستلىشىش ۋە مۇراسىم

داستىخانلىرىدا ، باھا - تەقىرىز زۇۋانلىرىدا ، ئۆرلەش - چۆكۈش تاناپلىرىدا ، كىرىم - چىقىم سېتىكلىرىدا تېخى << ئۆز يۇرت بالىسى >> ، << ئۆزگە يۇرت كالىسى >> ئالاھىلىقى ئېغىر ! مىللىي مەدەنىيەت ئارغىماقلىرىنىڭ بەيگىسىگە قويۇلغان توساق شادىلىرى ھەر بىر يۇرت بويىچە بىردەك ئەمەس ! بۇ بولمىغۇر ، ھالەك قىلغۇچ ئاپەتنى جىن - شەيتانلار ئەمەس ، << ئۆز يۇرت >> ئەزىمەتلىرى بىجا كەلتۈرۈپ تۇرۇپتۇ . تاماقخانلارغا كىرىشتىمۇ << ئۆز يۇرت >> ، ساداقەت بىلدۈرۈشتىمۇ << ئۆز يۇرت >> ، ئۆلۈم - يېتىمىدىمۇ << ئۆز يۇرت ! >> پەقەت << توتېم >> يوسۇنىدا بەدەنگە گۈل چېكىش بىلەن << شامان >> قىياپىتىدە گىرىم قىلىشقا قالدى !

سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش شامىلىدا ھەر بىر ناھىيىلەرگە كۆپلىگەن كىتاب - ژۇرنال يايىملىرى كەڭ تارقالدى . ئۇنىڭدا جۇڭگونىڭ ھەممە يېرىدىن ، ھەتتا تەيۋەن ، شىياڭگاڭلاردىن كەلتۈرۈلگەن خەنزۇچە كىتاب - ژۇرناللار ئەركىن سېتىلماقتا . مەن پات - پاتلا يىراق ئۆلكە - شەھەرلەردە چىقىدىغان ژۇرناللارنىڭ ئەسەر ئەۋەتىش تەكلىپلىرىنى تاپشۇرۇپ ئالىمەن ، بۇ گۈللەش مۇھىتى بىلەن گۈللەش روھىيىتى ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆزدەك بىرلەشكەن مەنزىرىنىڭ ئىپادىسى ، بىزدىچۇ ؟ بىر ۋىلايەتنىڭ ژۇرنالىنى باشقا ۋىلايەتلەردە ، ھەتتا ئۈرۈمچىدە كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس . بىزدە خېلى كۆپ ژۇرنال نەشر قىلىنىدۇ . ئەمما ، ئۇ خۇددى مەھبۇس تامىقىدەك ئۆز - ئۆزىنى قامال قىلغان روھىيەت سېپىلى - ئۆز يۇرت دائىرىسىدىلا ھەزىم قىلىنىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ھەر بىر ۋىلايەت ژۇرناللىرى ئۆز يۇرت كىشىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىپ ، ئۆز يۇرت كىشىلىرىگىلا ئەۋەتىلىدۇ .

يېقىندىن بېرى ، يەرلىك شېۋىلەرنى ئالاھىدە مەھسۇلات سۈپىتىدە ماختاپ كېڭەيتىدىغان ، يەنە ئىسىم - فامىلىلەر ئاخىرىغا << ئارتۇشى >> ، << كەلپىنى >> ، << دولانى >> ، << لەمجىنى >> دېگەنلەرنى ، ھەتتا تېخىمۇ كىچىك كەنت ناملىرىنى قوشۇپ ئاتايدىغان باشلامچىلار چىقىپ قالدى ! يىراق ئەللەردە مۇساپىرەتتە قوللىنىلغان بۇ يۇرت ناملىرى ئۆز يۇرتىدا << توتېم >> << ئۇرۇقداشلىق تامغىسى قىلىۋېلىش قايسى روھىيەتتىن ئېتىلىپ چىققاندۇر - ھە ؟ ! يېڭى يىپەك يولى ئېچىلدى ! ئەمما مەھەللىۋى مەدەنىيەت بېكىنىمچىلىقنىڭ پېچىتى بۇزۇلغىنى يوق >> ! قاناتلىق تۆگە << پائالىيەتكە كىرىشتى ! ئەمما >> تۆگە قۇشى << بېشىنى قۇمغا تىقىۋېلىشتىن خالاس بولغىنى يوق ! بۇ ھال داۋاملىشىدىكەن ، قەدىمكى يىپەك يولى ئەزىمەتلىرى بولغان ئۇيغۇرلار خۇددى كۆكۈم - تالقان بولغان بوتۇلكا سۇنۇقلىرىدەك بىر زاماندىكى شېشىلىك ھالىدىن قالغان كىرىستاللىرىنى ئاپتاپ نۇرىدا يالتىرىتىپ ماختىنىشتىن باشقا ، يېڭى شەرىئەتكە مۇيەسسەر بولالمايدۇ . بۇ يېڭى يىپەك يولى ھېكمەتلىرىدىن داۋاملىق چەتتە قېلىشقا ئېلىپ بارماسلىق مۇمكىن ئەمەس .

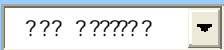
ھەي ، ئەتتەڭ ! لۇشۈن ئەپەندى << ئاكيو >> روھىنى سىزىپ بەرگەندەك ، << تۆگە قۇشى

>>ئەرۋاھىنى تەسۋىرلەپ بېرەلەيدىغان ئەقىل ۋە قول قاچان قەلەم تۇتاركى ...

- 1993 يىلى ئاپرېل ، ئۈرۈمچى

كۈن تاغقا چاپلاشتى چاچرىتىپ شەپەق ،
قىزىللاڭ ۋۇركىدى لىۋىنگە ئۇپۇق .
بۇغداننىڭ ئالدىدا شۇدەم بولدى تەق ،
ئالمىرۇق ، ھالۋايى ، سەبەدەرەڭ يوپۇق .
نەقىسمەت چەكىمگەن قارلىق تاغ - دىيار ،
ئەزىمەت پەرزەنتلەر قىسمىتسىمان .
ئۇنىڭدا مىڭ - مىڭ يىل ھېكايىتى بار ،
ھەر ئۆركەش مىسالى بىر قىسسە داستان .
ئوغۇزخان ، ئۇرۇمقان ، ئايچۇرەك - ماناس ،
سۇغارغان خاكىڭنى تۆكۈپ ئىللىق قان .
قانچىلىك تەڭرىقۇت ، تېكىنلەر قىقاس -
كۆتۈرگەن جەڭلەرگە سەن شاھىت ماكان .
نۇزۇگۇم ، گۈلەمخان قىسقىسى سەندە ،
سەرگەردان مەشرەپكە سەن بولغان پاناھ ،
سەن ماڭا ئىشتىياق سالغان نىكەمدە ،
قارلىق تاغ ئۆزۈڭسەن ئىلھامغا دەرگاھ .

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

ئوقۇتقۇچى توغرىسىد...

مائارىپتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ سىرى - ئوقۇتقۇچىغا ھۆرمەت تۇرغۇزۇشتۇر .

- ئېمىرسون (ئامېرىكا)

ئوقۇتقۇچى - ھۆرمەتلىك نام . شۇڭىمۇ بۇ نام توغرىسىدا مەدھىيە يازمىغان ، ھېكمەت پۈتمىگەن
مۇتەپەككۇرلار بولمىسا كېرەك . چۈنكى ئوقۇتقۇچى ئىنسان قەلبىگە تۇنجى مەرىپەت نۇرىنى ئېلىپ
كىرگۈچى مەشئەل ! ئۇ ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئاسمىنى يورۇتقۇچى قۇياش ! مىللەتنىڭ
باغۋىنى ، دۆلەتنىڭ مۇرەببى ، «ئىنسانىيەت روھىنىڭ ئىنجىپىرى»!

ئوقۇتقۇچى - ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىلىم - پەن دۇنياسىدىكى تۇنجى ھامىيىسى ! ئۇ ، بىلىم

خەزىنىسىنىڭ ئالتۇن ئىشىكىنى ئاچقۇچى ، ئەقىل دۇردانلىرىنى چاچقۇچى . ھېكمەت قامۇسىنىڭ مەنىلىرىنى يەشكۈچى ، تارىخ بىلەن ماكان ، تىلىسىم بىلەن زامان ئارىسىدا پەرۋازقىلىپ ، مۇتەپەككۈرلەر بىلەن سۆھبەتلەشكۈچى ، ھەقىقەت مەرۋايىتىلىرىنى تەشكۈچى زەكى ئۇستاز - پىداكار جەڭچى ، مېھرىبان ، ساپ قەلب ئىگىسى .

ئۇلۇغ ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلار سىز ئۇلۇغ مەرىپەت ئەزىمەتلىرى ۋايىغا يەتمىگەن بولاتتى . ئەپلاتوننىڭ ئوقۇتقۇچىسى سوقرات ، ئارىستوتىلنىڭ ئۇستازى ئەپلاتون ، ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ ئۇستازى ئارىستوتىل بولغىنىدەك ، ئابدۇراخمان جامىي ئەلشىر نەۋائىنىڭ يېتەكچىسى ، سەددىدىن قەشقەرى جامىنىڭ ئۇستازى ئىدى .

ئىنسانىيەت تارىخىدىكى بەزى مەشھۇر مۇتەپەككۈرلەر ھەتتا ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەنمۇ شۇغۇللانغان . مەسىلەن : ھېپوكرات ، فارابى ، ئىبنى سىنا ، تاتا تۇخا ، شۇئەنزىڭ ، گېگىل ، كوڭزى ، قەدىرخان ، ھۈۋەيدا ، ئابدۇقادىر داموللا ، مەمتىلى ئەپەندى قاتارلىقلار شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر . ئوقۇتقۇچىنىڭ ھۇجۇدىدا ئىككى مۇھەببەت رىشتىسى يەنى كەسپكە بېغىشلانغان مۇھەببەت بىلەن ئىلىمگە بولغان مۇھەببەت گىرەلەشكەن بولىدۇ . ئۇ ، ئوشېنسىكى ئېيتقاندا «مەنەسەپدار تۆرە ئەمەس ، مەنەسەپدار تۆرە - ئوقۇتقۇچى ئەمەس» .

ئەمما ، تا ھازىرغىچە نېمە ئۇچۇندۇر ئوقۇتقۇچى ، جەمئىيەت يېتەكچىلىرى ، ئەھلى - جامائەت ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى ، تۇغقان - دوستلىرى ئوقۇتقۇچىدىن ئىبارەت بۇ ھۆرمەتلىك نامى ، ئوقۇتقۇچىدەك بۇ تارىخى كۈچنى ، ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ مەنۋى شەرتلىرىنى بىردەك ھېس قىلغان ، چۈشەنگەن ، قەدىرلىگەن ئەمەس . نەتىجىدە مائارىپتا بىر قاتار كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان مەسىللەر ساقلانماقتا .

ئىككى ئۇلۇغ ھامىي ۋە بىر مۇقەددەس قەلب ئىككى ئۇلۇغ ھامىيىنىڭ بىرى ئانا ، يەنە بىرى ئوقۇتقۇچىدىن ئىبارەت . ئۇلارنى بىلمەك ھەرقانداق بىلىشنىڭ مۇقەددىمىسى ۋە شەرتى ، ئۇلارنى قەدىرلىمەك ھەرقانداق مۇھەببەت ۋە كامالەتنىڭ بوسوغىسى ! ئوخشاشلا ، ئۇلارنى خارلاش بارلىق خارلىنىشنىڭ سەۋەبى ۋە باشلىنىشى ! ئانا - بارلىق خىسەلەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن پۈتۈنلۈك ئىبارە . ئەنگىلىيلىك يازغۇچى تېكسىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا «پەرزەنت دىلى ۋە تىلىدىكى تەڭرى» . شۇڭا ئۇ ھەممەيەن باش ئېگىدىغان ئۇلۇغ مېھىر - مۇھەببەت مۇئەككىلى ، تۇنجى تەلىم - تەربىيە مۇرەببى . بالزىك ئېيتقاندا «مىللەتنىڭ كېلەچىكى ئانىلار قولىدا» .

ئوقۇتقۇچى بولسا ئىنساننى شەكىللەندۈرگۈچى يەنە بىر ئۇلۇغ سىما . ئۇ ئىستەك ئويغاتقۇچى ، تەپەككۈرغا يېتەكلىگۈچى ، ئەقىل ئىزلىگۈچى ۋە كامالەت يولىغا باشلىغۇچى ، ئوقۇتقۇچىنىڭ پىداكار قەلبى ، تەپەككۈر خەزىنىسى ئانىنىڭ ئۆز پەرزەنتىگە بەخش قىلغان ئانىلىق پەرۋىشى ۋە ئانىلىق

تەربىيىسىنىڭ يېڭى قاتلامدىكى داۋامى بولۇپ ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ تەربىيىچىنىڭ يۈرىكى بىر . ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر ھەممە پەرزەنت ، ھەممە شاگىرت ، ھەممە جامائەت بۇ ئىككى زاتنىڭ بىر - بىرىگە تەتقىق قەدەر قىممىتىنى ۋە ھۆرمىتىنى دېگەندەك چۈشەنمەيدۇ . ئوخشاشلا ھەممە ئانىلار ۋە ئانا بولغۇسى قىزلار ، ھەممە ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇتقۇچى بولغۇچى ئوقۇغۇچىلار مىللەتنىڭ مەنىۋى ساپاسىنى بەلگىلەيدىغان ئىككى ھالقا . ئانا ۋە ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزى قانداق ئاڭ ۋە قانداق سۈپەتكە ئىگە بولۇشى لازىملىقىنى دېگەندەك چۈشەنمەيدۇ . بىلىش كېرەككى بۇ بىر پاجىئەلىك ھادىسە!

بىزدە «زېھن سىناش» دەپ ئاتالغان ئەنئەنە بويىچە «تاپقىرلىق» دېيىلىدىغان مۇسابىقىلەردە مەشھۇر كىنو چولپانلىرى ۋە ناخشا - ئۇسسۇل چولپانلىرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىنى ھەممەيلەن بىلىدۇ . يۇ ، مەشھۇر مۇئەللىملەر ، ئالىملار ، كەشپىياتچىلار ، ئەدىبلەرنىڭ ناملىرى كەمدىن - كەم تىلغا ئېلىنىدۇ ، ھەتتا ئېلىنمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرى ۋە قازانغان ئۇتۇقلىرىدىن ناھايىتى كۆپ كىشىلەر خەۋەرسىز . بۇنىڭ سەۋەبى ئوقۇتقۇچى ئوبرازىنىڭ ئۇلۇغ مۇرەببە دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈپ تەشۋىق قىلىنمىغانلىقىدىن بولغان . بۇ ناھايىتى نازۇك «بوش قالغان» ئۇلۇق خىزمەتتۇر .

ئەجرلىك ، ئەمما جاپاكەش كىشىلەر

ئوقۇتقۇچىلار تارىختىن بېرى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ئەجر سىڭدۇرۇپ كېلىشتى . ئۇلار خۇددى قىزىل قان دانچىلىرىدەك ئىنسانىيەت گەۋدىسىنىڭ ھەممە قىسمىغا تارقالغان ، ئۇلار كۆتۈرگەن مەرىپەت مەشھۇر يىراق چۆل - جەزىرە ، تاغ - جىلغىلاردىن تارتىپ ئاۋات شەھەرلەرگىچە ھەممىلار يەرنى يورۇتماقتا . ئۇزاق يىللىق تۇرمۇش ئەمەلىيىتى جەريانىدا كۆرگەنلىرىمىز بويىچە ئېيتقاندا ئومۇمەن ئوقۇتقۇچىلار بىر قانچە قۇرلا كىيىمنى يۇيۇپ ، تازىلاپ كىيىپ ، كىچىككەنە ئائىلىسىنى قاتتىق تېجەشلىك بىلەن باشقۇرۇپ كىشىلەرگە يول بېرىپ يول تالاشماي ، قول بېرىپ قول تالاشماي ياشاپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندە كۆرىدىغىنىمىز تامدىكى گىلەم ئەمەس دۇنيا خەرىتىسى ، مەرەپكە تىزىلغىنى قېلىن يوتقانلار ئەمەس ، دېرىزە تۈۋىدىكى شىرەگە قويۇلغان كىتاپ - دەپتەرلەر بولدى ، ھەرخىل نامراتلىق كېسەللىكلىرى بولۇپمۇ سىل كېسىلى ئۇلارنى تېخىمۇ ياداڭغۇ ، ئاۋاق قىلىپ قويدى .

يېقىندا بىر باجگىرنىڭ بىر پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى توغۇرلۇق تولىمۇ مەڭسىتەسلىك بىلەن مەغرۇر ئاھاڭدا «كىمكى دەپتىمەن ، ئۇ بىر ئەپەندىكە نغۇ ناھايىتى «! دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم . بۇ سۆز ئادەتتىكى بىر باجگىرنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆز بولسىمۇ ، ئۇ پۈتۈن جەمئىيەتتە ، سىياسىي ، مەمۇرىي ، مالىيە - سودا ، كىنو - تىياتىر ، ھەربىي - ساقچى خادىملارغا سېلىشتۇرغاندا ئوقۇتقۇچىنىڭ جامائەتچىلىك نەزەرىدە قانچىلىك ئورۇنغا قويۇلۇۋاتقانلىقىنىڭ بىر روشەن مىسالى .

راست ! ئۇلارنىڭ قوللىرىدا سىياھ ، ئۈستىدە بور توزانلىرى بار . ئۇلارنىڭ يانچۇقىدا ياكى رېزىنكا تامغا ياكى پۇل چېكى يوق . ئۇلارنىڭ بىر قىسمى خۇددى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «قارا جاڭگال» ھېكايىسىدىكى «جاڭگال پەرىشتىسىدەك» بىكارغا دېگۈدەكلا خىزمەت قىلماقتا . مۇشۇنداق ئەپەندىچىلىك ، مۇشۇنداق خانىملىق بىلەن ۋىجىك قېرىغان ، كېسەل ئازابغا چۆكۈپ قالغان ، كىشىلەر نەزىرىدىن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن مۇسسىپ ئۇستازلار ئازمۇ ؟ ئۇلار «ئوقۇتقۇچىلار بايرىمى» نىڭ داغدۇغىسىدىن باشقا ھېچقانداق ئەمەلىي نەپكە ئېرىشەلمەيدىغۇ ؟! ئۇلار پىنسىيگە چىققان پېتىچە بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ . ئۇلار قاتلاملارنىڭ ئەڭ تېگىدە ، ھالقىلارنىڭ ئەڭ كەينىدە تۇرىدۇ . مەسىلە شۇ يەردىكى ، دەل مۇشۇ ئوقۇتقۇچىلار ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى تارىخى بىناكارلىق - ئىنسان قەلبىنى يارىتىدىغان ئىنجىپىرلاردۇر . شۇنى بىلىش كېرەككى ئوقۇتقۇچى ئەزىزلىگەن جاي دەل بەخت قۇشى بولغان ئەنقانىڭ تۇخۇم باسقان ماكاندىن ئىبارەت . ئوقۇتقۇچى ئەزىزلىگەن جاي - ئالتۇن كۆمۈلگەن خارابە ئۈستىدە ھۇۇتۇش ھۇۋلايدىغان ماكاندىن ئىبارەت .

تۆلەپ بولمايدىغان قەرز ، كەچۈرۈپ بولمايدىغان ۋاپاسىزلىق

«ئەجداتلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك ئەخلاقسىزلىقنىڭ بىرىنچى بەلگۈسى» (پۇشكىن) ، ئۇستازلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك بارلىق ھۆرمەتسىزلىكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاباھەتلىك شەكلى .

ئۆز ئاتا - ئانىسىدىن ، ئۆز ئۇستازلىرىدىن ، ئۆزى تەربىيە ئالغان مۇئەللىپتىن پەرزەنتلەر ، ياش ئەۋلادلار تۆلەپ بولغۇسىز قەرزدار ، ۋاھالەنكى ، بىزدە ئۆز ئۇستازىنى ھاقارەتلەشكە ، ئۆز مۇئەللىپىگە خىيانەتكارانە ھەرىكەتتە بولۇشقا ، ئۆز ئوقۇتقۇچىسى - يېتەكلىگۈچىسىنىڭ ئىلمىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە چاڭگال سېلىشقا ، ئۇلارنىڭ جىسمانى ، مەنىۋى ۋە ئىلمىي جەھەتتىكى خاتىر جەملىكىگە زىيان - زەخمەت قىلىشقا يېتىشىدىغان تۈزكۈر شاگىرتلارمۇ بار . مېنىڭچە ، ئۆزى سۆيۈپ ، پەرۋىش قىلغان ئوقۇغۇچىسىدىن كۆرگەن ۋاپاسىزلىقتىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولمىسا كېرەك .

ھەر دەرىجىلىك مائارىپ تارماقلىرى ۋە مەكتەپلەرنىڭ رەھبەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ بىرەر كان ، بىرەر كارخانا ياكى بىرەر مۇلازىمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئەمەس ، بەلكى ئوقۇتقۇچىلار توپلانغان ، مائارىپ بىناكارلىقى ئادا قىلىنىۋاتقان ئورۇننىڭ تەشكىلاتچىسى ، پاسىبانى ، مۇلازىمى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك . مائارىپ ئۆز ماھىيىتى بىلەن تۆرىلەردىن خالىي ماكان بولۇش كېرەك . ئۇنىڭدا كىبىر كۈلكىلىك ، كۈچ كۆرسىتىش ئەخمەقلىق ، ھەممە ئىشتا ، ھەر دائىم ئوقۇتقۇچىلارنى قىممەتلىك ئورۇنغا قويۇپ قەدىرلەش ئارقىلىقلا خەلقنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ ئاسمىنى يورۇيدۇ . پېشىقە دەم ئوقۇتقۇچىلار تېخىمۇ قەدىرلەشكە ، دائىم ئەسەلەپ تۇرىشىمىزغا تېگىشلىك ئىنسانلاردۇر . ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئەجدادلارغا ، ئىلىم - مائارىپ پىشۋالىرىغا ھۆرمەت قىلىش ئېغى ، ئەنئەنىسى ۋە ئەخلاقى ، بۇنداق ئاڭ ، ئەنئەنە ۋە ئەخلاق بولمىغاندا ھەرقانداق «ئەقىل» ، «قابىلىيەت» ، «تەدبىر» تېگى

تۆشۈك كوردەك ئەسقاتماس بولۇپ قالدۇ . ئۆز ئوقۇتقۇچىلىرىغا رەھبەر بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ « چۈجە خوراز » ئەلپازى ئوقۇتقۇچىلارغا بەكمۇ ھاركىلىدۇ . ياش پەرقىگە كەلگەندە « ياشلىق بىلەن قېرىلىق ئارىسىدىكى مۇساپىنىڭ بەكمۇ قىسقا » (مۇنتسكىيۇ) ئىكەنلىكىنى ، بۇ ئارىدا زامانداش بولۇشقا كاشلاقلانغان مىڭ يىللارنىڭ يوقلىقىنى ئەقىل بىلەن ئويلاش كېرەك .

ئوقۇتقۇچىنى ئۇنىڭ ئائىلە ئەزالىرى ، تۇغقانلىرى ، دوستلىرى قوللىشى ، ھۆرمەتلىشى ئىنتايىن مۇھىم . دەرۋەقە ، بىر قانچە قېرىنداش ئىچىدە « ئەپەندى » بولغىنىنىڭ كىرىمى تۆۋەن ، ئۆسۈشى ئاستا ، قوشۇمچە تاپاۋىتى يوق بولۇشى مۇمكىن . ئەمما بۇ ھەرگىزمۇ ئەجرى كەم ، تۆھپىسى يوق دېگەنلىك ئەمەس . باشقا بايلىق ۋە كىرىملەر ئىستېمال بولۇپ تۈگىسىمۇ ، لېكىن ئىلىم پۈتمەس - تۈگىمەس بايلىق . ئوقۇتقۇچىنى كەسىپ ئالماشتۇرۇشقا ، مەنسەپ تۇتۇشقا دەۋەت قىلغان ئايال ئەسلىدە ئۆز ئېرىگە ئىختىيارلىق بىلەن ئەمەس ئائىلاج تەگكەن ئايال . ئۇنداق ئايال ئۆز ئېرىنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى بىلەن قوشۇپ تۇرۇپ سۆيگەن ئايال ئەمەس . مېنىڭچە بۇنداق ئاياللار پات - پاتلا ئېرىنى پەسلىشتۈرىدىغان كۈتۈلداشلارنى قىلماي تۇرالمىدۇ . مەن ئويلايمەن ، ئائىلىدە ئوقۇتقۇچىغا ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالغانلىقى تۈپەيلى ئىپادىلىگەن ھۆرمەتسىزلىك پۈتۈن ئىجتىمائىي ھۆرمەت - ئىتبارسىزلىكلەرنىڭ ئىخچام كۆرۈنىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس .

تەربىيلىگۈچى چوقۇم تەربىيەلەنگەن بولۇشى لازىم

بىز يۇقىرىدا «ئوقۇتقۇچى» دېگەن سۆزنى ئۇنىڭ ئەسلى ماھايىتى بويىچە تەربىيلىدۇق ۋە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئومۇميۈزلۈك ھۆرمەت تىكلەشنى تەكىتلەدۇق .

ھەممىگە مەلۇم ، ئوقۇتقۇچى كونكرېت ئىنسان . ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى دېگەن شەرەپلىك نامغا لايىق ياكى ئەمەسلىكى كونكرېت ئوقۇتقۇچى مەسلىسىدۇر . گىيوتى توغرا ئېيتقانىدى : «تەربىيىدە پۈتۈن مەسلىە ئوقۇتقۇچىنىڭ كىم ئىكەنلىكىگە باغلىق» .

تەربىيە بىرىنچىدىن « ئۇلۇغ ئىش » ، « ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى تەربىيە بىلەن ھەل قىلىنىدۇ . » (بىلىنسىكى) ؛ ئىككىنچىدىن تەربىيە « ۋىجدان ئىشى » (گىيوتى) ؛ شۇڭا ئوقۇتقۇچى ئۆز كەسپىنى ئەقلى ، قەلبى ۋە ۋىجدانى بىلەن سۆيۈشى ، ئۇنى ئۇلۇغ تارىخىي تەرەققىياتقا ئاڭلىق بىرلەشتۈرۈشى لازىم . ئۇ جاپادىمۇ ، ھالاۋەتسىمۇ ، ئۇنۋان ئالغاندىمۇ ئۆزىنى تۈپ ۋىجدانى ئۆلچەمدىن يىراقلاشتۇرۇپ قويماسلىقى لازىم .

ئوقۇتقۇچى تەربىيىچىدىن دائىم ئۆز - ئۆزىنى تەربىيەلەپ تۇرۇشنى شەرت قىلىدۇ . « ئوقۇتۇش ئىككى ھەسسە ئوقۇش دېمەكتۇر . » بولۇپمۇ ھازىرقى دەۋردە ئوقۇتقۇچى ھەركۈنى ئۆزىنىڭ بىلىم فوندىنى بېيىتىپ ۋە يېڭىلاپ تۇرماي ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش مۇمكىن ئەمەس . بىلىمسىز ، بىلىمى تۆۋەن ياكى بىلىمى كۈنرىغان كىشىلەرنى يۇقىرى سىنىپ (مەكتەپ) ياكى ئوقۇغۇچىلىرى ئاسانلا بايقاپ ئالالايدۇ . مۇھىمى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ئوقۇتقۇچى نامدا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇلغان «

غەيرى ئوقۇتقۇچى « لارنى ياكى مەخسۇس تەربىيەلەپ ياكى خىزمىتىنى يۆتكەپ ئاساس مائارىپ سىنىپىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنى مائارىپ فرونىتىنىڭ زەربىدار ئەترىتىگە ئايلاندۇرۇشقا تۇغرا كېلىدۇ . بۇنىڭسىز ئوقۇتۇش سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس .

ئوقۇتقۇچى يەنە ئوقۇغۇچىغا بىلىم بېرىش ئاساسىدا پىكىر قىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرىدىغان بولۇشى لازىم . چۈنكى « مەدەنىيەتنىڭ بۈيۈك ۋەزىپىسى ئىنساننى پىكىر قىلىشقا ئۆگىتىشتۇر » (ئېدىسون .) بىلىم - ئىگىلەنگەن ھەقىقەتنى بىلىۋېلىش بولۇپ ، پەقەت پىكىر قىلىش قابىلىيىتى ئارقىلىقلا بىلىمنى راۋاجلاندۇرۇش ، ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاش مۇمكىن .

تەربىيە يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۆلگە كۆرسىتىپ يېتەكلەش دېمەكتۇر . ئوقۇتقۇچى دەرس ئارقىلىق ، تەجرىبە ئارقىلىق ئىلىمنى ، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۆلگىلىك ئىنساننى نامايان قىلىدۇ . بۇ ، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزىنى ئۆزلۈكسىز كامالەت يولىغا قويۇپ توختىماي ئىلگىرىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ . شۇ چاغدىلا ئوقۇتقۇچى ھەقىقىي تەلىم - تەربىيە ساھىبى بولۇپ يېتىشىدۇ .

خۇلاسە

رېئال دۇنيا ئىچىدە تۇرۇپ كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىغاندا ئائىلە بىلەن ئانا ، مائارىپ بىلەن ئوقۇتقۇچىنىڭ مىللەتنىڭ مەنئىسى ساپاسىنى بەلگىلەشتىكى ھەل قىلغۇچ رولىنى جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي كىشىلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىپ ، ئومۇمىي ئاڭ دەرىجىسىگە ، ئەقىدە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشنى تەلەپ قىلىنىدۇ . ئوقۇتقۇچىنى ھۆرمەتلەش بىلەن ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلىشىنىڭ ساپاسىنى بىللە چىڭ تۇتۇش ئۇنىڭ مەركىزىي ھالقىسى .

قەشقىرىم

شەرق بىلەن مەغرەپ ئارا نامىڭ نۇر ئەفشان قەشقىرىم ،

تارىخىڭ ، زاتىڭ سىمىسى دىلدا ئايان ، قەشقىرىم .

ئوق بىلەن يا ئىلكىدە ئارتۇچدا ئەۋلادىم ئىزى ،

سەندە پامىردا تېپىلغان كونا گۈلخان قەشقىرىم .

دەسلەپ تاش كەتمەنى بىرلەن بىنا ئەيلەپ ئېكىن ،

تۇنجى بوز - چەكمەن بىلەن ئۈستىنى ياپقان ، قەشقىرىم .

ئول ئوغۇزخان دۇلدۇلى باغرىڭدا كىشىنەرتىك تۇرۇپ ،

قوۋمى ئۇيغۇر بايرىمى سەندىن قۇتاتقان ، قەشقىرىم .

كۈلدى لوپنۇردا مەلەك مىلادىدىن مىلاد بۇرۇن ،

جامى جەمىشت ئەكسىدە ھۆسنىڭ نامايان ، قەشقىرىم .

بىر تۈمەن كىيىك تېرىگە «ئاۋستا» نى پۈتكەن چىغى ،

ئۈچە ، ياقۇت ، قاشى بىرلەن نەقىشى تاپقان ، قەشقىرىم .
ئالدى ھەم ئارقىغا تەڭ ئوق ئۈزدى لاپچىن لەشكىرىك ،
قەي ئېلىنىڭ خۇسراۋى يانىڭدا ۋەيران ، قەشقىرىم .
باشىڭدا بۈركۈت دۈبۈلغۇ ، كۆكسى زەر ساۋۇت ئېگىن ،
قەھرىمان ئەپراسىياپقا بارىگاھان ، قەشقىرىم .
يۇمىسا كۆز ئېغرات ، ئەجەم ، باش ئەگسە ھىندۇ قوشمۇ ھەم ،
سەندە ئىسكەندەر چېكىندى ، شانى ئاسمان قەشقىرىم .
رىم بىلەن تاكى يىراق چىنگىچە كارۋان مەنزىلى ،
ئىستىقامەت ئەھلىگە ئالىپتا داسخان ، قەشقىرىم .
مەستىكى رۇم ، چىن تاۋارى ، ھىندۇ ئەنەربىن يېپىپ ،
كۈللى ئالەم قىزلىرىنىڭ زەۋقىن ئالغان قەشقىرىم .
تەڭرىتاغدا بارىگاھ قۇرغان سىياق تەڭرى - ئىلاھ ،
چوڭ قۇرۇمدا قاش يەنە ئالتايدا زەركان ، قەشقىرىم .
سالك ۋە يۇرچى كونا زەرگەر ، شاھىدى مىڭ - مىڭ لەھەت ،
كۈن ، يورۇقلۇق ، پاكلىقتىن دىلدا ئىمان ، قەشقىرىم .
تارمۇ باغراش ۋە ئورخۇنلاردا كۆپلەپ قالدى باغ ،
باغۇ - بوستانلار ئارا شاھانە ئەدنەن قەشقىرىم .
پىرى شامان داپ ئۇرۇپ ئەلگە سەھەتلىك ئىزلىگەن ،
ئاتەشى زەر دوشىت چىغى نۇردىن زەرەپشان قەشقىرىم .
مىڭ ئەدەپ كەپتەرلىرىن ئاسمانغا قويدى بۇددىھا ،
نەقىشى سەنئەت بابىدا «مىڭ ئۆي» ياراتقان قەشقىرىم .
ئىشقى دەرياسىدا ئۈزگەن مۇندا تاھىر - زۆھرە ھەم ،
قىسسەسى مىڭ يىل بۇرۇن تىللاردا داستان قەشقىرىم .
ئول گۈزەل ئەرمەن قىزىنى بەند ئىتىپ ئۆز قەلبىگە .
پەرھادىڭدىن ئۆزگە كىم ئىشقى ئىچرە سۇلتان قەشقىرىم .
سەندە قايتا ئالدى تەلىم خۇيلىن ھەم كومراجىۋا ،
رەقىس - چالغۇ سازنى كەڭ ئالەمگە يايغان قەشقىرىم .
نالە ئىزھارىم تالاي چۆل ئۈستىدە يىغلار بۇلۇت ،
ئۈستىخانم بىر ئەمەس ، مىڭلارچە بارخان ، قەشقىرىم .
قۇم دۆۋىسى قانچە ئىزگۈ يۇرت - ماكاننى قىلدى غەرق ،

ئەگدى قەدىنى ئۆزۈڭدىن پىتتە - بوران ، قەشقىرىم .
باشدا پاك سەللىسى ساتۇق بۇغرا ئاتام ،
قايتىدىن جىسىمىنى يۇيدى نۇرى ئىرفان ، قەشقىرىم .
ھىكمىتىڭ خارابىدا جەم قىلدى مەشوق غەربى ھەم ،
شۆھرىتىڭنى كۆكە يايىدى تۈركىي دىۋان ، قەشقىرىم .
«قۇت بىلىگ» جاۋاھىرىن ۋايىگە يەتكۈزدى يۈسۈپ ،
يەسسەۋى ھېكمەتلىرىدەك دۇرى رەيھان قەشقىرى .
بولدى ئۇستاز سەددىدىن قەشقەر مۇبارەك جامىگە ،
مىر ئەلشىر نەزمىگە دۇرىنى چاچقان قەشقىرىم .
مالىك ، ئەھمەت قەشقىرى تۈزدى سەمەرقەنت ھۆسنى ،
مىرزا ھەيدەر قەلبىگە ئاتەشنى سالغان ، قەشقىرىم .
تەمبۇرىدە «چەبىيات» ، قەلبى ناۋا ئاماننىسا .
قۇتلۇق «ئون ئىككى مۇقام» دا مەڭگۈ مۇزگان ، قەشقىرىم .
ئىككى كۈن - تۈن چالسىمۇ پۈتمەس ساتارنىڭ نالىسى .
ئىزگۈ ، كۆرك ، سۆيگۈ ، ناۋادا سەن جاھان خان ، قەشقىرىم .
خىرقىتى ، مەشرەپ ، زەلىلى ، نۆۋىتىدىن تا بۇ دەم ،
ئەرشى ھەم خامۇشنى باغرىغا باسقاب قەشقىرىم .
قالدى خاكىڭ قوينىدا نىزارى تۇردۇم بۇلبۇلى ،
سادىقنىڭ يازمىشلىرى خۇنابى ئەبغان ، قەشقىرىم .
قۇم بىسىپ يىپەك يولىن كەتتى ئەسىرلەپ قۇت قوشۇڭ ،
كۆزلىرى ئۆچمەس ئۈمۈد كۆكىدە چولپان قەشقىرىم .
بولدى يات قۇرداشلىرىڭ ، كەستى شېخىڭنى ئوت چىقىن ،
ئۇنتۇدى شەجرەڭنى ھەم قوينىدا جانان ، قەشقىرىم .
بىر رىۋايەتتەك بۇدەم نامىڭنى ئەسلىر كەڭ جاھان ،
بىر زامان ئىقلىم كۆزىدە شاھى مارجان قەشقىرىم .
سەن گويى «ئەسھاب كەھەب» دە كۆپ ئەسىر ياتقان يىگىت ،
نۇر پىشانەڭدە يەنە تەقدىرى جەۋلان قەشقىرىم .
سەن قالدۇرسەن بىزكىتەرمىز بۇنەپەس گويى رابات ،
ئېتىبارىم تەختىدە تۈزەققى خاقان قەشقىرىم .
مېھرى سۆيگۈڭ ئاتەشى قىلدى مىنى يۇرت ئاشتى ،

خاكىغا بېشىم قويسام ، بۇ كاتا دەردىمەن ، قەشقەردىم .
سۆزلە سوقرات ، ئەپلاتون ، كۇڭفۇزى ، سەكيامۇن يەنە ،
سىز گۇناھ دەمسىز ماكانىن سۆيسە ئوغلان ، قەشقەردىم .
مەن گۇناھ دەرمەن جېمى بەغباشلىقىم ، بىخۇتلۇقۇم ،
مەن ساۋاب دەرمەن تاۋاب ئىلماقنى ھەر ئان قەشقەردىم .
روھى شەيدالىق تېشىپ شەيدائى يازدى ئىشقىنى ،
قۇت ماڭا كۆكسىنى ئاچسا ئۆز قەردىردان قەشقەردىم .
پىتىنلەر ھەربىيان ھۆرۈپ باغم تۈزۈتسا ئەيىپ ئەمەس ،
ئىشقىدىن دەرد تارتىمىقىم پاك خەير - ئېھسان ، قەشقەردىم .
قىل ھەزەر بىر جىننى گەر ئىشقىتىن پاسات سۆزلەر ساڭا ،
ئەقىل - ھېكمەتسىز سانا - ئۇل لاپى شەيتان قەشقەردىم .
ئاز ئەمەس پىرقە - نىزا ، پىتنە تۈپەيلى تارتقىنىڭ ،
توختىماي ماتەم بېشىڭ بىرقانچە دەۋران قەشقەردىم .
ئەندى جان باغدا تۈزدۈم ئۇشۇ ئىشقىڭ نامەسن ،
زەررە تۇپراقى شۇدەم تەختى سۇلايمان قەشقەردىم .

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىنىڭ «مەدەنىيەت دالاسىغا سەپەر» ناملىق كىتابىدىن
ئېلىندى - 1993 . يىلى 2 ئىبرەت ۋە ھېكمەت

ئەقىلىسىز دوستۇڭدىن ، دۈشمەن تاپ دەنا ،
يېڭىلىسەڭ بۇنىڭدا بىر ھېكمەت مەنا .
ناداننى يەڭمەكنى چاغلىما زەپەر ،
ئەرزىمەس قىلماقلىق ئۇخا تەمەنا .

چىن دوستىنى تاشلىما ھەسرەت چېغىدا ،
ئارتۇقچە ھەم يۈرمە شاتلىق بېغىدا .
دىل تۇرۇپ دىلدارسىز تۇتما دىلىڭنى ،
ۋە ئۇنى رەنجىتمە ھەسرەت بېغىدا .

رەنامۇ مۇھتاجدۇر ئاۋام سۆزىگە ،
ئەقىلمۇ كۈچ تاپار ئەلدىن ئۆزىگە .
ئۆزىگىلەر سۆزىنى سىناپ پەرىق ئەتكىن ،
كۆز تۇرۇپ ئالدىنما ئۆزىگە كۆزىگە ،

تەپەككۈر بايلىقىڭ چۈشەنسىڭ ئىبرەت ،
ئىبرەتسىز جۇلاسىن يوقتار ھېكمەت .

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

- ئاي -

سۈكۈنات

سۈكۈنات - ئۇ سۈكۈت قىلىش ئەمەس!

سۈكۈت قىلىش - يولسىزلىققا شېرىكچىلىك ۋە ئۇنىڭغا قارشى كۈرەشكە جۈرئەتسىزلىكتە

ئىپادىلىنىدىغان ۋىجدانسىزلىق

ئىپادىلىرىدىن بىرى . ئىكەنلىكى ھەممىگە روشەن .

سۈكۈنات - سۈكۈنات ئۇ تاقەت جۈملىسىدىكى ئەقلىي ھادىسە ، ئېنىقراق ئېيتقاندا ، سۈكۈنات -

تەپەككۈر ئۆركىشىدە شەكىللەنگەن ،

ئىرادە ئارقىلىق تورمۇزلانغان بىر مەزگىللىك ئالاھىدە روھىي كەچۈرمىشتىن ئىبارەت .

سۈكۈنات شەخس ئۈچۈنمۇ ، مىللەت ۋە دۆلەت ئۈچۈنمۇ ئالاھىدە قىممەتلىك تەپەككۈر ۋە تەدبىر

پەيتى بولۇپ ، ئۇ مول مېۋىلىرى ، ھېكمەتلىك

بىشارەتلىرى ، تەجرىبە - ساۋاقلرى بىلەن خاراكتېرلەنگەن .

سۈكۈنات تۈرلىرى ۋە سۈكۈنات سەمەرىلىرى ھەرخىل . لۇشۇن ھەم ئىچ ئاغرىتىپ ، ھەم

نەپرەتلىنىپ كەلگەن ئىجتىمائىي ئوبىيكتلىرىنى

«ئاكىيۇ» ئوبرازىغا مۇجەسسەملەش ئالدىدا سۈكۈنات ئازابىدا پىكىر ئۆركەشلىرىنى باشتى

كە چۈرگەن . ئابدۇقادىر داموللا چەتئەلدىن ئوقۇشنى

تاماملاپ يۇرتىغا قايتقاندا ، مىللى زۇلۇم ۋە جاھالەت تۇمانلىرى ئۈستىگە قوشۇلغان ئەجنەبىي

جاھانگىرلارنىڭ ھىيلە - مىكىرنى بايقاپ ، جاھانگىرلار

ۋە ئۇلارنىڭ مىللى تونىغا ئورنىۋالغان مالايلارغا قارشى ۋولقاندەك پارتىلاپ چىقىش ئالدى -

كەينىدە كۆپ قېتىم سۈكۈنات خىلۋىتىگە چۈككەن .

« مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى » نوقۇل تەلۋە دەبدەبەلەر بىلەن تېتىقسىز ۋايساشلار مەزگىلى بولغىنى يوق . ئۇ ، ئۆز نۆۋىتىدە جۇڭگو تارىخىدىكى ئۇلۇغ سۈكۈنات دەۋرى ھەم بولدى . جۇڭگودىكى ئىلغار كىشىلەر كۆپ جەھەتلىمە ، مول بىلىش ، چۈشىنىش ، پەرق ئېتىش ، ئويغىنىش ، ئىزدىنىش پىكىر تەلقلنىرى بىلەن يېڭى دەۋر تەسەۋۋۇرىنىڭ كارتىنىسىنى سىزىشتى . سۈكۈنات - شەخسنىڭ ئۆز ئىرادىسىدىن ھالقىپ كەتكەن تەبىئىي ياكى ئىجتىمائىي كۈچلەر بىسىمى ئالدىدىكى ئىنسانىي تەپەككۈرىدىمۇ ، شۇنىڭدەك ئۆز - ئۆزىنى تىزگىنلىگەن ئاڭلىق ئىرادە ئاستىدىكى قايتا ئويلىنىشتىمۇ ، جۈملىدىن ، جەمئەتتىكى ھەرخىل يالغان ياۋىداق ياكى بىر مەزگىللىك چۈشەنمەسلىكتەك روھىي بۇرۇقتۇمىلىققا ئۇچرىغاندىمۇ يۈز بىرىدۇ . نەتىجىدە ، تەبىئىي ياكى ئىجتىمائىي كۈچلەر مۇشكۈلاتلىرىدىن غەلبە قىلىش ئۈچۈن ئۆز ئۆبىكتىلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى كونكرىت مۇھاكىمە قىلىدۇ ؛ ئۆز پائالىيىتىنى ئوپراتسىيە قىلىپ ئەۋزەل پائالىيەت ئۇسۇللىرىنى ئويلىنىدۇ ؛ بوھتان ۋە چۈشەنمەسلىكلەرنى جەمئىيەت شۇناسلىق ، سىنىپىي (سىياسىي) سېلىشتۇرمىسى ۋە كىشىلەردە ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىش شەكىللەنگىچە سۈكۈنات يوللىرىنى داۋاملاشتۇرىدۇ . سۈكۈنات - ئۆزىگە قارىتا ئالغاندا ، ئۆزىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى ، تارىخ ئۆتمۈشى ، ۋىجدان - مەجبۇرىيىتى ، ئىرادە - جاسارىتى ، ئۇتۇق ۋە سەۋەبلىرى ئۈستىدىكى ئەقلىي ئويلىنىش شەكلىدىمۇ غايەت قىممەتلىك كامالەت شەرتىدىن ئىبارەت . مۇنداق سۈكۈنات خۇددى ئاروپىلانىڭ ئايروپورتقا قونۇشى سىياقىدىكى «قايتا ئويلىنىشى» (ئۆز مەجبۇرىيەتلىرى ، ۋىجدان ئىجراىسى ، قەتئىيلىكى ، تەدبىر پاكلىقى ۋە تەدبىر ئاقىلانلىقى) ۋە «قايتا بايقىشى» (ئۆز خەلقى ۋە پۈتكۈل كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ سەۋىيىسى ۋە ئالاقە قۇرۇلمىلىرىنىڭ ھازىرقى رېئال ھالىتى) كىتابتىن ئالالمىغان دانىشمەنلىك سەمەرىلىرىگە مۇيەسسەر قىلىدۇ . سۈكۈنات قىلىشنى بىلىش چوڭ بەخت ۋە كاتتا ئىقتىدار بولۇپ ، بۇ ئومومەن ھايۋانلاردا بولۇشى مۇمكىن بولمىغان ئىنسانىي خاسىيەت ۋە كامالەت ھېسابلىنىدۇ . بۇنداق سۈكۈناتنىڭ شۇئارى « مېنى ئاسارەتكە سالغان نەرسە ئۆز ئەقلىم ، تەپەككۈرۈم ، روھىمدىكى كىشەنلەر » دېگەن بولمىقى لازىم . سۈكۈنات - باشقىلارغا قارىتا ئۇلارنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ، چىن - ساختىلىقىنى ، جىددى - يەڭگىلەنلىكىنى بايقاشتا تىپىك كۆزىتىش ۋە ئويلىنىشۇپلش

مومېنتىدىن ئىبارەت . ئۇ ساختا قەھرىمانلارنى ۋە ۋاپاسىز دوستلارنى ، پۇرسەتپەرەستلەرنى تېخىمۇ چوڭقۇرراق ئېچىپ بېرىدۇ.

سۈكۈنات - ئۆز مىللىتىنىڭ ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ شۇ بىر دەۋردىكى سۆزلىرىنىڭ سۆزلىرىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسى ، ئۇنىڭ ئۇتۇقى ۋە

زەئىپلىكلىرىنى ئەستايىدىل ئويلىنىشىمۇ مۇھىم تەپەككۈر سەكلىدىن ئىبارەت . ۋاھالەنكى ، «تەپەككۈر قىلىدىغان» مىللەتنى يېتىشتۈرۈش بارلىق ھەقىقىي

تەلىم - تەربىيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقسىتى ھېسابلىنىدۇ . «ئۆز - ئۆزىگە ماختىنىپ يۈرگەن» مىللەت بىلەن «تەپەككۈر قىلىدىغان» مىللەت بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان

تارىخىي ئىستىقبالغا يۈزلەنگەن مىللەتتۇر ، خالاس .

سۈكۈنات - شەخسنىڭ ھاياتىدا كۆپ قېتىم دۇچ كېلىدىغان روھى ھالەت بولۇپ ، ئۇ ئۆز مەزمۇنى ، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ساپاسى ، يەكۈن ۋە تەدبىرلىرىنىڭ

ئاقىلانلىقى بىلەن بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىدۇ.

سۈكۈنات - ئۈمۈدۋار ، تىراق كۆرەر ، قەيسەر قەلبىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئاڭقىرىش ، ئۆز - ئۆزىنى كۈچەيتىش ۋە ئۆز - ئۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى «مىراج» دۇر .

بۇ «مىراج» دا ئۇ رىئاللىق بىلەن تويۇنغان تەپەككۈر بىلەن ئۇچرىشىدۇ ! ئەگەر قورقۇش كەلسە تەلۋىلەرچە لاپخورلۇق قىلغان دۈشمەندىن ئەمەس ، زەئىپلەرچە سۈكۈنات

قىلىۋاتقان رەقەبىدىن قورقۇش لازىم .

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

تەبەسسۇم

تەبەسسۇم ، ئۇ ، تاۋار ئەمەس ، ئالدى - ساتتى قىلىدىغان ياكى پۇل ئورنىدا بانكىغا قويۇپ ساقلايدىغان .

تەبەسسۇم ، ئۇ ، مۇغەمبەر كۈلكە ۋە خۇشامەت ھېجىيىشى ئەمەس ، ناپاك نىيەتنى بېزەپ جۇلالاندۇرغان ۋە

بىر پاشكا ئالىي ماركىلىق تاماكىدەك يانچۇققا سېلىپ يۈرىدىغان .

تەبەسسۇم - ئىنسان قەلبىنىڭ سىرتلاشقان نادىر گۈل - چېچىكى ، ئىنسانىي ھېسسىياتنىڭ خۇشبۇي ئىپار -

ئەنسىرى . تۇغۇت ئازابىدا پەرياد چەككەن ئانا ، دۇنياغا كۆز ئاچقان بوۋىقىنىڭ تۇنجى يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا تەبەسسۇم قىلىدۇ ،

مەيلى ئۆز ياكى ئۆزىگە پەرزەنتىنىڭ تۇنجى قېتىم تايىتاغلاپ ماڭغىنىنى كۆرگەن كىشى تەبەسسۇم

قىلىدۇ . ئۇ پاك

ھېسداشلىق روھنىڭ ئىقتىدارى ، تەلپۈنشى ۋە جۈلۈسى سۈپىتىدە ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ بىباھا ئەڭگۈشتىرى بولۇپ مەيدانغا كىلىدۇ.

تەبەسسۇم - ھۆرمەت ۋە ئىپتىخار يالدامىسى تەرىزىدە كىشىلىك مۇناسىۋىتىدە چىققانىدىغان مەرۋايىت . بىز

مەھمانلىرىمىزنى تەبەسسۇم بىلەن كۈتۈۋالىمىز . ئۇسۇل - تاننىسلىرىدا ھۆرمەت ۋە زوق تەبەسسۇملىرى تەبەسسۇملىرى

ئىپادىلەيمىز . تەبەسسۇم ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى پەقەت ئۆز ھېسىياتىنىڭ چىنلىقى بىلەنلا گەۋدىلەندۈرۈلشى مۇمكىن.

ئىككى ئىش ئېسىمدە . 1950- يىلى يازدا مەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قانچە ۋىلايەت ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋەكىل بولۇپ

ئۈرۈمچىگە كەلگەندە ئۈچ ۋىلايەتتىن تېيىپچان ئېلىيوف قاتارلىق بىر قىسىم ياشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرى بىزنى قىزغىن

كۈتۈۋالدى . ئۈرۈمچى ۋە شەندە تېيىپچان ئېلىيوف بىر قانچە قىتىم تەبەسسۇم قۇچقان ئىللىق چىراي ۋە مەھربان سۆزلەر

بىلەن پاراڭلاشتى . بۇ ، ئۇنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە يولى ئېتىلىگەن ۋە ئازاب ئىچىدە ئېڭرىغان جەنۇبىي شىنجاڭ

خەلقىگە بولغان چوڭقۇر ھېسداشلىقى ئۆملۈك ئارزۇسىنىڭ بەھرىمەنلىك ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى ئىدى .

-1988 يىلى ئاخىرقى تىنىقلىرىنى تىنىۋاتقان شائىر ئابدۇكېرىم خوجايېقىنى يوقلاپ كىسەلخانغا چىقتىم . خوجايېقى

كارۋىتىدىن ئايرىمچە قوزغىلىپ ئولتۇرۇپ ئاجىزلاپ كەتكەن ئاۋازى بىلەن : مەن باشقىلار تاقاپ قويغان رەڭلىك كۆزەينەك بىلەن

سىزگە يىگىرمە يىل خاتا قارىدىم . ئىككى - ئۈچ يىل بولدى ، بۇ كۆزەينەكنى چۆرىۋېتىپ قارىسام سىز ... ئۇ ھاياجان ۋە مەردانە

سۆزلىرىنى ئېيتىپ كۆكسىدىن بىر ئېغىر تاشنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ تەبەسسۇم قىلدى . بۇ تەبەسسۇم ئۇنىڭ كۆزىدىمۇ ،

سۆزىدىمۇ بەرىق ئۇرۇپ تۇراتتى . مەن ئىختىيارسىز كۆزۈمگە ياش ئالدىم . ئۆلۈم بۇ ئىككى ئەزىمەت شائىرنىڭ تەبەسسۇمىنى

ئاخىرلاشتۇرغان بولسىمۇ ، ئۇلارنى ئەسلىگەندە ، يازغاندا ، ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا قايتا پەيدا بولىدىغان ھالال تەبەسسۇم دولقۇنلىرىنى ئاخىرلاشتۇرالىغىنى يوق .

تەبەسسۇم - تەلمۈرگەن كۆڭۈل بۇلبۇلى ئۇچراشقان گۈل جىلۋىسى ، تەلپۈنگەن يۈرەك كېيىنكى ئېرىشكەن گۈل شىرنىسى .

ئۇ ، ئىنساننىڭ يوقاتقان ۋە ئىزدەپ يۈرگەن ئۆز قەلبى ، ئۆز مەھبۇبى ، ئۆز مەبۇدى . مەن يىگىرمە ئىككى يىلغا سوزۇلغان

تەبەسسۇمسىز دۇنيا ئازابلىرى بىلەن ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كېيىنكى چىمەندازلىقنى سېلىشتۇرغىنىدا تەبەسسۇم ئىنساننىڭ

تاشقى ھېسپاتى ، ئىجتىمائىي ھاياتدىكى خەتەنلىكىنى سېزىمەن .

تەبەسسۇم - ئىجتىمائىي مۇھەببەت ، ئۆزى بىلەن ئۆزىنىڭ قەلبىنى بىر رىشتىدە سۆيۈندۈرگەن . تەبەسسۇم - ئالىي

خەيرخاھلىق ، ئۆزى بىلەن ئۆزىنىڭ ھېس - تۇيغۇسى ، زوق - ئىپتىخارى ، رىغبەت ۋە ھۆرمىتىنى بىر ئوبرازغا مۇجەسسەم قىلغان .

تەبەسسۇملۇك تۇرمۇش بەختلىك ، تەبەسسۇملۇك ئائىلە ئىناق ئائىلە . ئويلايمەنكى ، تەبەسسۇم پەقەت ئائىلە سىرتىدىكىلەرگە

قارىتىلغان قىزىل سىرلانغان دەرۋازا ياكى تۈز شەكلى چىكىلگەن پەردە بولمىسا كىرەك . ئائىلىدە ئەر - ئايال تاكى ئۆمرىنىڭ

ئاخىرغىچە تەبەسسۇمگە مۇھتاج . تەبەسسۇمسىز مۇھىت كېسەلچان مۇھىت . ئۇنىڭ خىزمىتى تېز قېرىتىش تېز ئۆلتۈرۈشتىن

ئىبارەت . «گۈلنى سىرتقا ، تىكىنى ئائىلە ئىچىگە» بەختسىز ئائىلەلەر يوقىتىۋاتقان تەبەسسۇم گۆھىرىنى تۈمەنلەپ پۇل ياكى

زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن قايتا تېپىۋېلىش مۇمكىن ئەمەس . بۇنداق تەبەسسۇم مۇھىتى بولمىغان ئائىلىدە ئاتالمىش

«تەقۋايلىق» ، ئەدىپىنى بېرىش ، ۋاپاساش ۋە ئاقىۋەتتە پەرزەنتلىرىنىڭ توڭ - قوپال ، كۆكەرمە ، ھەتتا ئاتا - ئانىنى سىلكىشى

ھۆكۈمران مۇھىت بولۇپ قالدۇ . «يازاغا بۇلبۇل ، قىشقا توڭ قاغا ،» مانا بۇ ئىككى خىل ئائىلە مۇھىتىنىڭ يارشىقى !

تەبەسسۇم - رىقابەتكە تولغان دۇنيادا ئەڭ پاك ، ئەڭ ئىزگۈ ئىنسانىي ئاڭ - پىكىر ، ھېس ۋە ھېسداشلىقنىڭ مەشپىلى .

ئۇ ئوكياندىكى مايك ، دانكو قولدىكى يالقۇنلۇق يۈرەكتەك ئىنسان ئەۋلادىنى ئۈمىدلەندۈرۈپ ،
ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ
لەۋھىسى : «سەن ھامان ئىنسان ! دېگەندىن ئىبارەت . دەرھەقىقەت ، ئىنسان ھامان ئىنسان ،
ئۇ ئۈنچە جاۋاھىرلار غارىغا
ئىگە بولغىنىدىمۇ ، دۇلدۇل تۇلپارغا مىنگەندىمۇ ، ياپراقسىز يالغۇز دەرەخ تۇۋىدە
ھەسرەتلىنىۋاتقىنىدىمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانلىقىنى
ئۇنتۇماسلىقى كېرەك . ئۈمىدىسىزلىك مۇز دەرياسىغا تەۋەككۈل قىلغان ئادەم «ئىنسان» ئىبارىسىنى
تاكى ھاياجانلانغىچە تەكرارلسا ،
ئۈمىد ۋە جاسارەت ساھىلىغا قايتىشى مۇمكىن . ئۇنى كۈتىۋالدىغان تىنجى مەلىكە باشقا نەرسە
ئەمەس ، يەنىلا ھېلىقى ئالتۇن
چىراغ - تەبەسسۇمدىن ئىبارەت . پىنتە - ئىغۋا كۈلكىلىرى ، قەستۇ - كۈنەملىك ھېجىيىشلىرى ،
مۇغەممەرلىك نېزىقلىقىغا
كەلگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى ، ھەقىقى ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنى خارلىغۇچىلارنىڭ ئەڭ
ئاخىرقى تاپاۋىتى تارىخنىڭ ئاچچىق
مەسخىرىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تارىخ ئىنسانىيەتنى يارىتىپ ، تاكامۇللاشتۇرۇپ كەلمەكتە .
بۇ ئۇلۇغۋار ئانا بۈركۈت چۈجە
ئوغرىلىغۇچىلارنى كەچۈرمەيدۇ . ئىنسانىيەت بەخت - سائادىتىنى ھۆددە ئالغان تارىخ دولقۇنلار
يېرىپ ئىلگىرلەيدۇ . تەبەسسۇم
ئۇنىڭ مىلودىيىسى!

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

يىل 12- ئاينىڭ 12 كۈنى ، ئۈرۈمچى

1990-

يېكە يولىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئەڭگۈشتىرىنى قايتا تېپىۋېلىش

1. كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن دۇنيا ۋە زامانىۋى ئەقىل

«غايە رېئاللىققا مۆكۈنگەن بولىدۇ ،... غايە رېئاللىقنىڭ كۆچۈرمىسى ئەمەس ، بەلكى ئەقىل بىلەن
كۆرۈلىدىغان ،

تەسەۋۋۇر بىلەن تەقلىد قىلىنىدىغان مەلۇم نەرسىنىڭ مۇمكىنلىكى.»

-

بېلىنىسكى

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ بۈگۈنكى سەۋىيىسى ئىنسانىيەت تارىخى ئىككى مىڭ يىل ئىچىدە ئېرىشكەن ھەممە مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنىڭ جەمئىيىتىدىن ئېشىپ كەتتى . مەدەنىيەت (ئىنسانىيەتنىڭ) سۆيلىماتسىيە) - جەمئىيەت ۋە ئىچكى مۇناسىۋەتلىرى ئۈستىدىكى ئالڭ ۋە تىزگىنلەش ئىقتىدارى ساھەسىدە يېڭى بۇرلۇش دەۋرىنىڭ مۇقەررەلىكلىرىنى پەيدا قىلدى . ئىنسانىيەت تەبىئەت - زېمىن ۋە ئالەم سەھنىسىدە ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ قالماستىن ، يەنە ئۆز - ئۆزىنى بىلىش ، تىزگىنلەش ، ئىنسانىيەتنىڭ ھەر قايسى تۈركۈملىرى - دۆلەت ، رايون ، مىللەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئاقىلانە ، گارمونىك يېڭى رېلىسغا كىرگۈزۈش جەھەتتىمۇ ئۆز مۇمكىنلىكلىرىنى رېئاللاشتۇرۇشقا يۈزلەندى . ئىلىم - پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى مۇھىتىنى بۇلغاش ، دۈشمەنلىكنى كۈچەيتىش ، ھەرنى ئەسلىھەلەر مۇسابىقىلىرىنى ئاشۇرۇش ، ئۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي ئاپەتلەرگە ھېرىسمەنلىك قىلىش قاتارلىقلارغا قارىتىش ، قىسقىسى مەدەنىيەت (كۈلتۈر) بىلەن مەرىپەت تېخنىكا بىلەن ئاقىلانە ئالڭ ئارىسىدىكى كەسكىن زىددىيەتلەر ئورنىغا ئۇلار ئارىسىدىكى يېڭىچە تەپەككۈر ۋە راتسۇنال مەرىئەتنى يېتەكچى قىلغان گېرمانىك بىردەكلىكى دەستىش تارىخنىڭ ماھىيەتلىك جەريانغا ئايلىنىماقتا . شۇنى ئايرىم كۆرسىتىش ھاجەتكى ، بۈگۈنكى تارىخ ئادىتىكى كالىپندار تەرتىپى بويىچە 19- ئەسىرنىڭ 20- ئەسىرگە ئالمىشىدىن ئىبارەت مىقدار قىممىتىنى كۆرسىتىش بىلەن ئەمەس ، شۇنىڭدەك ، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ يېڭى تېزلىكى ئاساسدا ئۇچۇر ئىلمى ۋە پەن - تېخنىكىنىڭ سېستېمىلىرى ۋە قۇرۇلمىلىرى ساھەسىدىكى كۈنتەرتىپلەر قىممىتىنى كۆرسىتىش بىلەنمۇ ئەمەس ، مۇھىمى ، پۈتۈن پەن - مەدەنىيەت ۋاسىتىلىرىنىڭ سۈبىكتىپ مەقسىتى

بولغان ئىنسانىيەتنىڭ

ئاقىلانى - مەرىپەتتىن ئىبارەت يېڭى سۈپەتتىكى تاكامۇللىنىش دەرىجىسى بويىچە ئىزاھلىنىشى

لازم ، تارىخ پەن - تېخنىكا

ۋاستىلىرىنى ئىشقا سېلىپ ياتلاشقان ئىنساننى تېخىمۇ ياتلاشتۇرۇش ، ئۇنىڭ بەختسىزلىك سەۋەبلىرى

ۋە شارائىتىنى تېخىمۇ

ئېغىرلاشتۇرۇش ، ئىجتىمائىي ۋە روھى پاجىئەلەرنى پەن تېخنىكا ۋاستىلىرى ۋە ئەسەبىي تەنتەك

ۋەھىمىلەربىلەن تېخىمۇ

كۈچەيتىش ، مەدەنىيەت ئېرىشكەن تېخىمۇ ئېلېكترونلۇق ۋە ئىنفورماتسىيەلىك « گۈزە » ۋە «

سېھرىي ئالخىمىيە » لەر

ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ ئەقىل ۋە قەلبىنى تېخىمۇ دەپسەندە قىلىشقا خاتىمە بېرىدىغان مىسلىسىز

زور ئەقىل - ئاڭ

ئويغىنىشىنىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى . مانا بۇ ھازىرقى زامان تەرەققىياتىنىڭ تارىخى ماھىيىتى ،

تارىخى خاراكتېرىستىكىسى!

بىز كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن دۇنيا دېگەندە دەل مۇشۇ ماھىيەت دەل مۇشۇ خاراكتېرىستىكىنى نەزەردە

تۇتىمىز.

زامانىۋىي ئەقىل دېگەندە ئىككى قاتلاملىق مەنىنى ئاڭقىرالايمىز . بىرىنچىسى ، زامانىۋىي

ئەقىل - زامانىۋىي ئاڭ بولۇپ ،

ئاڭنىڭ ھازىرقى زامان شەكلىنى نەزەردە تۇتىمىز . بۇ رېئاللىقنىڭ ھازىرقى زامان ئىنسانىيىتى

مېڭىسىدىكى ئىنكاسى ،

زامانغا لايىق ھەرخىل ئاڭ شەكىللىرى ۋە سەۋەبىسىنى كۆرسىتىدۇ . ئىككىنچىسى ، ھازىرقى

مەرىپەتكە خاس ئاقىلانى

(راتسىئونال) تەپەككۈر باسقۇچىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ دېگەنلىك مەلۇم ئەسەردىن ئىبارەت ئەسەر

خاراكتېرلىك ، كالىپندار

خاراكتېرلىك ئاڭ شەكلىدىن پەرقلىق بولغان پۈتكۈل تارىخىي خاراكتېرلىك ، سۈپەت خاراكتېرلىك ،

ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى

قايتا تېپىۋېلىشى خاراكتېرلىك ئەقىل دېگەنلىكتۇر . بىز تۆۋەندە شۇ مەنىدىكى زامانىۋىي ئەقىل

توغرىسىدا توختىلىمىز.

ھازىرقى زامان ئەقلىي مەدەنىيەت بىلەن مەرىپەتنىڭ ، جۈزىي ئىنسان گۇرۇھى بىلەن پۈتكۈل

ئىنسانىيەتنىڭ ، مەقسەت

بىلەن ۋاستىنىڭ ، ئۆتمۈش بىلەن كەلگۈسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى تۇغرا ھەل قىلىشقا يۈزلەنگەن ئاڭدىن

ئىبارەت . ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ
تاكامۇللىنىش يولىدىكى غايەت زور قەدەم .
ھازىرقى زامان ئەقلى تەرەققىي قىلغان مەملىكەتلەر بولسۇن ، تەرەققىي قىلىۋاتقان مەملىكەتلەر
بولسۇن ، ھازىرقى زامان سەۋىيىسىدىن
تولىمۇ يىراققا قالغان مىللەتلەر بولسۇن ئۇلارنىڭ رېئال تۇرمۇشى ۋە كەلگۈسىگە ئېنىقلىشىلارغا
كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتمەكتە ، تارىختا
بولۇپ ئۆتكەن مىللىي ئويغىنىش ، مەدەنىيەت ئويغىنىشى ، مەرىپەتچىلىك دەۋرى ، پەن - تېخنىكا
ئىنقىلابلىرىدىن پەزىلەت ھالدا ھازىرقى
ئىدىئولوگىيىلىك ئىنقىلابىي ئويغىنىش ئۇچۇر دەۋرىگە خاس ئالەمشۇمۇل ، پۈتكۈل ئىنسانىيەت
خاراكتېرى ئالغان . ئۇ ھەم مەھەللىۋى
ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ، ھەم مەھەللىۋى چەكلىمىلەر بىلەن چەكلەنمىگەن . ھەرقانداق
تەرەققىيپەرۋەر ، ھەرقانداق ئىلىم - مەدەنىيەتپەرۋەر ،
ھەرقانداق ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئىنسانپەرۋەر زامانىۋى ئاڭ ئويغىنىشىغا يېتەرلىك پائالىيەتچانلىق
بىلەن مۇئامىلە قىلىشى كېرەك . ئۇنداق بولمىغاندا
ئۇ ھازىرقى زامان تارىخىنىڭ تۈپ يۆنىلىش ئۇرغىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان ، دەۋر ئېقىمىدىن ئارقىدا
قالغان بولىدۇ . بۇ ئەستايىدىل ئويلىنىشقا
تېگىشلىك تۈپ مەسىلە ، تارىختا ھەر قېتىملىق ئاڭ ئىنقىلابى ۋە مەدەنىيەت ئويغىنىشلىرىغا قارشى
مەيدابدا تۇرغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ
تارىخى خاراكتېرىسىگە مۇتەئەسسىپلىك ئالامەتلىرىنى مۇقۇملاشتۇرۇۋالغان مەشھۇر نوپۇز
ئىگىلىرى بولۇپ ئۆتكەن . بۇ ئۇلارنىڭ بىلىملىرىنىڭ
ئەينى زامان سەۋىيىسىدىن كەملىكى تۈپەيلى ئەمەس ، بەلكى ئەقىل - پاراسەت ۋە ئالدى كۆرۈش
، تەپەككۈر ئىقتىدارىنىڭ كەملىكى ،
قاتمىللىقى سەۋەبىدىن شۇنداق بولغان . قەدىمكى كۈسەن بۇددا مۇتەپەككۈرى كومراجىۋا بۇددىزىمدا
ھىنايا مەزىپىدىن ماھاييا مەزىپىگە بۇرغاندا ،
ئۇنىڭ ئۆتۈسەندىكى ئۇستازى بوتۇشما ناملىق مەشھۇر ئالىم قارشى چىققان ، كومراجىۋانىڭ
كەشمىردىكى ھىنايا بويىچە تەلىم بەرگەن ئۇستازى
پانتودادۇ كۈسەنگە كىلىپ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ تەسىرىدە ماھايانا قاراشلىرىنى قوبۇل قىلىپ ، بۇددا
ئىسلاھاتقا قاتنىشىپ زور شۆھرەت قازانغان .
بۇ ئۇنىڭ ئاقىلانلىقىنى كۆرسەتكەن . چۈنكى « بىلىم بولغانلىق ئەقىللىق بولغانلىق ئەمەس »
(گراكىلت) . « كىشىكەر ئۆزىنى قەدىرلىشى ،

ئۆزىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نەرسىگە مۇناسىپ ئىكەنلىكىنى بىلىشى لازىم » (گېگېل .)

2. يىپەك يولى ۋە ئۇنىڭ قايتا جانلىنىشى

« بىزنىڭ مەنپەئەتلىرىمىز ھەمراھلىرىمىزنىڭ مەنپەئەتلىرىدىن ئايرىپ تاشلايدىغان ئەخلاق ساختا ۋە مەنسىز ئەخلاق تۇر . »

گولباخ

« يىپەك يولى » ئىبارىسى بۈگۈنكى كۈندە ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەتنىڭ شەرقى ۋە غەربى قىسىملىرى

بىر - بىرى بىلەن قوشۇلغان ، ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەش تارىخىدا ئالاھىدە بىر قاتلام بىلىش ۋە مەدەنىيەت بەرپا

قىلغان ئەڭ زور قۇرۇقلۇق بەلۋاغى مەنىسىدە مۇجەسسەم ئىبارە بولۇپ قوللىنىلماقتا . ئۇ ئىلگىرىكى «ئاتلىقلار مەدەنىيىتى» يولى ،

«ياۋرو - ئاسىيا مىللەتلەر كۆچۈش يولى» ، «قەدىمكى كارۋان يولى» ، «ئۇيغۇر - سوغدى يولى» دېئەن مەنىدىكى قىممەت

كاتىگورىيىسىدىن ئېشىپ كەتتى ، يىپەك يولى ھەقىقەتەن يىپەك يولىنى تۇتاشتۇردى . يىپەك يولىغا خاس سېنىكىرىتىك

مەدەنىيەت ئالامەتلىرىنى شەكىللەندۈردى ، يىپەك يولى مەركىزى قىسمى رايونلىرىنى ، بولۇپمۇ شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا

بىلەن ئۇنىڭغا ئالاقىدار مۇغۇل - قىپچاق دالالىرىنى دۇنياۋى ئالاقىگە ئېلىپ كىردى . يىپەك يولى ئوتتۇرا - مەركىزى ئاسىيا

كۆچمە چارۋىچىلىرى ئارىسىدىكى بىرقەدەر ئالدىغا كەتكەن ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ ئولتۇراقلىشىشى ، بوستان ، شەھەر - قەلئە

ھاياتىغا كىرىشى ، خەلقئارا سۇدىغا قەدەم قويۇشى ئارىئان تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا يازما مەدەنىيەت ، كلاسسىك ئەدەبىيات

ۋە كلاسسىك مۇقامچىلىقتا ، جۈمىدىن ئەلقارا تەرجىمە شەرھىچىلىكتە ئالدىغا كېتىشىگە سالماقلىق تەسرىكۆرسەتتى .

ئۇيغۇرلار تەسىرىدە ئوتتۇرا ۋە مەركىزى ئاسىيادىكى باشقا خەلقلەر مۇغلان يىللار مابەينىدە تەدرىجى يوسۇندا ئۇلار بىسىپ

ئۆتكەن مەدەنىيەت باسقۇچلىرىغا قەدەم قويۇشقا باشلىدى . بۇ ئاددىي ساۋات بولۇپ قالغان

تارىخىي پاكىتتىن ئىبارەت.

يىپەك يولى تاۋار ئىگىلىكى بويىچە شەرق ۋە غەرب ئارىسىدىكى ئەڭ چوڭ قانال سۈپىتىدە ئەڭ كەم دىگەندىمۇ ئىسكەندەرنىڭ

شەرققە يۈرۈشى . جاڭ چىيەننىڭ غەربىي دىيارغا كېلىشىدىن تاكى ماركاپولونىڭ جۇڭگوغا قىلغان سەپىرىگىچە 17 ئەسىردىن ئارتۇق

داۋام قىلدى . دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىنىڭ راۋاجلىنىشى ، جۇغراپىيىلىك كەشپىياتلار ، ياۋروپا مەدەنىيەت ئويغىنىشى بىلەن تەدرىجىي

چوڭ قۇرۇقلۇق قاتنىشى مەھەللىۋىي تۈسكە ، بېكىنىملىك ھالەتكە كىرىپ قالدى . نەتىجىدە يىپەك يولى خارابلىققا ، تارىخىي ئۆتمۈشنىڭ ئەسلىملىرىدىن بىرىگە ئايلىنىپ قالدى .

يىپەك يولىنىڭ گۈللىنىشى ۋە خارابىلىنىشى تارىخى بىزگە بىرقاتار قىممەتلىك ھەقىقەتلەرنى ئېچىپ بېرىدۇ . ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىمى يىپەك

يولى ئالاقىلىرى ئېچىۋېتىشنىڭ بىكىنىملىككە زىت ھالدا شىنجاڭ جەمئىيىتى تەقدىرىگە بىۋاسىتە ، بىرقانچە تىل - يېزىق ، بىرقانچە دىنىي

مەدەنىيەت بىر قانچە مەدەنىيەت تىپلىرىنىڭ ئۆز - ئارا ئۇچرىشى ، سېتىزلىنىشى ، ئاجايىپ بۇددىزىم كېمىرىسەنئىتى ، چالغۇ - مۇزىكىلار

مۆجىزىلىرى ، يىپەك يولى تېماتىكىسى ۋە دىئاللىرى بىلەن تويۇندۇرۇلغان كلاسسىك ئەدەبىيات ۋە تەرجىمە شۇناسلىق مۇۋاپىق قىيەتلىرى ،

ئىلىم - پەن ، شىپاگەرلىك ، بىناكارلىق ، نەققاشلىق ئوتۇقلىرى يىپەك يولى راۋان ئېقىمى بىلەن مەھەللىۋى مۇنبەت تۇپراق ئاساسىدا مەيدانغا

كەلگەن ئالەمگە مەشھۇر بولغان ئۇيغۇر(جۈملىدىن ئۇيغۇرلاشقان سوغدى ، توققۇز چاۋۇپ) سودىگەرلىرى يىپەك يولىنى ئېچىش ، يىپەك يولى

گۈل - چېچەكلىرىنى سۇغىرىش ، يىپەك يولى شەھەر - راباتلىرىنى ئاۋاتلاشتۇرۇشتا دېئىمىي باغۋەنلىك خىزمىتىنى كۆرسەتكەن . ئۇلارنىڭ

پادىشاھ - سەركەردىلەر ، راھىب - ساياھەتچىلەرنىڭ ناگان - ناگاندىكى سەپەرلىرى مۇنداق زېمىن ئۈستىدىكى «سامانىيولى» نى دائىمىي راۋان

ھالەتكە كەلتۈرەلمىگەن بولاتتى . تاۋار مەنپەئەتلىرى مەدەنىيەت ئېقىمىنى ئۆزگەشكە كەلتۈرۈپ تۇرىدىغان يالقۇنلۇق قۇدرەت سۈپىتىدە يىپەك

يولىغا ھايات بېغىشلىغانلىقى سىزگە مەس .

شىنجاڭلىقلار ، ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار بېكىنىملىك ئاسارىتىدە ھەتتا يىپەك يولىنىڭ مىڭلىغان

يىللارنى ئاتلاپ گۈللەنگەن ئاۋات مەنزىرىسىنى
ئۇنتۇپ كەتكەن . ئۆزىنىڭ ئاجايىپ مەدەنىيەت ئىختىرا قىلىش ئىقتىدارى بىلەن ياراتقان شانلىق
تۆھپىلىرىنى ئۇنتۇپ كەتكەن ، ئىقتىسادىي
تۇرغۇنلۇق ، نامراتلىق ، مەنئىي نادانلىق ، خۇراپاتلىق ، روھىي كىسالىكلەر ئىچىگە تېرەن
چۆكۈپ قالغان . بۇ ھالەت گويىا ئەلمىساقىتىن شۇنداق
دېگەندەك ئۆزىنى بىلمەسلىك دەرىجىسىگە يەتكەن . يىپەك يولى گۈللەنگەن دەۋرگە سېلىشتۇرغاندا
ئۇيغۇرلار ياتلىشىپ كەتكەن . قەدىمكى
گىرىك - رىم ۋە قەندىبەر مەدەنىيەتلىرى بىلەن ھۆسن تالاشقان شىنجاڭ مەدەنىيىتى خارابىلىرى
ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئىپادىلىرىدىن بىرى .
ئىشلەپچىقىرىش ئۆلچىملىرىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتى ، پەن - تېخنىكا ، تاۋار - قاتناش ،
مەدەنىيەت - مەرىپەتنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى
«يىپەك يولىنى قايتا ئېچىش» شۇئارىنى بارلىققا كەلتۈردى . ئامېرىكا - ياپونىيە مالىيە گۇرۇھلىرى
يىپەك يولى بويلاپ دۇنياۋى يۇقىرى
سۈرئەتلىك تاشيول قۇرۇشنى پىلانلىدى . ئەمدى ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئۆز دىققەت نەزىرىنى يېڭى
ئېچىلغان ئامېرىكا ۋە ئاۋسترالىيە
قىتئەلىرىگە مەركەزلەشتۈرۈش ، دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىنى قۇرۇقلۇق قاتنىشىدىن قۇلاي كۆرۈش
دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى . ئىنسانىيەت
زېمىنى ، ئۇنىڭ ئاتموسفېرا بوشلۇقى ، دېڭىز - ئوكيانلىرى ، تاغ - داۋانلىرىنى ئومۇميۈزلۈك
بوسۇندۇرۇش دەۋرىگە كىرىپ كەلدى .
يىپەك يولى قايتا جانلىنىش دەۋرىگە قەدەم قويدى . بۇ ھال يىپەك يولى ھەققىدە ئەقلىي -
تارىخىي قاراشنى تىكلەپ ، مىللىتىمىز
يۈزلىنىۋاتقان يېڭى گۈللىنىش ئىستىقبالىنى ئالدىن كۆرۈپ ، رىقابەتكە تولغان ، تۈرلۈك مەدەنىيەت
ۋە تەپەككۈر تىپلىرى ئۆز - ئارا
سۈركىلىشىۋاتقان بۈگۈنكى دەۋردە مۇنەۋۋەر ئەنئەنە ۋە ھاياتى ئىقتىدارىمىزنى جارى قىلىپ ، يېڭى
قىياپەت بىلەن دۇنياغا يۈزلىنىشىمىزنى
تەلەپ قىلىدۇ .

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

ئىنسان - ئۇچۇر سۈبېپىكىتى ئىقتىدارىغا ئىگە ئىجتىمائىي ھايات . ئۇ ، ئوزۇقلىنىش ۋە بىخەتەرلىك
ئۇچۇرىغىلا ئەمەس ، يەنە زامان ، ماكان خاراكتېرلىك تامغىلىق ئۇچۇر ئىقتىدارىغا ئىگە .
كىتاب - يۈكسەك ئۇچۇر ۋە مۇقەددەس تامغىدىن ئىبارەت . ئىنسانىيەت يازما تارىخ ۋە كىتاب

سەھىپىلىرىگە بىلىش ۋە ئىپادىلەش جەۋھەرلىرىنى يېزىق ئارقىلىق قالدۇرۇشتىن ئىلگىرى ئۆز تۇرمۇشى ، ئالەم قاراشلىرى ۋە روھىيەت ئۆركەشلىرىنى قىيا تاشلارغا ، قورچاق ياكى تاش - سۆڭەك ، برونزا بۇيۇملىرىغا ، كاھىش قاچىلارغا ھەر خىل قىياپەتلىك ياكى سىمۋوللۇق رەسىم ، تامغا - بەلگىلەر بىلەن چېكىشكەن ، ماقال - تەمسىل ، ئەپسانە - رىۋايەت ، مەسەل - چۆچەك ، ناخشا - قوشاق شەكلىدە ئەقىل دەستۇرلىرى ئۇزۇشكەن . مانا بۇلار كىتاب شەكلىگە كىرمىگەن << كىتاب >> تىن ئىبارەت .

ھازىرغىچە يېزىق شەكلىدىكى ئەڭ قەدىمكى كىتاب - ئىككى دەريا - دەجلە ۋە فرات ئارىلىقىغا كۆچۈپ كەلگەن خەلقلەرنىڭ مىلادىدىن ئۈچ مىڭ يىللار ئىلگىرىكى لايدىن بىنا ۋە قەسىرلەر ياسىغاندا لاي تاختىلارغا يېزىلغان << پايتەخت قۇرغۇچى گىلگامىش >> داستاندىن ئىبارەت . بۇ تۇنجى ئۇچلۇق تاياقچە - قەلەم بىلەن لاي تاختىلارغا يېزىلغان << كىتاب >> تىن باشقا ، يەنە مىلادىدىن 18 ئەسىر ئىلگىرى مىخ يېزىق بىلەن يېزىلغان << كىتاب >> بابىل شاھى ھاممۇرابىنىڭ 282 ماددىلىق قانۇن دەستۇرى ھېسابلىنىدۇ .

قەغەزنىڭ ئىختىرا قىلىنىشىغا تېرە ۋە مەخسۇس تەييارلانغان تاختا - تارىشلار كىتابچىلىقنىڭ ئاساسىي ۋاسىتىسى بولغان . قەغەزنىڭ ئىختىرا قىلىنىشى كىتابچىلىق تارىخىدا ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى . شۇندىن باشلاپ خانلىق سارايلاردا مەخسۇس مىرزاخانلار قۇرۇلۇپ ، ئەسەرلەر قەلەم بىلەن كۆچۈرۈلدىغان بولدى . كېيىنچە ، ياغاچقا خەت ئويۇش ئارقىلىق كىتاب - رىساللەرنىڭ نۇسخىسىنى كۆپەيتىش ، ئارقىدىنلا تاش مەتبەئە كەشىپ قىلىندى . مىخ مەتبەئە ھازىرقى زامان كىتابچىلىقىنى رەسمىي نەشرىيات كىتابچىلىقىغا ئايلاندۇردى . كېيىنچە مىخ مەتبەئە چىلىك قوغۇشۇن تاياقچىلىرىغا ئاساسلىنىدىغان بولدى . بۈگۈنكى كۈندە ئېلېكترونلۇق مەتبەئە تېخنىكىسى مەيدانغا كېلىپ كەڭ ئومۇملاشماقتا . مەتبەئە چىلىك تېخنىكىسىنىڭ داۋاملىق راۋاجلىنىشى خۇددى كىنو ۋە تېلېۋىزور دەك جەمئىيەت نەشرىياتچىلىقى بىلەن ئائىلە نەشرىياتچىلىقى بىللە ساقلانغان يېڭى تۈزۈلمىنىڭ يېقىندىلا رېئاللىققا ئايلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەكتە . بۇ ، ئىنساننىڭ ئۇلۇغ ئۇچۇر ئىقتىدارىنىڭ دولقۇنسىمان تەسىر دائىرىسىنى زامان ۋە ماكان جەھەتتە يېڭى پەللىگە كۆتۈرگۈسى .

ئۇلۇغ روھىيەت خەزىنىسى

كىتاب - كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى ۋە ئىنساننىڭ تەسەۋۋۇر بوشلۇقىنىڭ سەھىپىلەشكەن شەكلىدىن ئىبارەت . كىتاب ئالدى بىلەن ئىنسان قەلبىدىكى كائىنات . ياخشى كۈتۈپخانا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن كائىناتنىڭ جاھاننامە ئەينىكى بولۇپ ، بۇ ئەينەكتە ئۆز

سەرگۈزەشتىلىرىمىزدىن ھالقىغان دۇنياۋىي ماھىيەتلەر جىلۋىلىنىدۇ . ئىنسان كىتاب ئارقىلىقلا پۈتكۈل تارىخنى قىياسىي ھالەتتە باشتىن كەچۈرىدۇ . ئەنگىلىيەلىك مۇتەپەككۈر بېكون ئېيتقاندەك <<كىتاب قىممەت باھا يۈكىنى ئەجدادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزىدىغان كېمە . >> كىتاب بىزنى مۇنەۋۋەر مەدەنىيەتنىڭ ئىزاھلىغۇچىسى ، ۋارىسى قىلىدۇ . پۈتۈن ماددىي روزىغارلار ، بىنالار ، بانكىلار ، شەھەر ۋە مەملىكەتلەر ، ھەتتا پۈتۈن سۈرۈك مىللەتلەرمۇ يوقىلىپ كېتىدۇ ، پەقەت كىتاب يوقالمايدۇ . بىز كىتاب شاراپىتىدىن قەدىمكى ئەپسانە - رىۋايەتلەرنى ، خاندانلىقلار قىسسىلىرىنى ، پەلسەپە جەۋھەرلىرىنى ، ئەدەبىيات - سەنئەت دۇرمانلىرىنى بىلەلەيمىز . ئىنسان ياراتقان مۆجىزىلەر ئىچىدە مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە مۆجىزە پەقەت كىتابتۇر . كىتاب ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ئۆلمەس روھى ، ئۇلۇغ تارىخىي سىمىلانىڭ ھەقىقەت يالقۇنلىرىنى تىرىكلىك دەرگاھىدا مەڭگۈ يېلىنجىتىپ تۇرىدىغان مۇقەددەس ئوچاق . ئەگەر كىتاب بولمىغان بولسا ، دۇنيانى مىڭلىغان قۇياشمۇ جاھالەت ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى ! مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ، پۈتكۈل ئىلىم - پەن ، مەدەنىيەت ۋە تارىخ بىرلا خەزىنىگە ئىگە ، ئۇ بولسىمۇ ئۇلۇغ روھىيەت قەسىرى بولغان كىتابتىن ئىبارەت .

كىتاب - ھەر بىر شەخسنىڭ مەنىۋى فوندى ۋە ئۇنىڭ كامالەت گۇۋاھنامىسى . قەدىمكى رىم ئاتىقى تىسترون <<كىتابسىز ئۆي - جانسىز تەن >> دەپ توغرا ئېيتقان . كىتابسىز شەخس مەيلى ئۇ باي ، مىراسخور ياكى ئالتۇن خەزىنە ئىگىسى بولسۇن ، ئۇ بەختسىز ۋە بەختسىزلىكىدىن خەۋەرسىز ناداندۇر ، ئۇ يۈز يىل ياشىسىمۇ ، مەدەنىيەت تارىخىدىن ساۋاتسىز ئۆمرىكۆتە بەندە ھېسابلىنىدۇ .

كىتاب ئۆز ئاشىقىغا چىنلىق ، ياخشىلىق ، گۈزەللىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر بەخش ئېتىدۇ . ناداننىڭ بىر ئەسەرلىك ئۆمرى بىلىملىك كىشىنىڭ يېرىم ئەسەرلىك ئۆمرىدىن كۆپ قىسقا ھېسابلىنىدۇ . كىتاب قەلبىنى پاكلايدۇ ، ئۇنىڭ ئىنسانغا بېغىشلىغان نۇر - نۇرىتىنى ھەر قانداق زىننەت بۇيۇملىرىمۇ پەيدا قىلالمايدۇ . ئۇ قەلبىنى نۇرلاندۇرۇپ ، كۆزى ۋە سۆزىگە مۇقەددەسلىك نۇرى ئاتا قىلىدۇ . كىتاب ئاشىنالىرى خۇددى ئالماستەك يارقىن بولسا ، نادانلىق ئىجىللىرى بەئەينى گۆشىيىپ تۇرغان قارا تاشقا ئوخشايدۇ .

كىتاب - مىللەتنىڭ مەدەنىيەت دەرياسى ۋە مەنىۋى قىياپەت مەكتىپى . لاپولى توغرا ئېيتىدۇ << : تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى ھەر بىر مىللەت ئاھالىسىنىڭ ئوقۇۋاتقان كىتابلىرىنىڭ سانى بىلەن ئۆلچىنىدۇ . >> نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى پۇل تېجەش ئەمەس ، بەلكى نادانلىقتىن قۇتۇلۇش ۋە بۇ يولدا كىتاب بىلەن ھەپلىشىشتۇر . تارىخ ئىسپاتلىدىكى ، مىللەتلەرنىڭ قەلب بايلىقى بىلەن قول ئىلكىدىكى بايلىق توغرا تاناسپتۇر << . ئاۋۋال تائام ، ئاندىن كالام >> دېگەن ئەقىدىگە چاپلىشىۋالغان مىللەت گادايلققا ۋە ئۇنىڭ باش جىنايەتچىسى بولغان نادانلىققا چىن ئەقىدە

باغلىغان مىللەتتۇر . نادانلىققا قارشى ئاتلىنىشقا جۈرئەت قىلغاندىلا بەخت يولى ئېچىلىدۇ ، بۇ ، ئەپسانە ئەمەس ، پولاتتەك ھەقىقەتتۇر . پۇل تاپقاندا ئۆيىنى كۆزنى چاقىتىدىغان گىلەم ۋە زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلە بىلەن ئۆيىنى كىتاب ئىشكاپلىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلىنىڭ قىممىتى پەرقلىقتۇر . تەرەققىي قىلغان ئەللەردىكى ئائىلىلەر ئۆز قىرائەتخانىسىغا ئىگە بولۇپ ، ئۇلار روناق تاپقانسىمۇ كىتاب سېتىۋالىدۇ ، ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى كىتاب مۇھىتىدا ئۆسىدۇ ، ئۆرلەيدۇ . قىلغان ئەللەردىكى ئائىلىلەر بۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ . ئۆيىنى ئەينەك تام ، رەڭدار گىلەم ۋە ئىشرەت جاھازىلىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مەنىۋى دۇنياسى خۇنۇك بولىدۇ ، ئۇلار مەغرۇر ، تەنتەك ، پۇلپەرەس ، سۆلەتۋاز بولۇپ ، ئۆزلىرى ۋە پەرزەنتلىرى تېزىدىن چۈشكۈنلىشىدۇ . بۇ جەھەتتىكى مىساللار كۆز ئالدىمىزدا تولۇپ يېتىپتۇ !

كىتاب - لوقىمان ھېكمى ، كىتاب - رۇستەم پالۋان ، كىتاب - بەخت قۇشى ئەنقا . بۇ ئاددىي تەسۋىر ئەمەس ، بەلكى مەڭگۈلۈك ھەقىقەت !

ئاڭ ، قاراش ، ئىستىل ، پوزىتسىيە ، مۇھاكىمە ، ئەدەب - ئەخلاق ، ئېتىقاد ۋە چارە - تەدبىر جەھەتلەردە بىر قاتار نورمالسىزلىق ، ھەتتا بۇزۇلۇش ، چىرىش ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ . بەزىدە ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتتىكى تەكشىسىزلىك ، مەسىلەن ، نوقۇل ماددىي تاپاۋەتنى ياكى نوقۇل قانۇنىي جازالاشنى مىقدارى جەھەتتە ئۇتۇق - نەتىجە دەپ قاراش ۋە ئەكسى ھالدا بۇ جەھەتتە ئۈمىدسىزلىككە بېرىلىدىغان ئەھۋاللار خېلى كەڭتاشا ھاۋاغا ئايلىنىدۇ . رېئال تۇرمۇشىمىزدا ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرىمىزدە كۆرۈلۈۋاتقان بەزى بىنورمال ئەھۋاللار بىزنى پاكىتقا ئىگە قىلىدۇ ، مەسىلەن ، ياشلاردىكى يۇقىرى ئىستېمال قىزغىنلىقى ، ھۆرمەتسىزلىك ، ئوقۇغۇچىلاردىكى ياسانچۇقلۇق ، ئويۇن - تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇماسلىق ، ئوقۇتقۇچىلارغا ئوقۇتۇش ، ئىلمىي تەتقىقات سىرتىدىكى كىرىم بېسىمى ، ئۇلار دۇچار بولۇۋاتقان ھۆرمەتسىزلىك ۋە كەمسىتىشلەر ، نەشرىياتچىلىق قىيىنچىلىقى ، نەشر ئەپكارلىرىدىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈم قوغلىشىپ سەلبىي خاھىشتىكى باسما بۇيۇملىرىنىڭ يامراپ كېتىشى ، دوست تارتىشىشلار ، داۋالاش قىيىنچىلىقى ، << ئېتى ئۇلۇغ ، سۇپرىسى قۇرۇق >> دورىلارنىڭ كۆپلۈكى ، سەھىيە ئەخلاقىدىكى نورمالسىزلىق ، ئائىلىلەردىكى ماددىي پاراۋانلىقنى ئۆلچەم قىلىپ قايتا تەشكىللىنىش خاھىشى ، كۆپ قىرلىق سىرتقا بېرىلىش ھادىسىلىرى ، كىرىم - چىقىم ئالدىدا تەمتىرەپ قېلىش روھىيىتى ، ۋەھاكازالار بۇ خىل ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋى بۇزۇلۇشنىڭ بىر قىسمى .

قارىغاندا ، ماددىي پاراۋانلىق قوغلىشىش ، مەنىۋى تۇرمۇشنى تولۇقلاشقا سەل قاراش ، ماددىي مەدەنىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ ئۆز - ئۆزىنى نەزەردە تۇتالماسلىق ، ماددىي مەدەنىيەت رىقابىتىگە ئالاهىدە ئېتىبار بېرىش ، ئۇنىڭ نېگىزى بولغان مائارىپ رىقابىتىگە ئاخىرقى ساھە قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش ، رېئاللىقنى كۆرۈپ ، تەجرىبە - ساۋاقلارنى ۋە يىراقنى كۆرەلمەسلىك ھادىسىلىرىنى بىر

ۋارقىراپلا ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغاندەك قىلىدۇ . بۇ ، ۋاقىتلىقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ھادىسە بولۇپ بىر مەزگىل ئەۋجىرەپ كەتسىمۇ ، لېكىن بەربىر تۈزۈلۈشكە يۈزلىنىدىغان ھادىسە . تارىخ - ئىككى خىل مەدەنىيەتنى ئارقاق ۋە ئۆرۈش قىلىپ توقۇلىدىغان ئۇزۇن ھېكايە . ئۇنىڭدا يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ئەبەدىيلىك ئابدلىرى بولۇشى ناتايىن .

ئىككى مەدەنىيەت مۇۋازىنىتى ۋە ئىجتىمائىي بەخت

تارىختا مۇئەييەن ئىجتىمائىي ، ئىقتىسادىي گۈللىنىش باشلىنىشى بىلەن ئەخلاقىي بۇزۇلۇش يۈز بەرگەن تىپىك مىساللار كۆپ بولغان ، مەسىلەن ، گۈللەنگەن چۈنچۈ (ئەمىنىيە) دەۋرىدىكى ئەدەب - ئەخلاق چۈشكۈنلىكى كوڭ فۇزىنىڭ ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرىنى ، چۈ يۈەننىڭ نەزمىلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان . قەدىمكى گرېتسىيىدىكى ئەخلاقىي كۆڭۈلسىزلىكلەر سوقرات ۋە پلاتوننىڭ ئېتىكا ۋە مائارىپ قاراشلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . ئوتتۇرا ئەسىر ئەرەب ئىمپېرىيىسى دەۋرىدىكى مەنىۋى بۇزۇلۇش << مىڭ بىر كېچە >> ھېكايىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان . قاراخانىلار خانلىقى دەۋرىدە يېزىلغان داستان << قۇتادغۇبىلىك >> تە زامانىنىڭ بۇزۇلغانلىقى ھەسرەتلىك مىسرالار بىلەن بايان قىلىنغان . ياۋروپا مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى دەۋرىدىكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى بولغان مونتبېسكىيۇ ئۆزى غايىۋى جەمئىيەت سۈپىتىدە تەشەببۇس قىلغان بۇرۇنغا جەمئىيەتدە يۈز بەرگەن مەنىۋى چۈشكۈنلىكتىن پەرياد چەككەن . بۇ نۇقتىنى ماۋزېدۇڭ << مانا بۇ شۇنداق جاھان >> دېگەن مىسراغا يىغىنچاقلىغان .

كىتاب دېڭىزى ۋە غەۋۋاسلىق ماھارىتى

دەۋرىمىزدىكى كىتاب شۇ قەدەر كۆپەيدىكى ، ئۇنى رەقەم بىلەن ئىپادىلەشمۇ مۇشكۈل بولدى . ئەمما ھېلىمۇ كىتاب يۈزىگە چىقىمىغان بوشلۇقلار ناھايىتى نۇرغۇن . دەرۋەقە ، << كىتابنى ئاچسىلا مەنپەئەت بېرىدۇ >> ، ئەمما كىتاب دېڭىزىدا قانداق جاۋاھىرات يىغىدىغان غەۋۋاس بولۇش ، بۇ مۇھىم ماھارەت .

كىتابلارنى دېڭىز قىلىۋەتكەن نەرسە ئەسلى مەنبە ، ئاساسىي نەزەرىيە ، مۇتەپەككۇرانە مۇھاكىمە قىلغۇچى كىتابلارنىڭ كۆپلۈكى بولماستىن ، بەلكى تارماقلىرى ، يەشمە ، ۋەقە بايان ، ئىچ پۇشۇقى ، قۇراشتۇرما كىتابلارنىڭ كىتاب بازىرىغا كەلگۈندەك كىرىپ كېلىشىدىن بولدى . بۇ ھال ھەر بىر ئەقىل ئىگىسىدىن كىتاب پەرق ئېتىش ۋە كىتاب تاللاش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ . ئېيتىش كېرەككى ، ھەقىقىي دانىشمەنلەر كىتابنى ھەممىدىن كۆپ كۆرگەن كىشىلەر بولۇشى ناتايىن ، ھەقىقىي ئالىملارمۇ ئەڭ نۇرغۇن كىتاب يازغان كىشىلەر بولۇشىمۇ شەرت ئەمەس . بۇ بىزگە خۇددى سۇغا

تاشلانغان نەرسىلەرنىڭ چۆكۈشى ياكى لەيلىشى ماكان ۋە زامان جەھەتتە بىردەك بولمايدىغانلىقىغا ئوخشاش بىر ھەقىقەتنى ، يەنى كىتابلار بىر قانچە سىزىق ۋە قاتلام ، تۈر ۋە قىممەتكە بۆلۈنىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ .

كىتاب ئوقۇغۇچى كىشى ئۈچۈن ، ئومۇمەن ۋە زىيەت ۋە سىياسەتكە ئائىت كىتاب - ماتېرىياللاردىن تاشقىرى ، ئۈچ خىل كىتاب ئوقۇش تەۋسىيە قىلىنىدۇ :

بىرىنچى ، ئاساسىي بىلىم كىتابلىرى . بۇ خىل كىتابلار ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ ، يەنى چوقۇم ئالىي مەلۇماتلىق سەۋىيىگە ئېرىشىش ئۈچۈن شەرت - بالداق بولغان كىتابلار بىلەن مەلۇم ساھە بويىچە ئىزدىنىش ، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن لازىم بولغان كىتاب - ماتېرىياللاردىن ئىبارەت . ئىككىنچى ، بىلىم قۇرۇلمىسىنى بېيىتتۇچى كىتابلار . بۇ خۇددى ئاۋىئاتىماتىكىغا يانداش يۈرگەن پاراخوت - كېمىلەرگە ئوخشاش ئالاقىدار ئوبيېكتلاردىن بىلىم ۋە ئۇچۇر بېغىشلىغۇچى كىتابلار بولۇپ ، ئاساسىي بىلىم كىتابلىرىنىڭ تاشقى پۈستىنى تەشكىل قىلىدۇ .

ئۈچىنچى ، بەدىئىي لەززەت بېغىشلىغۇچى كىتابلار . بۇ خىل كىتابلارغا ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئائىت ئەسەر ياكى ئويۇن - كۆرگەزمىلەر ، كىشىلىك تۇرمۇشقا ئائىت ئۆرنەك ، قوللانما ، مەسلىھەت بەرگۈچى كىتابلار كىرىدۇ .

مېنىڭچە ، كىتابلارنى تاللاپ كۆرۈش بىلەن ئۇدۇل كەلگىنىچە كۆرۈش ، قاتلام ، نۇقتا ، چەمبەر تۈزۈلمىسىگە ئايرىپ كۆرۈش بىلەن خالىغانچە كۆرۈشنىڭ كىتاب كۆرگۈچىگە بېرىدىغان تەسىرى ، بولۇپمۇ نەچچە ئون يىلدا مۇنتىزىم ئوقۇتۇپ ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيەلەپ چىقىشقا سېلىشتۇرغاندا ھاسىل قىلىدىغان ئۈنۈمى ئوخشاش بولمايدۇ .

كىتاب كۆرۈش ئېغىر زېھنىي ئەمگەك ، شۇنىڭدەك يەنە كۆڭۈللۈك ساياھەت . ھەر خىل كىتابلارغا بولغان كىتاب كۆرۈش تەلىپى ۋە ئۇسۇلى بىردەك بولمايدۇ . بىر قۇر كۆرۈپ قويدىغان ، مەلۇم باب ۋە سەھىپىلىرىنى تاللاپ كۆرىدىغان ، تەپسىلىي كۆرىدىغان ، تەكرار كۆرىدىغان كىتابلار بولىدۇ . بەزى كىتابلارنىڭ پەقەت مۇندەرجىلىرىنى ۋاراقلاپلا ، ئۇنىڭ ئاپتورىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىنى نەزەردە تۇتۇپ قويۇپ قويۇلىدۇ . ئومۇمەن تەپسىلىي ۋە تەكرار كۆرۈلىدىغان كىتابلار ئۈچۈن مەخسۇس ۋاقىت ، قەلەم - خاتىرە ھازىرلىنىدۇ . ئۇنداق كىتابلارنىڭ بىر قانچىسىنى بىر يۈرۈش قىلىپ ، سىستېمىلىق كۆرگەن ياخشى . شەخسەن مەن بۇنداق كىتابلارنى رەڭدار قەلەم بىلەن خەت ، بەلگە ، سىزىق قويۇپ بويىۋېتىشنى ياخشى كۆرىمەن ، ئۇنىڭدىن بىلىم ، ئىلھام ۋە كۆچمە تەسەۋۋۇرغا ئىگە بولمەن ، بۇ خۇددى يالقۇندىن ئوت تۇتاشتۇرغاندەك بىر ئىش بۇ خىل كىتابلاردا چۈشىنىشلىك بولمىغان ئاتالغۇ ، مۇھاكىمە ۋە تەبىرلەرنىڭ ئۇچرىشى ناھايىتى ياخشى ئەھۋال . بۇ ، كىتاب كۆرگۈچىنىڭ ئۆزىدە يوق يېڭى بىلىمگە دۇچ كېلىشى بولۇپ ، بۇنداق ئەھۋالدا لۇغەت - قوللانمىلارنىڭ ياردىمى بىلەن بۇ بىلىمنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش لازىم . سەن ھەمىشە ئاممىباب ، گېزىت سەۋىيىسىدىكى

چۈشىنىشلىك ماتېرىياللارنى ياخشى كۆرسەڭ مەڭگۈ ئۆز ئىزىڭغا سەكرەپ قېلىۋېرسەن . مېنىڭچە ، تۈگمەنگەن ئوخشاش خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ قېلىش ياخشى ئەھۋال ئەمەس ، لۇغەت ئاخشۇرۇشقا مەجبۇر بولغىنىڭدا ھورۇنلۇق بىلەن كايىماي يېڭى بىر بالداق كۆتۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرغاندەك روھلان !

مۇئەييەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بىر زىيالىي ئۈچۈن كىتاب ئوقۇش ئالدىدا << ئېھتىمال مېنىڭ خاتا بولۇشى مۇمكىن >> دېگەن قاراشتا بولۇشنىڭ پايدىسى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ . ئەكسى ھالدا ئوقۇغاندا ئۇ كىتابتىن ھېچنەرسە يۇقىمىسلىقى ، ھەتتا << بۇ ئەرزىمەس ئەسەر ئىكەن >> دېگەن قاراش تۇغۇلۇشى مۇمكىن .

كىتاب مەدەنىيىتى ۋە مىللەتنىڭ مەنئى قىياپىتى

كىتاب ئوقۇش مەقسەت ئەمەس ، ۋاستە . بارلىق تەلىم - تەربىيىنىڭ تۈپ مەقسىتىگە ئوخشاشلا ، كىتاب ئوقۇشتىكى مەقسەتمۇ مۇستەقىل تەپەككۈر قىلىش ئىقتىدارىنى يۈكسەلدۈرۈشتىن ئىبارەت . تەپەككۈر ئىقتىدارىنىڭ ئومۇمىيۈزلىك يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى مىللەتنىڭ مەنئى قىياپىتىنى تۈزەش ۋە يۈكسەلدۈرۈشنىڭ ئاساسلىق بىر ھالقىسى .

شۇنى ئېنىق ئېيتىش كېرەككى ، كىتاب ئوقۇشتىن مەقسەت نوقۇل ئالم بولۇش ئەمەس . مۇھىمى ھەقىقىي ئادەم بولۇش بولۇپ ، بۇنى ئومۇمىي خەلققە كۆتۈرۈپ ئېيتقاندا ، پۈتۈن مىللەتنىڭ بىلىملىك ، روھىي دۇنياسى باي يېڭى ئەۋلادلىرىنى يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت . بۇ ، شەخسنىڭ كىتاب ئوقۇشى ، ئائىلىلەرنىڭ كىتاب زاپىسىغا ئىگە بولۇشى ، مەكتەپلەرنىڭ كىتاب تەربىيىسى ۋە نەشرىياتلارنىڭ كىتاب چىقىرىشى قاتارلىق بىر قانچە تەرەپنىڭ ئورتاق مەقسەت ۋە غايدە پائال ماسلىشىشىنى تەلەپ قىلىدۇ .

بىز << يېڭى يىپەك يولى >> ئېچىلىش ئالامەتلىرى بىلەن تولغان دەۋردە ياشاۋاتىمىز . ئۆسۈرلەر ، ياشلار ، ياشانغانلار ، ئەرلەر ، ئاياللار كىتاب ئوقۇشى ، كىتاب ئۈستىدە پاراڭلىشىشى ، ھەممە ئائىلىلەردە كىتاب ئىشكاپلىرى ، كىتاب ئۆيلىرى بەرپا قىلىنىشى ، پەرزەنتلەر ئۈچۈن ياخشى كىتاب مۇھىتى يارىتىلىشى ۋە بۇ خىل زۆرۈرىيەت چوڭقۇر ھېس قىلىنىشى لازىم . ئۆيگە كىتابنىڭ كىرىشى زىبۇ - زىننەت ۋە پەرداز بۇيۇملىرىنىڭ كىرىشىدىن ئاۋۋال ۋە ئەۋزەل ئورۇنغا قويۇلدىكەن ، ئىجتىمائىي ۋە ئائىلىۋى بەخت بىزگە تەبەسسۇم قىلىشقا باشلايدۇ . بىزدە نادان ھالەتتىكى باياشادلىق بىلەن ئەمەس ، مەدەنىي ھالەتتىكى باياشادلىق بىلەن ئىپتىخارلىنىدىغان كەيپىيات تۇرغۇزۇلغىنى ياخشى . بىلىش كېرەككى ، مەدەنىيەتسىز ئائىلىلەرگە چۈشكەن ئەنقا (بەخت قۇشى) نىڭ سايىسى بىردەملىكلا !

نەشرىياتچىلىق مىللەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتى ۋە كامالىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە غايەت مۇھىم << مەنىۋى رىزىق دەرگاھى ! >> گېزىت - ژۇرنال ، نەشرىيات مۇھەررىرلىرى مىللىي مەدەنىيەت بىناكارلىقىنىڭ مۇقەددەس بۇرچ ئۆتەيدىغان ئىنژېنېرلىرى . ئۇلار خۇددى دىن قىسسىلىرىدە سۆزلەنگەن مالاىكىلەردەك يىراقنى كۆرەلىككە ، تەخىرىسز ۋاقىت قارىشىغا ۋە مۇقەددەس پاكلىققا ، دانىشمەنلەردەك خەلققە ، ئەقىلگە ، بىلىمگە ، ھەقىقەتكە بولغان ئوتلۇق مۇھەببەتكە ، بىناكارلاردەك قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تاللاش ، ئورۇنلاشتۇرۇش ، نۇرلاندۇرۇش ئىقتىدارىغا ، گېئولوگلاردەك جاپا چېكىپ بايلىق ئىزدەپ تېپىش روھىغا ئىگە بولىدىكەن ، خەلقىمىزنىڭ << مەنىۋى رىزىق دەرگاھى >> پىداكار تۆھپىكارلار سارىيىغا ئايلىنىدۇ .

نەشرىياتچىلىق خەلق تارىخىدا مىڭ يىللار مەدھىيلىنىدىغان ياكى ھەسرەتلىنىدىغان ھالقىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇ ئادەتتىكى فېرما ياكى سودا شىركىتى ئەمەس ، خەلقىمىز تارىخىدا خەتتاتلار بىر قانچە ئابدە ۋە تۇرپان تېكىستلىرىنى يېزىپ قالدۇرمىغان بولسا ، يۈزلىگەن دىۋانلارنى كۆچۈرۈپ قالدۇرمىغان بولسا بىز قايسى يۇلتۇزلار بىلەن مەدەنىيەت ئاسىمىمىزنى يورۇتقان بولاتتۇق ! ؟ نەشر ئەپكار - ئىستراتېگىيىلىك بىناكارلىق . ئۇ ئۇل ئاساس ، نۇقتا ، دائىرە ، ئىچكى - سىرتقى چەمبەرنى پەرقلىق ھەم ئەتراپلىق پىلانلاشنى تەلەپ قىلىدۇ . نەشر ئەپكار - مىللىي مەدەنىيەتكە تارىخىي خاراكتېرلىك قان ئىشلەپچىقارغۇچى ئورگان .

خاتىمە

بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىش مەدەنىيەت ، مائارىپ ، كىتاب ئوقۇش ۋە ئىلىم - پەننىڭ ئەرزىمەسلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ ، ئەھۋال دەل ئۇنىڭ ئەكسىچىدۇر ، بىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتتە ، ئىقتىسادىي ۋە كىتابىي بايلىقتا زامانىۋىي سەۋىيىگە كۆتۈرۈلۈشىمىزنى تەقەززا قىلىدۇ . باھار ئۆزى شامال ئەمەس ، ئەمما باھار شامال بىلەن كېلىدۇ . يېڭى شەيئىلەر تولا ھاللاردا ئۆزىنىڭ دەبدەبىسى ۋە چاڭ - توزانلىرى تەرىپىدىن روشەن كۆرۈنمەيدۇ . ھازىرقى بىر مەزگىللىك ھودۇقۇشمۇ شۇنداق .

كىتاب - ئىنسانىيەت ئۆز قولى بىلەن بىنا قىلغان ھەقىقىي ۋە بىردىنبىر ئەلبېھرام . ئۇ ھەممىنى ، پۈتكۈل ماھىيەت ۋە ھادىسىلەرنى ئۆزىگە جۇغلانغان . كىتابقا تەڭ كېلىدىغان ئىنسانىيەت جۇغلانغان ئىككىنچى بىر خەزىنە مەۋجۇت ئەمەس ! بۇنىڭدىن خەۋەرسىزلىك كىشىلىك دۇنياسىدا تېڭىرقاپ يۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئۈچ خىل مىللەت ۋە مىللىيەتلىكتىكى ئۈچ خىل قىممەت

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتتىمىن

بىز قەدىمكى يىپەك يولى خارابىلاشقاندىن كېيىنكى كەنجى ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىنى باشتىن كەچۈرۈپ، كۆپ قىرلىق، كەسكىن رىقابەتكە تولغان بۈگۈنكى دۇنياغا نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش قىممىتى بىلەن راۋاجلانغان مىللەتلەر قاتارىدا گۈللەپ راۋاجلىنىش قىممىتى ئۇنىڭ ئۈنۈمۈمۇلاشقان (ئومۇملاشقان) ئەۋزەللىكىگە ئىگە بولغان رىقابەت ئىقتىدارىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز. ۋاھالەنكى، پۈتۈن ھاياتى كۈچ ئىقتىدارىنىڭ مەركەزلىشىش، مۇجەسسەملىشىشىدىن تەشكىل تاپىدىغان بۇنداق ئۈنۈمۈمۇلاشقان رىقابەت قىممىتى ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن، ھەر بىر مىللەت ئۈچۈن، ھەر بىر مەملىكەت ئۈچۈنمۇ ئاساسلىق ھايات ۋە قابىلىيەت دەرىجىسىدۇر. ئادەمنىڭ ھاياتى كۈچى، ئىممونىتېت ھالىتى، مزاج-خىلىتىلىرى ئۇنىڭ ئىچكى ئەزالىرىدا مۇجەسسەملىشىپ، بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نۇر چەمبىرىكى» -- ئائۇرا» جىلۋىلىنىدۇ. بىر مىللەتنىڭمۇ ئۆتمۈش تارىخى ئەمەس، ھازىرقى ئائىلە-جەمئىيەت-مىللەت ئەھۋالى، مەنئىيى، ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى، ئىقتىدار ھالىتى ئۇنىڭ ھاياتىي سۈپەت ئىقتىدارىنى، رىقابەت ئىقتىدارى ۋە ئىجادىيەت كۈچلىرىنى - قىسقىسى، ئۇنىڭ ئۈنۈمۈمۇلاشقان رىقابەت ئىقتىدارىغا مەركەزلىشىشىدىكى سەۋەب شۇكى، يەر يۈزىدىكى نەچچە مىڭلىغان مىللەتنى، تارىختا نامى ئۆچكەن ياكى ھاياتىي ئىقتىدارىنى نامايەندە قىلغان مىللەتلەرنى سېلىشتۇرۇپ ئۆلچەيدىغان، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى ھەققىدە «پال» ئاچىدىغان بىرلا مىزان بار، ئۇ بولسىمۇ ئۈنۈمۈمۇلاشقان رىقابەت ئىقتىدارى ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرىدۇر .

ئېيتىش كېرەككى، ھەر بىر ئادەمنىڭ مەيلى ئۇ تۇغما قابىل ياكى ساھىبجامال بولسۇن، مەيلى ئۇ يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسىئون ياكى جامائەت ئەربابى بولسۇن، مەيلى ئۇ ئىقتىساد ياكى ئىلىم-پەن، سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسۇن، ئۇنىڭ كامالەت ياكى مەئشەت دەرىجىسى، شەخسىي ئىززىتى ۋە رىقابەت كۈچى، بەختى ۋە تەقدىر-قىسمەتلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ شەخسىي ئىرادىسى ياكى مۇناسىۋەت ئەۋزەللىكى تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇ ھالقىپ-قاڭقىپ چىقىپ كېتەلمەيدىغان، ئۇ تەۋە ئېتىنىك تۈركۈمنىڭ ئومۇمىي ھالەت چەمبىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مانا بۇ شەخس رەقەدىنىڭ مىللەت ھالىتىگە بېقىنىش قانۇنىدۇر .

ھازىرقى دۇنيا مىللەتلىرىنى ئۇلارنىڭ مەلەكە-كامالەت ۋە رىقابەت ئىقتىدارىغا قاراپ ئۈچ خىلغا بۆلۈش مۇمكىن . ئۇلار: «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت»، «ئىجتىمائىي مىللەت» ۋە «سىياسىي مىللەت» تىن ئىبارەت .

«ئېتنولوگىيىلىك مىللەت» دېگەندە، ئومۇمەن مىللەت شۇناسلىق شەرتلىرى بويىچە ئۆلچىگەندە، مىللەتلىك شەرتلىرى تولغان مىللەتنى نەزەردە تۇتىمىز . ئۇيغۇرلار ئۆز تىل-يېزىقى، تارىخى، فولكلور بايلىقى، مائارىپ سىستېمىسى، مۇقام-مەشرەپ خەزىنىسى، كىلاسسىك ۋە يېڭى زامان ئەدەبىياتى، توي-تۆكۈن ۋە ئۆلۈم-يېتىم يوسۇنلىرى، مىللىي مەدەنىيەت ئىرسىيىتى بولغان تىپىك ئېتنولوگىيىلىك مىللەتلىكى سۆزىمىز . ئۇلاردىكى كۆپلىگەن ئىپتىخارلىق خاسىيەتلەر بىلەن بىرقاتار ئىللەتلەر، دەل مۇشۇ مۇقامغا يەتكەنلىك، ئەمما ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتەلمىگەنلىك بىلەن توغرا تاناسپتۇر . كۆپ ھاللاردا ئۇلار مىللەتنىڭ ئىپتىخارى ۋە ئار-نومۇسىغا چېتىلىدىغان نەرسىلەرگە كۈچلۈك غەزەپ-نەپرەت ئىپادىلىنىپ، ئۇنى ئاقىلانە تەھلىل قىلىش، راست-يالغانلىقىنى پەرقلەندۈرۈشتە ئاجىزلىق قىلىدۇ . مۇشۇ ئاجىزلىقتىن ئۇلارنى بىر-بىرىگە ھەتتا ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىگە قارشى سۆز-چۆچەككە سېلىش مۇمكىن . مانا بۇ گۇماندا بولۇپ، ئىشەنچتە بولماسلىق، غەزەبتە بولۇپ ئەقىلە بولماسلىقتۇر .

«ئىجتىمائىي مىللەت» دېگەنلىك ئېتنولوگىيىلىك مىللەتنى «تەبىئىي مىللەت» دەپ قاراشقا سېلىشتۇرما قىلىنغان . ئېتنولوگىيىلىك مىللەتتىن ئۆزىنىڭ بىر بالداق ئۈستۈنلۈكى بىلەن خاراكتېرلەنگەن مىللەتتۇر . ئەگەر بىز ئېتنولوگىيىلىك مىللەتنى ئومۇمىي تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللىي ھەمدەملىككە ئېرىشىمىگەن مىللەت دەپ قارىساق، ئىجتىمائىي مىللەتنى بۇنداق ئاڭ، بۇنداق ھەمدەملىككە ئېرىشكەن مىللەت دېيىشىمىز مۇمكىن . ئىجتىمائىي مىللەتنى ئېتنولوگىيىلىك مىللەتتىن ئۈستۈن قىلغان نەرسە ئۇنىڭ ئۆز-ئۆزىگە بولغان تۈركۈم ئېڭى، كۈچلۈك ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچى، ئاخلىق ئەنە ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت ئىزچىللىقى ۋە بۇ ئۈچىدىن مۇجەسسەم بولغان ئۈنۈپرسال رىقابەت ئۈستۈنلۈكىدىن ئىبارەت . دەرۋەقە، ئىجتىمائىي مىللەتنىڭمۇ بىر قاتار خۇنۇكلۇكلىرى، زەئىپلىكلىرى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردىن ئۇنىڭ ئەۋزەللىكلىرى ئاللىقانداق ئۈستۈن بولىدۇ . ئۇلار بىكارتەلەپ لايىغەزەللىك، تەلۋىلەرچە ھەشىمەتخورلۇق، مىللەتنىڭ ھەمدەملىكىدىن ئېشىپ چۈشكەن يۇرتتۈزۈلۈك، ئۆز مەنپەئىتى ياكى گۇرۇھ مەنپەئىتى ئۈچۈن مىللەت گەۋدىسىنى پېتىقلاپ دەپسەندە قىلىشتىن خېلىلا چەتلەشكەن . بىر ياقىدىن باش، بىر يەنىدىن قول چىقىرىپ ئۆز قېرىنداشلىرىغا خەيرخاھلىق-تەلەكداشلىق قىلىش ئۇلارنىڭ دائىمىي ئالامىتى .

«سىياسى مىللەت» دېگەن ئىبارە مىللەتلەرنىڭ كامالەت دەرىجىسىنى، «ئىجتىمائىي مىللەت» كاتېگورىيىسىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلغان بولۇپ، ئادەتتىكى سىياسىي سەلتەنەت مەنىسىگە قارىتىمىغان. «سىياسى مىللەت» ھازىرقى زامان مىللەتلىرى ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى مىللىي-ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت، مىللىي ئاڭ ۋە بىرلىك ھەمدە مىلكەت، رىقابەت ۋە ئىجادىيەت ئۈستۈنلۈكىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە ئۆزىنىڭ بىرقاتار ئۆزگىچە ئالامەتلىرى بىلەنمۇ كۆزگە تاشلىنىدۇ .

ئۇلار يالغۇز پەن-تېخنىكا، تاۋار ۋە سودىدا دۇنياۋىي تەسىر قوزغاپ قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشنى تەشكىللەش، تۇرمۇش مەدەنىيىتى جەھەتتىنمۇ باشقا خەلقلەرنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىغان .

ئۇلار ئۆز مىللىي تۈركۈمىنى ئەۋزەللىك بىلەن گەۋدىلەندۈرۈپ قالماستىن، يەنە ئۆز-ئۆزىدىن ھالقىغان. ئۆز مىللىتىنىڭ ئىجتىمائىي مىللەت، «تەبىئىي مىللەت» چاغلىرىدىكى غەيرىي ئىنسانپەرۋەر، غەيرىي مەدەنىي ئىللەتلەرنى ئاشكارا، سىستېمىلىق تەنقىد-مەسخىرە قىلىشقا تۇتۇنغان. بۇ ھەقتە ئەسەرلەر نەشر قىلغان، كىنو-فىلىملەر ئىشلىگەن؛

ئۇلار نەزەرىيىۋىي تەپەككۈر ۋە ئاساسىي نەزەرىيە تەتقىقاتىدا، ئىنسانىيەت تارىخىنى كەلگۈسى كامالەتكە ئېرىشتۈرۈش ئىزدىنىشىدە ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى. توپلىشىپ ياشايدىغان ياپونلار بىلەن تارقىلىپ ياشاش ئازابىنى باشتىن كەچۈرگەن يەھۇدىيلارغا نەزەر سالىساقلا كۆپايە. ياپونلار كىچىككىنە ئۈنۈمسىز، تاغلىق ئارالنى ماكان قىلغان، مەدەنىيەت تارىخىغا خېلىلا كېيىن قەدەم قويغان مىللەت. ئۇلاردىكى ياشاش رىقابەت كۈچى، تۈركۈم ئېغى ۋە مىللەتنىڭ قاتتىق ھەمدە مىلكەتگە شۇ قەدەر زىچ مەركەزلەشكەنكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئۆز زېمىنىدىكى ۋە چەت ئەلدىكى ھەر بىر قەدىمى، ھەر بىر سۆزى، ھەر بىر ھەرىكىتىگە مىللىي نومۇس-ئىپتىخارنى ئۆلچەم قىلغان. ئۇلار خەلق ئىگىلىكى بىلەن خەلق تۇرمۇشىنى يۇقىرى ئۈنۈمدارلىق مۇمكىنلىكى ئۈستىگە ئۇيۇشتۇرغان .

يەھۇدىيلارمۇ شۇنداق خەلق. ئۇلار تارىخىي ھادىسىلەر سەۋەبىدىن چەت ئەللەرگە چېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، نەدە تۇرمۇش پاراۋان بولسا شۇ يەرگە ئۆزىنى ئاتماي، يەنىلا كىچىككىنە بولسىمۇ، ئانا زېمىنى ئىسرائىلىيىگە تەخىرىسز توپلىنىپ، تېز ئارىدا كۈچلۈك رىقابەت قۇدرىتىگە ئېرىشتى .

ئەلۋەتتە، بىرىنچىدىن، ھازىرقى بۇ ئۈچ خىل مىللەت كاتېگورىيىسى تۇغما ياكى ئۆزگەرمەس قېلىپتا قۇبۇلغان ئەمەس. ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ يېتىلىش تارىخىدا بۇ پەللىلەرنى بېسىپ ئۆتۈش ياكى چېكىنىپ تۆۋەنلەپ كېتىشى مۇمكىن. ئىككىنچىدىن، ھازىرقى زامان مىللەتلىرى ئىچىدىكى يۇقىرى كاتېگورىيىدە تۇرغان مىللەتمۇ تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي ئاجىزلىقلار، بۆھران ۋە زىلزىلىدىن خالىي ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئالدىدىمۇ تېخىمۇ يۇقىرى كامالەتكە يۈزلىنىش مەسلىسى مەۋجۇت . مانا، ھازىرقى جاھان مىللەتلىرىنىڭ قول ئىلكىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى، تۇرمۇش رىسقى، يۈز-ئابروۋى، مەتبۇئات نوپۇزى، تونۇلۇش دەرىجىسى، تەسىر دائىرىسىنى بەلگىلەپ تۇرغان ئۈچ تامغا !

مانا ئەمدى ئۆزىمىزگە قايرىلىپ قاراپ باقايلىچۇ !

ئۇلۇغبېك پاجىئەسىدىن كېيىن ئەدىپ-شائىرلىقتىن باشقا بىزدە كۆرۈنگەن ئالەمشۇمۇل ئالىملار چىقىمىدى، مەنئىي مەدەنىيەت خەزىنىمىز ھېسسىي سەنئەت ۋە ئەدەبىياتنى بىردىنبىر ئىپتىخار پەللىسى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. قولىمىزنىڭ يەتكىنى ئۇسسۇل، دېمىمىزنىڭ يەتكىنى ناخشا بولدى! بىز «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت» كاتېگورىيىسىدىكى «ناخشا-ئۇسسۇل مىللىتى»، «شېئىرىيەت مىللىتى» بولۇپ قېلىۋەردۇق. بويىچىدىن ئارتۇقراق خىمىك، تۆمۈرچىدىن ئارتۇقراق فىزىكىلىرىمىز بولمىدى ...

سەنئەتتە داڭق چىقارغان، سەنئەتكە يۈزلىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان سىگانلارنىڭ ئاقىۋەتتە يۇرت-ماكانسىز جاھان كېزىپ، تىلەپ-تېرىپ ياشاشقا چۈشكەن لامكانلىقى بىلەن، تارىخ بورانلىرىدا چېچىلىپ، جەڭ-جېدەللەردە قىرىلىپ ھالى قالغان يەھۇدىيلارنىڭ نەزەرىيىۋىي تەپەككۈر ۋە ئۆتكۈر پەنلەرگە بولغان يۈكسەك ئېتىبارىدىن «ئالىملار مىللىتى»، قۇدرەتلىك، زامانىۋىي مىللەت كامالىتىگە يەتكەنلىكىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرمىدۇق .

«شېئىر مىللىتى» دېگەن نام بىلەن «تالانتلىق»، «ئاتاقلىق» ئىبارىتىرىگە مەست بولۇپ، بۇ جەھەتتىكى ئۆتۈقلىرىمىز نېمىشقا مىللىتىمىزنى «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت» تىن ھېچبولمىغاندا «ئىجتىمائىي مىللەت» لىك مۇقامىغا كۆتۈرمىگەنلىكىنى ئويلايمۇ كۆردۈقمۇ؟

ھەممىگە مەلۇم، ئۇلۇغبېك پاجىئەسىدىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇرلار ھەرگىزمۇ نوقۇل «كەتمەن بىلەن ھوسۇل»، «ناماز بىلەن غۇسۇل»، «دۇتار بىلەن ئۇسسۇل» دىن ئىبارەت بارى-يوقى ئۇچلا شادىلىق پىرقىرىما چاققا بەند بولغان مىللەت ئەمەس ئىدى .

قېنى ئويلاپ كۆرۈڭچۇ، بۈگۈنكى كۈندە مەنسەپ تاپسا ئۆيمۇ-ئۆي زىياپەت، پۇل تاپسا مەككە-مەدىنىگە زىيارەت، بۇ ئىككىسى بولمىغاندا كالا-پاقالچاق، ئۆپكە-ھېسىپ چاغلىق تىجارەتتىن باشقىسىغا قۇربىتى يەتمىگەن خەلق يەنىلا كونا مۇقامغا يورغىلىسا، ئەسەر ئالماشقان بىلەن ئۇنىڭ رىسقى نېسىۋىسى ئالمىشارمۇ؟ !

يېقىنقى بەش ئەسەر مابەينىدە «ئەۋلىيا چەتتىن، مۇرت بىزدىن» بولۇپ، ئىچكى نىزا ۋە تەپىرىقچىلىكتە ئېرىشكىنىمىز زادى نېمە بولدى؟

يېقىنقى بەش ئەسەردىن بۇيان دىنىي مەزھەپچىلىك بىلەن مۇرت-مۇخلىسلىق پىرقىۋازلىقى، يۇرتتۇتۇزلىق-مەھەللىۋازلىق، موللام ياكى ئەپەندىلىرىمىزدىكى كىچىك گۇرۇھۋازلىق، ئەل غېمىنى مۇز دەرياغا پىرقىرتىپ چۆرۈۋەتكەن مەنسەپ-بالداق ھېرىسمەنلىكى، تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقىنىڭ تەلۋە دەبدەبىلىرى بىلەن دەل-دەرەخسىز جەزىرىدىكى قۇيۇنتازدەك مەسئۇلىيەتسىز پىتنە-ئىغۋا تۆھمەتخورلۇقى قاتارلىق ئالتە زەھەر تۈپەيلىدىن «ئوغۇز سۈتدەك ئۇيماق» دېگەن م نىدىكى «ئۇيغۇرلار» ئۇيۇشۇش كۈچىنى «ئېچىغان سۈت»كە ئايلىنىدۇرۇپ قويدى. نەتىجىدە «ئىسمىمىز ئۇيغۇر، ئىشىمىز ئۇرغۇي» بولۇپ چىقتى .

گەرچە تارىخىمىزنىڭ ئىپتىخارلىق سەھىپىلىرى بىر-بىرىدىن مەلۇم دەرىجىدە پەرقلىنىشىمۇ، ئەمما بىر قەدەر كۈچلۈك ئۇيۇشماقلىق ئۇلدا جىلۋىلەنگەندى. ئۇيغۇرلار دىغار، ھون، تېلې قەبىلىلىرى بىلەن توققۇز ئوغۇزلارنى بىرلەشتۈرۈپ جۇجان ۋە كۆكتۈرك خانلىقىنى غۇلتىپ، تاڭ سۇلالىسى سەلتەنتىنى ئۆڭلۈك-سۈيگۈن قوشۇنلىرى بىلەن تۈبۈتلەرنىڭ تالاڭ قىلغۇچ مۇھاسىرىسىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، يىپەك يولىنى نەچچە قېتىم ئۇزۇپ قويغان كۈچلەرنى تازىلاپ، سامانىيلارنى مۇنقەرز قىلىپ، ئۆز تەسىرىنى ئەرەب خەلىپىلىكىگە كېڭەيتىپ، ئۆز تىلىنى ئىمپېرىيە تىلى-ئەرەب تىلى بىلەن «بەيگىدىكى ئاتتەك» مەرتىۋىگە كۆتۈرۈپ، ئىچكى ئۇيۇشۇش ۋە سىرتقا قارىتا بىرلىك-ھەمدەملىكنىڭ شارائىتىنى نامايىش قىلغانىدى . ۋاھالەنكى، ئىسكەندەر زۇلقەرنەينى چېكىندۈرگەن، چىڭگىزخان سەلتەنتىگە مەنسۇپى ئوزۇق بېغىشلىغان بۇ خەلق كېيىنچە، ئەھمەت شاھ قاراقاشى غەزىلىدىكى «ئات» ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى !

بىلىشىمىز كېرەككى، ئىنسانىيەت دۇنياسىدا بىزگە ئەقىل-ئىدراكىمىزدىن باشقا ھېچقانداق خىزىر رەھنەما ئەمەس !

«شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» گېزىتىدىن ئېلىندى (يازغۇچىسى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن)
(1995.02.27) (1933.09.28 -)

كەچقۇرۇن پېتىۋاتقان قۇياش بىلەن سۈبىي سەھەر كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياش بىر قاراشتا ئوخشاش شەپەق چېچىپ ، ئوخشىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىز خىرامانلىق ئىلكىدىن قۇتۇلۇپ ، شەرق بىلەن غەربنى ، كېلىۋاتقان يېڭىلىق بىلەن كېتىۋاتقان كۈنلىقنى پەرق قىلالساقلا ، بۇنداق "" ئوخشىشىپ "" كەتكەن ھادىسىدىكى تۈپلۈك پەرقنى بايقىۋالالايمىز .

ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز تارىخىدىكى سەكرەتمىلىكلەر تۈپەيلى ، بەزىدە بەزى مىللەت ياكى خەلقلەر ئىجتىمائىي ۋە ئىدىئولوگىيىلىك فورماتسىيىنىڭ بەزى خىللىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ يىلا ئۇلارنى "" ئاتلاپ ئۆتۈپ "" ئىلگىرىلىشى مۇمكىن . ئەمما تاۋار ئىگىلىكى بىلەن ھازىرقى زامان قىممەت قارىشىنى مەركەز قىلغان زامانىۋى ئاغنى "" ئاتلاپ "" ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس . بۇ ، ئوتتۇرا ئەسىر ھالىتىدىكى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىنى كەلگۈسى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىگە ئېلىپ بېرىشتىكى ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى تەرەك .

ئۇزۇن مۇددەت يېرىم مۇستەملىكە ، يېرىم فېئوداللىق ئاسارىتىدە تۇرغان ، كېيىنچە "" تۆت كىشىلىك گۇرۇھ "" نىڭ سولچىل دىكتاتورىسى ۋە مىللىي ئىنكارچىلىقى ئاستىدا يەنچىلىگەن خەلقىمىزنىڭ 1980 - يىللارنىڭ بېشىدا قايتا ئويغانغان مىللىي ئىپتىخارى ۋە كۆمۈلگەن ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە بولغان ئوتلۇق تەلپۈنۈشلىرىنى تارىخىي ماتېرىيالزىمچىلار تولۇق چۈشىنىدۇ . بۇنداق ھالەت مۇشۇ يىللاردا پۈتكۈل ئېلىمىزدە يۈز بېرىپلا قالماستىن ، تارىختىكى ھەر قانداق جاھالەتتىن كېيىنكى "" قايتا ئويغىنىش "" ، "" قايتا گۈللىنىش "" دەۋرلىرىدىمۇ يۈز بەرگەن قانۇنىيەتكە ، جۈملىدىن ئەقىلگە مۇۋاپىق ھادىسە ئىدى .

2000 يىللىق مەدەنىيەت تارىخى ئۇتۇقلىرىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر قاتلىۋەتكەن مۇشۇ ئەسىر (20 - ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۈز بەرگەن ، يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەممە مەملىكەت ۋە مىللەت خەلقلەرنى ئالدىرىتىپ قويدى ! مىللىي ئىپتىخارنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى ئاڭ شەكلى يېقىندىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشتەك بىزنى سۆيۈندۈرگەندى ، مانا ئەمدى ئۇ ئۆز ئورنىنى ئېلىمىزدە ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىدا قايتا شەكىللەنگەن ، بىر قىسىم مۇتەپەككۈرلەر پەرەزلىرىدىن ئومۇم جاھان ھادىسىسىگە ئايلانغان زامانىۋى ئاغغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە توغرا كېلىپ قالدى . بۇ خۇددى ئاتا - ئانا ھۇزۇرىدىن يېڭى ئۇستاز ئالدىغا كەلگەندەك بىر قاراشتا "" ياتسىراڭغۇ "" كۆرۈنىشىمۇ ، ئۇنىڭ زۆرۈرلۈكى ، يەنىلا ئۇنىڭ مىللىتىمىزنىڭ يېڭى مىللىي ئىپتىخارى بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق .

كارل ماركس : "" تارىخ ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت "" دېگەندى . ماركسنىڭ بۇ سۆزى تولمۇ كەڭ ، تولمۇ چوڭقۇر ۋە زىندار سۆز ئىدى . ئىنسانىيەت ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ كەلدى . بۇددىستلار ۋە سوپىزىمچىلار ئىنساننى تەڭرى سۈپەتلىرىگە ئىگە قىلىش

ئۈچۈن "" رېئاللىقتىن ۋاز كېچىش "" ۋە "" نېرۋانا "" ياكى "" ۋەسلى ئىلاھىيە "" ئارقىلىق تەڭرى بىلەن قوشۇۋېتىشكە ، تەڭرى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشكە ئۈمىد قىلىشتى . ئەلشىر نەۋائىي : سەن مېنى قانداق تاپۇرسەن ، مەن ئۆزۈمنى تاپمىسام ، دېگەندى . فارابى ۋە ئوتتوپىك سوتسىيالىستلار غايىۋى جەمئىيەت تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى . بۇرۇن ئازىيە ئىنقىلابلىرىنىڭ "" ئەركىنلىك ، باراۋەرلىك ، مېھرىبانلىق "" غايىلىرى ئىنقىلاب خىتابنامىسىدىلا قېپقالدى . ئوت يالقۇنلىرى ۋە ئىلىم ئىختىراىلىرى بىلەن تولغان مۇشۇ ئەسىرىمىز ئۆزىنىڭ زىددىيەتلىك ھادىسىلىرى ئارقىلىق ئومۇمەن 2000 يىل ياراتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىن ئاللىقاچان ئېشىپ چۈشۈپ ، ئۈچۈر ، ئىرسىيەت قۇرۇلمىسى ۋە ئارىلاشما (سېنىكىرتىك) مەدەنىيەت بوسۇغىسىغا دەسسەپ قالدى . مۇشۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ تارىخى ماھىيىتى سۈپىتىدە "" ئىنسان زادى نېمە ؟ "" ، "" ئىنسان قانداق بولۇشى لازىم ئىدى ۋە قانداق قىسمەتتە تۇرماقتا ؟ "" ، "" سانائەت ئۇتۇقلىرى ، پاراۋانلىقنىڭ ئويىپىكت ۋاستىلىرى بىلەن ئىنساننىڭ ئىجتىمائىي بەخت - سائادىتىدىن ئىبارەت سۈيىپىكت مەقسەتدارلىقنىڭ گارمونىك مۇناسىۋىتىنى قانداق قايتا تۈزۈش لازىم ؟ "" دېگەن غايەت زور مەسىلە پۈتكۈل تەپەككۈر بوشلۇقىغا كىرىپ كەلدى . بۇ ، ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ تارىختىكى سوپىستىك ، ئوتتوپىستىك ، گۇمانىزىملىق شېرىن چۈشلىرىدىن پەرقلىق ھالدا ئۆز ئويىپىكتىنى تاپقان رېئال مۇمكىنلىك ئالدىدىكى ھەقىقىي ئويغىنىشى بولدى . بۇنداق زامانىۋى ئاڭ كىشىلەرنى لەرزىگە سالدى ، ئەسەبىيلىك چۈشەنكەشلىرىدىكى داھىيلارنى ، سەركەردىلەرنى ، ھەتتا كۆپلىگەن ئىلىم - پەن ئەربابلىرىنى ، سەنئەت مۆتىۋەرلىرىنى ، كەڭ خەلقنى قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى . كۆپ كىشىلەر 21 - ئەسىر ئۇنداق ياكى مۇنداق ئەسىر بولغان كۆرە "" ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى تاپقان ئەسىرى "" بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلىدى . بۇ ، ئىنساننىڭ ئىنسان تۇرۇپ ئىنسانغا ئوخشىماي قالغان ھالەتتىن قۇتۇلۇش يولىدىكى ئىنقىلابىي يېڭى تەپەككۈر ئېراسىنىڭ كۆز ئالدىمىزغا يېقىنلاپ كېلىپ قالغانلىقىنى ، پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى مۇشۇ ئۇلۇغۋار ئاڭنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى . ئەھۋالنىڭ دەل مۇشۇنداقلىقىدىن كۆزنى يۇمۇۋېلىپمۇ ، ئۇنى ئەيىبلەپ قول سىلكىپمۇ قۇتۇلغىلى بولماي قالدى . بۇ يۇقىرى قاتلاملىق ئاڭ ئۆزىنىڭ تارىخىي يىلتىزى ، رېئال ئىمكانىيىتى ۋە ئاجايىپ سېھرىي گۈزەللىكى بىلەن ئۆزىدىكى مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئىشەنگەن ھالدا ئېغىمىزدا ، مىللىتىمىز ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ چىقىشقا باشلىدى . ھازىرقى ئەھۋال خۇددى مۇشۇنداق بولماقتا :

"" ئۇنداقتا مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ۋە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز يوقىلىپ كېتەمدۇ ؟ ""

"" بۇ ، مىللىي ئىپتىخارنىڭ يوقالغانلىقى ئەمەسمۇ ؟ ""

ياق ، ئۇنداق ئەمەس ! تامامەن ئەكسىچە !

مەلۇمكى ، مىللىي ئەنئەنە شۇ مىللەتنىڭ كۆپ قاتلاملىق تارىخىي تەرەققىياتىدىكى ھەر بىر قاتلامدا

قىسمەن ساقلىنىپ ، قىسمەن يېڭىلىنىپ تۇرغان مىللىي پىسخىك ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئالامىتى بولۇپ ، ئۇ ئەللىمىساقىتىكى "" پۈتۈلمىش "" ئەمەس . ھازىرقى مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئۆزگەرتىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئاساسىدا شەكىللىنىپ كەلگەن . بولمىسا بىز ئىپتىدائىي توتېم ياكى كۆپ خۇدالىق ئەنئەنىلىرىمىزنى ساقلىغان بولۇپ قالماستىدۇق ؟ مىللىي ئەنئەنە ئۆزگىرىش ئىچىدە راۋاجلىنىدۇ ، راۋاجلىنىش ئىچىدە يۇقىرى قاتلاملىق تۈسكە داۋاملىشىدۇ . مىللىي ئىپتىخار دېگەنلىكمۇ شۇ مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ۋەتەن ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشۇشتىكى غۇرۇر - ئىززىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تەرەققىياتقا كۆز يۇمۇپ مىللىي ئەنئەنگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە مىللىي ئىپتىخار ھەققىدە سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ . روشەنكى ، ھاياتنىڭ داۋاملىشىشى بىر شەخس ئۈچۈنمۇ ، بىر مىللەت ئۈچۈنمۇ بۈگۈنكى ۋە ئەتىكى زامان مۇھىتى ۋە زامان تەلپىگە قانداق ئۇيغۇنلىشىش بىلەن ھەل بولىدۇ . چۈنكى ئۆتمۈش خۇددى تۆكۈلگەن يوپۇرماق ياكى ئۆتكەن جەسەتتەك جانلىق ھاياتتىن مەھرۇم بولغان زاماننىڭ نامىدىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئەللىش نەۋائىي : ھەر دەۋرنىڭ سازەندىسى ئۆز بەزمىسىگە يارىشا ناۋا قىلىشى كېرەك ، دېگەندى .

زامانىۋى ئاڭ - ھازىرقى زامان ئادىمىنىڭ ، مىللىتىنىڭ ، دۆلىتىنىڭ ئىنسانىيەت قاتارىدا داۋاملىق روناق تېپىشىنىڭ ئىدىيىۋى شەرتى . مۇنداق ئاڭنىڭ تىكلنىش - تىكلەنمەسلىكى تارىخىي تەقدىرنىڭ قانداق بولۇشىغا بىۋاسىتە ئۆتكۈر تەسىر كۆرسىتىدۇ .

زامانىۋى ئاڭ سەھىرى يېتىپ كەلدى . زامانىۋى ئاڭ سەھىرى ئۇيغىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ . ئۇ ، بۈگۈنكى ئىنسانىي قەدىر - قىممەت ، ئىنسانىي ئەرك ، باراۋەرلىك ۋە ئورتاق گۈللىنىشنىڭ ئەڭگۈشتىرى . ئۇ بىر قاتار كونكرېت مەزمۇنلاردىن تەشكىل تاپقان پائالىيەتچان ئاڭ . ئۇ : زامانى بىلىش ۋە كەلگۈسىچىلىك ئىدىيىلىرىنى ، ئىنساننىڭ ئومۇمىي قىممىتى ۋە ئىقتىدار قىممىتى ئېڭىنى ، ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ئارىلاشما تەتقىقات ساھەلىرىنى ئېچىشنى ، ۋاقىت كۆز قارىشىنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇشنى ، ھازىرقى زامان ئېڭى نۇقتىسىدا تارىخنى قايتا كۆزىتىش ۋە قايتا ئىپادىلەشنى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا بىر قاتار ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . بۇ مەسىلەلەر ئۆز نۆۋىتىدە مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مۇھىم تېماتىك نۇقتىلار .

ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمدا ئۇخلىماي ، زامانىۋى ئاڭ سەھىرىدە ئۇيغىنايلى ، بۇ ، ئىنسانلىق قەلبىمىزنىڭ ھەقىقىي خىتابى بولسۇن !

(" شىنجاڭ مەدەنىيىتى " ژۇرنىلى 2000 - يىللىق 1 - ساندىن ئېلىندى)

تۈگىدى

بايانات : <<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ھەرقانداق ئېلىكتابنىڭ ئەسلى ماتىرىيالنىڭ ئاپتۇرلۇق ھوقۇقى شۇ ماتېرىيال يوللانغان توربەت ھەم شۇ توربەتكە يوللىغۇچى ئاپتۇرغا مەنسۇپ !!!

<<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ئېلىكتابلار پەقەت ئۆزگىنىش ۋە بىرقىسىم پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تورغا يوللاندى ، ئۇنىڭدىن باشقا سودا ئىشلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش مەنئى قىلىندۇ . ئەگەر قانۇنسىز باشقا ساھەلەردە ئىشلىتىلىپ بىرەر ئاقىۋەت كېلىپ چىقسا بارلىق ئاقىۋەتكە شۇ ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ . <<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!

يۇقىرىقىلاردىن باشقا <<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزگەن ھەرقانداق ئېلىكتابقا نىسبەتەن پىكىر-تەلەپلىرىڭىز بولسا <<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلاشىشىڭىز بولىدۇ .

<<ئۇيغۇر ئېلىكتاب گۇرۇپپىسى>> نىڭ QQ توپى : 55451683

2008 - يىلى 3-ئاينىڭ 9-كۈنى

شەندۇڭ --- جىنەن

